

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM: SEYLA BENHABİB
FİKİRLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASİYE KURT

DANIŞMAN

DOÇ. DR. AYSUN ÖCAL

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM: SEYLA BENHABİB
FİKİRLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ASIYE KURT

DANIŞMAN : DOÇ. DR. AYSUN ÖCAL

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. MEHMET AKINCI

JÜRİ ÜYESİ : PROF. DR. HAMZA ATEŞ

AKSARAY-2025

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 48 (kırksekiz) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Asiye
Soyadı : Kurt
Bölümü : Kamu yönetimi
İmza :
Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Postmodernizm ve Feminizm: Seyla Benhabib Fikirleri
Üzerinden Bir İnceleme

İngilizce Adı : Postmodernism and Feminism: A Review by Seyla Benhabib

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Asiye KURT

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Asiye KURT tarafından hazırlanan “Postmodernizm ve Feminizm: Seyla Benhabib Fikirleri Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: (Doç. Dr. Aysun Öcal) (Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: (Prof. Dr. Mehmet Akıncı) (Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi)	☐	☐	
Üye: (Prof. Dr. Hamza Ateş) (Kamu Yönetimi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi: 04/06/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Aybala ÇAYIR

İmza

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ders dönemimden itibaren üzerimde büyük emeği olan, ilgi ve alakalarıyla yanımda olan ve çalışma sürecinde her konuda desteğini, bilgi ve hoşgörüsünü esirgemeyen değerli hocam, danışmanım Doç. Dr. Aysun ÖCAL'a çok teşekkür ediyorum.

Destekleri ile her zaman yanımda olan ablam Meryem Ela'ya, canım dostum Sevilay Durgun'a, yanımda olamasalar da bana olan inançlarını her zaman yüreğimde hissettiğim vefat eden annem Halime Kurt ve babam Mehmet Kurt'a minnettar olduğumu belirtmek isterim.

ÖZET

Postmodernizm kavramı birçok farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bazıları, postmodernizmi modernizmin bir devamı olarak görürken, diğerleri onu moderniteden bir kopuş olarak değerlendirmektedir. Bu dönemde farklılık ve çoğulculuk ön plana çıkmaktadır. Postmodern dönemin popüler kavramlarından biri olarak feminizm ise, kadınlar ve erkekler arasında eşit haklar ve fırsatların sağlanmasını savunur. Bununla birlikte, kadın ve erkeklerin farklı özelliklere sahip olduğunu ve bu farklılıkların dikkate alınması gerektiğini de ifade eder. Postmodern feminizm ise her bir cinsiyetin kendine özgü farklılıklarını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, tek bir kadın ya da erkek figürü anlayışına eleştiriler getirerek, evrensellik adı altında dayatılan cinsiyet kalıplarını reddetmektedir.

Bu çalışmada, postmodernizm kavramı çerçevesinde feminist yaklaşımın gelişimi ele alınırken, bu iki olgunun tartışmalarına akademik dünyada yer veren Seyla Benhabib'in görüşleri üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Seyla Benhabib'in görüşlerinin inceleme konusu yapılma nedeni, bu konuda çalışan diğer düşünürlerden farklı olarak postmodern yaklaşımı; insanın, tarihin ve metafiziğin ölümü olarak gören bakış açısına karşın bu üç kavramı güçlü ve zayıf yönleri bakımından iki ayrı perspektiften ele almasıdır. Benhabib, postmodern feminizmi "huzursuz bir ittifak" olarak nitelendirirken, feministlerin bu güçlü postmodernist tezleri reddedip daha zayıf ve felç edici olmayan yorumları benimsemeleri gerektiğini vurgulamıştır. Benhabib, feminizmin postmodernizmle olan ilişkisine dair olumlu bir tutum sergilememektedir. Bu bağlamda özne meselesi, büyük anlatılar ve rasyonellik gibi konular üzerine yoğunlaşarak, zayıf ve güçlü postmodernist iddialar ile feminist perspektifler arasında diyalog oluşturmaktadır. Ancak bu ilişki, yalnızca stratejik bir dayanışma sunmaktadır. Normatif iddiaların baskısına karşı kurumsal adalet ve politik mücadelelerin yanında, postmodernizmin kuşkucu ve yıkıcı duruşu, yeni bir enerji sağlarken, bu enerji aynı zamanda olumsuz bir etki de yaratabilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Postmodernizm, Feminizm, Seyla Benhabib

Bilim Kodu : 111627

Sayfa Adedi : 119

Yazar : Asiye KURT

Danışman : Doç. Dr. Aysun Öcal

ABSTRACT

The concept of postmodernism is defined in many different ways. While some see postmodernism as a continuation of modernism, others see it as a break with modernity. In this period, difference and pluralism come to the fore. Feminism, as one of the popular concepts of the postmodern era, advocates equal rights and opportunities between women and men. However, it also states that women and men have different characteristics and that these differences should be taken into account. Postmodern feminism, on the other hand, emphasizes the unique differences of each gender. This approach criticizes the notion of a single female or male figure and rejects gender stereotypes imposed under the name of universality.

In this study, while discussing the development of the feminist approach within the framework of the concept of postmodernism, an evaluation is made through the views of Seyla Benhabib, who gives place to the discussions of these two phenomena in the academic world. The reason why Seyla Benhabib's views are analyzed is that, unlike other thinkers working on this subject, despite her perspective that sees the postmodern approach as the death of human, history and metaphysics, she deals with these three concepts from two different perspectives in terms of their strengths and weaknesses. Benhabib characterizes postmodern feminism as an "uneasy alliance" and emphasizes that feminists should reject these strong postmodernist theses and adopt weaker and less paralyzing interpretations. Benhabib does not have a positive attitude towards feminism's relationship with postmodernism. By focusing on issues such as the subject, grand narratives and rationality, she creates a dialog between weak and strong postmodernist claims and feminist perspectives. This relationship, however, offers only a strategic solidarity. Alongside institutional justice and political struggles against the oppression of normative claims, postmodernism's skeptical and subversive stance provides new energy, but this energy can also have a negative impact.

Keywords : Postmodernism, Feminism, Seyla Benhabib
Science Code : 111627
Number of Pages : 119
Author : Asiye KURT
Supervisor : Assoc. Prof. Aysun ÖCAL

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKLARI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
POSTMODERNİZM KAVRAMININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	5
1.1. Modernizm ve Postmodernizm	6
1.2. Postmodernizm ‘in Tanımı ve Doğuşu.....	9
1.3. Postmodernizm ‘in Karşı Çıktığı Temel Görüşler	13
1.3.1. Aydınlanma	14
1.3.2. Rasyonalizm	16
1.3.3. Pozitivizm.....	17
1.4. Bazı Düşünürlerin Gözünden Postmodernizm	19
1.4.1. Jean François Lyotard.....	19
1.4.2. Jürgen Habermas	22
1.4.3. Fredric Jameson	24
1.4.4. Jean Baudrillard	26
1.4.5. Anthony Giddens	28
1.5. Bazı Kavramlarla Postmodernizm İlişkisi	29
1.5.1. Postmodernizm ve Etik.....	30
1.5.2. Postmodernizm ve Sanat	32
1.5.3. Postmodernizm ve Ekonomi.....	34
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
FEMİNİZM OLGUSU	37

2.1. Tarihsel Süreçte Feminizm	37
2.1.1. Birinci Dalga Feminizm	40
2.1.2. İkinci Dalga Feminizm	41
2.1.3. Üçüncü Dalga Feminizm	43
2.1.4. Dördüncü Dalga Feminizm	45
2.2. Feminizmin Ana Temaları	47
2.2.1. Toplumsal Cinsiyet.....	47
2.2.2. Ataerkillik.....	49
2.2.3. Kamusal Alan ve Özel Alanda Kadın.....	51
2.2.4. Kız Kardeşlik.....	53
2.2.5. Ev İçi Emek	54
2.2.6. Kadın ve Erkek Eşitliği.....	55
2.3. Feminizmin Türleri	56
2.3.1. Liberal Feminizm	56
2.3.2. Radikal Feminizm.....	58
2.3.3. Marksist Feminizm	60
2.3.4. Sosyalist Feminizm.....	61
2.3.5. Siyahi Feminizm.....	63
2.3.6. İslami Feminizm	65
2.3.7. Postmodern Feminizm.....	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM:.....	71
SEYLA BENHABİB FİKİRLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME	71
3.1. Araştırmanın Amacı	71
3.2. Araştırmanın Önemi	72
3.3. Araştırmanın Yöntemi.....	72
3.4. Seyla Benhabib'in Hayatı.....	72
3.5. Benhabib'in Görüşleri	73
3.6. Seyla Benhabib'in Postmodernizm ve Feminizm Yaklaşımı.....	77
3.7. Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak	79
3.7.1. İnsanın Ölümü Tezi	80
3.7.2. Tarihin Ölümü Tezi	80
3.7.3. Metafiziğin Ölümü Tezi	81
3.8. Postmodernizme Karşı Feminist Kuşkuculuk	82
3.9. Bazı Düşünürlerin Perspektifinden Postmodern Feminizm ve Seyla Benhabib	91

SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	100
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	107

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Modernizm, postmodernizm, feminizm, Seyla Benhabib karşılaştırmalı bir tablo.....	90
--	----

GİRİŞ

Postmodernizm kavramının birçok farklı tanımı vardır. Her yazar kendi bakış açısından bir tanımlama yoluna gitmektedir. Postmodernizm kavramını değerlendirmek için modernizm kavramına da değinmek gerekmektedir. Modernizm, zamanın ötesine uzanarak yeniliğin bütün unsurlarını içeren düşünce tarzını bünyesinde barındırmaktadır (Timur, 1999, s. 321). Geleneksel düzene karşı bir tutum sergilemekte ve aklı ön planda tutmaktadır. Modernizm kavramının tanımı net bir şekilde yapılırken postmodernizmin net bir tanımına ulaşmak o kadar kolay olmamaktadır. Öyle ki Jameson, postmodernizmi tanımlamanın zorluğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Postmodernizm, bir kez tanımlanıp sonrasında rahat bir vicdanla kabul edebileceğimiz bir kavram değildir.” (Güzel, 2022, s. 18).

Postmodernizm, bazıları tarafından modernizmin devamı olarak açıklanırken, bazıları tarafından ise moderniteden bir kopuş olarak değerlendirilmektedir. Habermas modernizmin henüz tamamlanmamış bir proje olduğundan bahsetmektedir (Möngü, 2013, s. 29). Lyotard, postmodernizmi modernizmden bir kopuş olarak görmekle birlikte, yeni bir toplumsal formasyonun ortaya çıkışını da işaret etmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 43). Baudrillard’a göre kültür, teknoloji ve toplumsal formların biçimlendirdiği bir sanayi sonrası dönemi ifade etmektedir (Kineşçi, 2017, s. 125). Giddens ise postmodernliği modernlikle birlikte ele almıştır ve iki dönem arasındaki ayrımın zor olduğunu ifade etmiştir (Çağlar, 2008, s. 374). Postmodernizm, evrensel tek bir gerçeğin varlığı düşüncesine karşı bir muhalefet oluşturmaktadır. Bu dönem de farklılık, çeşitlilik ve çoğulculuk kavramları ön plana çıkmıştır.

Postmodernizm, hedefleri açısından bazı belirsizlikler barındırsa da reddettiği unsurlar konusunda daha açık bir tutum sergilemektedir. Aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivizm kavramları tehlikeli bir yaklaşım olarak görülmekte ve buna karşı çıkılması gerektiği görüşü savunulmaktadır.

Postmodernizm ile feminizmi bir araya getiren ana unsur, kadınların deneyim ve ihtiyaçlarındaki çeşitliliktir. Bazı kadınlar ortak bir çıkar noktasında bir araya gelseler de

ve benzer zorluklarla karşılaşsalar da bu ortaklıkların evrensel olmadığı, aksine farklılıklar ve çatışmalarla dolu bir yapı sergilediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Feminizm, kadınların erkeklerle eşit haklar ve fırsatlar elde etmesini savunan, ayrıca kadınlara yönelik ayrımcılığın sona ermesini hedefleyen bir sosyal, politik ve hukuki harekettir. Bu akım aynı zamanda, kadınların erkeklerden farklı özellikler taşıdığını ve bu farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini de vurgulamaktadır (Güriz, 2011, s. 13-14).

Feminizmin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü dalgaları, feminizm tarihini kavramak amacıyla bir metafor olarak kullanılmaktadır. Her dalga, çeşitli tartışmaların yer aldığı bir dönemi simgeler ve tek bir yapı içinde birleştirilemez. Ayrıca, her dalga arasında güçlü bir süreklilik mevcut olup, teoriler önceki veya sonraki dalgaların gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Birinci dalga feminizmin temel hedefi, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarının önemini vurgulamaktır. İkinci dalga feminizm ise bu eşitlik anlayışına, kadınların ev içindeki haklarının da göz önünde bulundurulmasını eklemiştir. Üçüncü dalga feminizm, önceki iki dalgayı takdirle karşılamakla birlikte, bunun yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu dalga, kadınların benzerliklerinden ziyade farklılıklarına odaklanarak, kız kardeşlik ilişkisini eleştirmiştir. Kadınların farklı kültürlerden, etnik kökenlerden, dinlerden ve milletlerden geldiğini vurgulamış ve bu noktada çeşitliliği öne çıkarmıştır. Yani üçüncü dalga feminizm, postmodernizm gibi farklılık ve çoğulculuğa dikkat çekmektedir. Postmodern feminizm, her bir cinsiyetin kendine özgü farklılıklarını ön plana çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, tek bir kadın veya erkek figürü olduğu düşüncesine karşı eleştirilerde bulunarak, evrensellik adı altında dayatılan cinsiyet kalıplarını reddetmektedir. Dördüncü dalga feminizm ise özellikle yeni medya aracılığıyla gerçekleştirdiği etkileşim ve kampanyalar sayesinde kendini göstermiştir.

Toplumda kadınlara ve erkeklere çizilen roller toplumsal cinsiyet kavramını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal roller ataerkil sistem ile şekillenmektedir. Yani erkek egemen bir toplumu ifade etmektedir. Bu sistem de kadınlara ev hanımlığı, annelik gibi roller çizilirken erkeklere ekonomik ve siyasal roller çizilmektedir. Feministler biyolojik cinsiyetten bağımsız bir toplumsal cinsiyet kavramını inşa etmeyi amaçlamıştır.

Feminizm kavramı, birçok farklı yaklaşımın bulunduğu bir alandır. Liberal feminizm, postmodern feminizm, radikal feminizm ve sosyalist feminizm gibi çeşitli feminist akımlar

mevcuttur. Hepsi toplumsal cinsiyet ayrımcılığını ele alsa da sundukları çözüm önerileri bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle, feminist kuram içinde de belirli farklılıklar söz konusudur.

Postmodern dönem itibariyle feminizm doğru mu anlaşılmakta yoksa popüler bir kavram olarak içi doldurulamadan mı gündemde tutulmakta bu soru üzerinden bu çalışma üç ana bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümünde postmodernizmin tarihsel ve kavramsal incelemeleri yapılmıştır. İkinci bölümde ise feminizm kavramı incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde, postmodernizm kavramı çerçevesinde feminist yaklaşımın gelişimini bu iki olgunun tartışmalarına akademik dünyada yer veren Seyla Benhabib'in görüşleri ve eleştirileri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Litaratür taraması ile kavramsal ve kuramsal bilgilere yer verilmesi; bunun yanında doküman analizi yöntemi ile de Seyla Benhabib'in eserleri incelenmeye çalışılmıştır. "Postmodernizm ve feminizm: Seyla Benhabib Fikirleri üzerinden bir inceleme" başlığı altında çalışmanın; amacı, önemi, yöntemi, Seyla Benhabib'in hayatı ve görüşleri incelenmiştir. Jane Flax, "Düşünce Fragmanları: Çağdaş Batıda Psikanaliz, Feminizm ve Postmodernizm" adlı eserinde, postmodern yaklaşımı insanın, tarihin ve metafiziğin ölümü tezlerini kabul etme biçimi olarak tanımlamaktadır. Seyla Benhabib'de bu üç kavramı güçlü ve zayıf yönlerini iki farklı açıdan açıklamaya çalışmıştır. Benhabib Postmodern feminizmi huzursuz bir ittifak olarak tanımlamıştır. Feministlerin bu güçlü postmodernist tezleri reddedip daha zayıf ve felç edici olmayan yorumları benimsemeleri gerektiğini ifade etmiştir. Benhabib, feminizmin postmodernizmle olan ilişkisine olumlu bir yaklaşım sergilememektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

POSTMODERNİZM KAVRAMININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Modernizm, geleneksel değerler, inançlar ve eski yapıların oluşturduğu otoritelerle bir ayrılığı temsil eder. Rasyonel düşünce, ilerleme ve bilimsel yaklaşımın etkisiyle, bireysel özgürlük, yenilikçilik ile çağdaş dünyanın mantığı ön plandadır. Postmodernizm ise modernizmin sorgulanması ve sınırlarının keşfiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Postmodernizm, kültür, sanat, ekonomi ve etik gibi pek çok alanda derin etkiler bırakmıştır. Modernizmin kesin ve evrensel gerçeklere duyduğu güveni eleştiren postmodernizm, mutlak anlamların ve nesnel gerçeklerin varlığını kabul etmemektedir. Bunun yerine çokluk, çeşitlilik ve görecelilik gibi düşünceleri benimsemektedir.

Postmodernizm, yeni bir düşünce akımı olarak öne çıkmaktadır. Bu düşünce akımının bilhassa 1980'lerden sonra etkinliği ve önemi giderek artmıştır (Güriz, 2011, s. 87). Postmodernizmin tanımı konusunda bir belirsizlik mevcuttur. Bu konu da birçok farklı tanım bulunmaktadır. Her yazar, postmodernizmi kendi perspektifinden belirli bir yönüyle tanımlama yoluna gitmektedir. Bazıları için postmodernizm, modernizmden bir kopuş anlamına gelirken, diğerleri buna modernizmin rafine bir evrimi olarak bakmaktadır. Kimi yazarlar postmodernizmi kolaj tekniği olarak nitelendirirken, bazıları ise onu tarihin sonunu ilan eden bir akım olarak değerlendirmektedir (Yıldız, 2015, s. 1). Bu kavram üzerinde farklı bakış açıları bulunsu da postmodernizmi tanımlamaya çalışan görüşler, onun modernizme bir tepki olarak ortaya çıkıp geliştiği konusunda ortak bir noktada buluşmaktadır (Akıncı ve Önder, 2011, s. 60).

Postmodernizm, Aydınlanma döneminin ardından ortaya çıkan düşünce sistemlerinin temel unsurlarının incelenmesi, değerlendirilmesi, sorgulanması ve hatta bunların radikal bir şekilde alaycı bir biçimde reddedilmesi anlamına gelen bir modernite eleştirisi ya da araştırması olarak algılanabilir (Möngü, 2013, s. 28).

Postmodernizm, egemen gücün etkisine karşı durmaktadır. Bu görüşe göre, çok seslilik ve çok kültürlülük desteklenmeli ve mükemmel bir toplum oluşturma çabalarına son

verilmelidir. Farklılıkları yaşama hakkı veren postmodernizm, “yorumlama” ilkesiyle, her bireyin bir metni kendi perspektifinden yorumlayabileceğini ve metinlerdeki anlam üzerinde ortak bir görüşe ulaşmanın bir hata olabileceğini savunmaktadır. Bireyci bir bakış açısına dayanan postmodernizm, özgün düşünmeyi teşvik eder ve doğru olanın tek ve değişmez olmadığı gerçeğine önem vermektedir (Kırbaşoğlu Kılıç ve Bayram, 2014, s. 370-371).

Postmodernizm, modernizme karşı ortaya koyduğu eleştirel yaklaşımıyla, mutlak doğruları reddedip çok sesliliği savunması gibi temel unsurlarıyla günümüz düşüncesinde önemli bir konum elde etmiştir. Farklılıkları ve bireysel bakış açılarını vurgulayarak, modernitenin tek taraflı anlayışına alternatif bir bakış sunmaktadır. Bu şekilde postmodernizm, günümüz toplumlarının karmaşık yapısını anlama ve yorumlama konusunda yeni yollar açmaktadır.

1.1. Modernizm ve Postmodernizm

Postmodernizm, modern dönemin ardından ortaya çıkan bir terim olduğu için, bu terimin anlamını aydınlatmak için modernizm ne anlama geldiğinin iyi anlaşılması gerekmektedir. Temeli 17. Ve 18. yüzyıllarda atılan modernizm kavramı, “modo” kelimesinden türemiş “modernus” kelimesinden gelmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 33). Latince olan “modernus” kelimesi, ilk kez 5. yüzyılda Hristiyan dünyasını Romalı ve pagan geçmişinden ayırmak amacıyla kullanılmıştır (Kızılçelik, 1994, s. 87). Bu terim 20. yüzyıl ortalarında kullanılmaya başlanılmış ve çağdaşlaşma anlamında da kullanılarak günlük dile dâhil olmuştur. Modernizm kavramını çağdaşlaşma bağlamında değerlendirdiğimizde, bu terimin yeniliği temsil ettiğini söylemek mümkündür. Aynı zaman da modernizm kelimesi “yakın zaman” olarak da kullanılmaktadır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 33). Modern kelimesinin farklı anlamları bulunsu da en yaygın tanımıyla modernizm ya da modernlik; eski olandan yeniye bir geçişin sonucu olarak tanımlanabilmektedir (Ateş ve Banazılı, 2019, s. 56). Modernizmin ana unsurları genel olarak bilimsel bilgi, teknoloji ve ulus devlet, değerler ve inançlar, ortak insan değerler ve evrensel gerçeklikler gibi kavramlar modernizmi temsil etmektedir.

Modernizmin 18. yüzyılda tarih sahnesinde belirmesi, Aydınlanma Çağı’na dayanmaktadır (Tourine, 2000, s. 25-26). Aydınlanma dönemiyle birlikte ortaya çıkan modernite, modern kapitalist devletin gelişimiyle paralel olarak, geleneksel düzenin tam karşıtı bir ilerleme sürecini temsil eder. Bu süreç, ekonomik ve idari rasyonelleşmenin yanı sıra sosyal

dünyanın farklılaşmasını da beraberinde getirmiştir (Akça, 2005, s. 233). Modernizm düşüncesi, aydınlanma projesi olarak sürekli ve doğrusal bir ilerleme anlayışına dayanmaktadır. Bu ilerlemenin, aydınlanma felsefesine göre belirli bir hedefi bulunmaktadır. Bu hedef, ideal bir toplum düzeni olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 97).

Aydınlanmadan günümüze kadar devam eden süreci vurgulayan modernleşme; sanayileşme, şehirleşme, değişen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılara işaret eden genel bir kavramdır. Bauman, modernleşmeyi “özel” yaşamın “yerel” alanında neredeyse hiç dokunulmamış alan bırakmayan, gittikçe daha fazla yaşam alanını sömürgeleştiren teknolojinin giderek hızlanan adımları olarak görmektedir (Güneş Yüce, 2023, s. 9).

Modernlik kavramı, 19. yüzyılda ise sanat ve bilim alanlarında yaşanan değişimleri tanımlamak amacıyla kullanılmış olsa da zaman içerisinde farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda yeni anlamlar kazanarak, günümüzde özellikle Batı’ya özgü bir düşünce yapısını ve Hristiyan temelli bir kimlik anlayışını yansıtan bir içerik taşımaya başlamıştır (Touraine, 2000, s. 25-26). Bu açıdan modernlik, sadece entelektüel ilerlemeleri değil, aynı zamanda Batı merkezli tarihsel bir kimlik inşasını da ifade etmektedir.

Modernizm, yeni bir dünya görüşüyle şekillenen kültürel bir gelişimi ve yenilikçi bir yaşam tarzını simgelemektedir. Olguculuk, akılcılık, insanın özerkliği ve bilginin evrenselliği gibi temel ilkeleri benimseyen bu akım, aynı zamanda Orta Çağ’ın düşünce biçimleri ve yaşam kalıplarına bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 2010, s. 703). Bilimin önemini vurgulamak ve ona tam bir güven duymak, modern dönemin en belirgin özelliğidir (Akıncı ve Önder, 2011, s. 61).

Berman, modernliğin kendine özgü bir tarih yapısına sahip olduğunu vurgulayarak onu üç bölüme ayırmaktadır. İlk evre, 16. yüzyılın başlarından 18. yüzyılın başına kadar uzanır; bu dönemde insanlar modern yaşamı algılamaya yeni yeni başlamışlardır. İkinci evre, 1789’ların büyük devrimci dalgasıyla başlar ve Fransız Devrimi’nin etkisiyle büyük bir modern kamu aniden dramatik bir şekilde doğar. Bu dönemde, bireyler bir devrim çağında kişisel, toplumsal ve siyasal yaşamın her boyutunda köklü değişimler ve patlamalar yaşandığını hissederler. Üçüncü evrede, yani 20. yüzyılda, modernleşme süreci neredeyse tüm dünyayı kapsayacak şekilde yayılarak gelişir; bu dönemde, modern dünya kültürü sanatta ve düşünce alanında göz alıcı başarılar elde etmektedir (Demirel, 2014, s. 170). Berman, modernliği üç farklı zaman dilimine ayırarak incelemiştir.

Jeanniere ise modernitenin yeni bir dünya görüşüne temel teşkil ettiğini ve tarımsal etkinlik temelli dünyanın yerini aldığını ifade etmektedir. Modernite, insan ve çevresinde köklü bir değişimi temsil etmektedir. Modern dünya, eski dünya görüşleri ile bir arada düşünülmesi mümkün olmayan ve yenilikçi yöntemlerle incelenmesi gereken bir yaşam tarzını yansıtmaktadır. Modern olmak, geçmiş ile bağlantı kurmayan farklı yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamayı gerektirmektedir (Jeanniere, 2000, s.96).

Modernleşme ile birlikte toplumsallaşmanın oluşturduğu değerlerin örgütlenme süreci geri dönüşü olmayan bir yolculuğu ifade etmektedir (Demirel, 2014, s. 171). Max Weber bunu “demir kafes” terimi ile tarif etmiştir (Demirhan, 2004, s. 62). Rasyonel karar verme açısından şekillenen bu toplumsallaşma biçimi, bireylerin rasyonel olmayan doğalarını, arzularını ve sevgilerini baskı altına almaktadır. Modern toplum, yalnızca bir kafes olmanın ötesinde, bireylerin şahsi kimliklerini görmeyerek onları bu kafesin parmaklıkları aracılığıyla şekillendirmektedir (Demirel, 2014, s. 171).

Modern dönem, büyük anlatıların ve bunların toplum üzerindeki etkilerinin egemen olduğu bir çağ olarak kendini göstermektedir. Buna karşın, postmodern dönem, bu büyük anlatıları ve onların toplumdaki birleştirici yapılarını reddeden, sosyal yapıda parçalanma, kuralsızlık ve dağınıklığın yüceltiildiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır (Akça, 2005, s. 262). Bu çerçevede, modernizmin düzen arayışı ve evrensel ilkeler üzerine kurulu yapısı, Postmodern dönemde yerini çoğulculuğa, göreceliliğe ve çeşitliliğe bırakmıştır.

Modernizm de insan aklına büyük bir önem atfedilmektedir. Modern dönemin en mühim kavramı “akıl” ve bu kavramın en net özelliği “akılcılık”dır. Modernite bağlamında akıl, insanlığı değişmez, tek ve evrensel bir “gerçek”e ulaştırabilecek en doğru yol olarak görülmektedir. Öte yandan, postmodernizm bu “gerçek” anlayışına karşı durmakta ve mutlak doğruyu kabul etmemektedir (Çağlar, 2008, s. 375).

Bilim insanları, modernizmi genel olarak şu şekilde tanımlamaktadırlar: modernizmin, zamanın aşındırmadığı klasik bir boyut olarak, mevcut anın ötesinde yer aldığı ve bu yüzden de zamana meydan okuduğu söylenebilir. Bu durumda modernizm, zamanın çok ötesine geçerek yeni olanın tüm ipuçlarını barındıran bir anlayışı temsil etmektedir. Modernizme göre, insanın mutluluğu yalnızca akıl yoluyla mümkün olacak ve bu sayede özgürlüğün tadını çıkarabilecektir. Modernizmin sunduğu değer, akıldır; insan yalnızca aklını kullanarak ilerlemeye ve yolunu bulmaya başlar. Modernizm aynı zamanda geleneklerin normalleştirici tutumlarına da bir başkaldırı niteliği taşır (Timur, 1999, s.

321). Modernizm bu şekilde açık ve belirgin bir biçimde tanımlanabilirken, postmodernizmi aynı netlikte tanımlamak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Postmodernizm, sınırları kesin çizgilerle belirlenemeyen, çeşitli şekillerde yorumlanan bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

1970'lerin sonlarından itibaren sahneye adım atan Postmodern toplum teorilerinin öne çıkan düşünürleri, bir devrin kapanıp yeni bir devrin açılmakta olduğunu belirtmektedirler. Bu değişim, modernitenin umutlarının sona erdiğini ve geçmişteki toplumsallaştırıcı teorilerin ile devrimci siyasetin artık sürdürülemeyeceğini işaret etmektedir (Çağlar, 2008, s. 373).

Modernizm, yenilik ve ilerleme kavramlarını desteklerken, postmodernizm bu kavramları sorgulamaktadır. Modernizm, toplumsal gelişmeyi, aklı ve bilimin evrenselliğini savunurken, postmodernizm bu ilerleme anlayışına itiraz ederek, kültürel ve sosyal yapının çok katmanlı, dağınık ve belirsiz olduğunu ileri sürmektedir.

Postmodernizm, modernizmin ütöpik ve doğrusal gelişim anlayışını reddederek daha karmaşık ve farklı yönleri olan bir dünya görüşü ortaya koymaktadır. Bu, toplumsal yapıyı daha esnek, özgür ve farklılıkların kabul edildiği bir şekilde ele almaktadır.

1.2. Postmodernizm 'in Tanımı ve Doğuşu

Postmodernizm, yalnızca bir düşünce akımı değildir; aynı zamanda sosyal, kültürel ve felsefi bir dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Bu çerçevede postmodernizm, farklı perspektifleri, anlamın ve gerçekliğin çok yönlülüğünü, toplumsal normların ve değerlerin değişkenliğini kabul etmektedir. Bu durum, onu kesinlikten ziyade belirsizlik, mizah ve ironinin hâkim olduğu bir düşünce yapısına yönlendirmektedir.

“Postmodern” terimi, “modern ötesi” anlamına gelmektedir. Postmodernizmde yer alan “post” ifadesi hem sonradan geleni hem de düşünsel derinlikleri işaret eden bir anlam taşımaktadır (Güneş Yüce, 2023, s. 9). Postmodernizm, modernist ilkeleri ya modernistlerin kendilerinin ortaya koyduğu çerçeveden daha ileri bir seviyeye taşıdığı ya da bu ilkeleri tamamen reddettiği için modernizmden farklılık göstermektedir (Gaggi, 1991, s. 20).

Postmodern çağ, 1960'lı yılların sonları ve 1970'lerde ortaya çıkmıştır (Berktaş, 2000, s. 3). Tarihsel süreçte, 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında dünya genelinde ortaya çıkan küresel ve toplumsal sorunlar, modernizme olan bakış açısını değiştirmiştir. Aydınlanma

çağından bu yana popülerliğini koruyan modernizm, bu sorunlarla birlikte yeni bir perspektifle ele alınmaya başlanmıştır (Güzel, 2022, s. 12). İkinci Dünya Savaşından sonra, modernizmin egemen olduğu akıl ve bilimin gerçeği bulma yetisine duyulan ilgi azalmıştır. Modernizm, mevcut modern vurgularından ziyade, yeniliklerin sürekliliğine yönelik bir anlayış geliştiren postmodernizm kavramının önemini artırmıştır (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 96-99). Postmodernizmdeki gelişim süreçlerinin, modernizmdeki gibi belirli ve düzenli bir yapıya sahip olduğunu söylemek biraz zordur. Bu dönemdeki gelişmeler daha çok parçalı, çok yönlü ve belirsiz bir yapı sergilemektedir.

20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar sıkça tartışılan bir kavram olan postmodernizm üzerine yapılan tanımlarda henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 4). Her yazar, postmodernizmi kendi perspektifinden belirli bir yönüyle tanımlama eğilimindedir. Postmodernizm bazıları için modernizmden bir kopuş olarak algılanırken, bir diğer grup için modernizmin rafine ve ilerlemiş bir versiyonudur (Demir, 2001, s. 559).

J. Habermas, modernizmin henüz tamamlanmamış bir projesi olduğunu vurgularken, E. Mandel ve F. Jameson bu bağlamda “geç kapitalizm” veya “üçüncü makine çağı” ifadelerini kullanmışlardır. Zira onlara göre, kapitalizmin temel çelişkileri hâlâ devam etmektedir. A. Giddens ise modernliğin ötesine geçilmiş olmadığını belirtmekte ve bu nedenle postmodernizm kavramının, endüstri sonrası toplumda ortaya çıkan edebiyat ve mimarideki biçimlere ve akımlara işaret etmesi gerektiğini ifade etmektedir. (Möngü, 2013, s. 29). Gerald Graff ise postmodernizmi, modernizmin bir devamı olarak değerlendirir ve modern şüpheciliğin sonuçlarının daha titiz, tutarlı ve kesin olmayan bir kabulü olarak tanımlar. Öte yandan, Butler postmodernizmi Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemle ilişkilendirir (Gaggi, 1991, s. 20).

Postmodernizm kavramının tartışmalı durumu, düşünürlerin bu kavramı farklı bakış açılarıyla ele alarak çeşitli anlamlar yüklemelerinden kaynaklanmaktadır. 1960’tan 1980’lere kadar, sanat, resim ve mimarlık alanlarında kullanılan kavramlar, dünya genelindeki siyasal ve toplumsal hareketlerin etkisiyle değişim göstermiştir. Bu dönem, felsefe ve sosyoloji gibi disiplinlerde de postmodernizmin etkisini hissettirmiştir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 42). Dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan çeşitli gelişmeler, postmodernizm kavramının zamanla yeni anlamlar kazanmasına ve ilerlemesine neden olmuştur.

Postmodernizm, evrensel tek bir yaklaşımın yanı sıra farklılıkların varlığının vurgulanması gerektiğiyle ilgilenmektedir. Bir doğrunun varlığını kabul etmekten ziyade, birden fazla doğrunun varlığına ya da hiç doğrunun olmamasına dair düşüncelere sahiptir (Güzel, 2022, s. 10-11). Postmodernlik, hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik gibi kavramlara; evrensel ilerleme veya kurtuluş fikrine, bilimsel açıklamanın meşruiyetini sağlayan büyük anlatılara ve temel gerçekliğe dair kuşku ile yaklaşan bir düşünce tarzıdır (Çağlar, 2008, s. 375). Postmodernist akımın temel nitelikleri şunlardır: parçalanma, kurallara ve otoritelere itiraz, özne'nin kaybolması, geleneksel kanılara karşı ironi, merkezsizleşme, geçmişle tamamen bağlarını koparmayı reddedip geleceğe bir köprü olarak kullanma isteği, çoğulcu kültür anlayışının benimsenmesi, dine karşı olumlu bir yaklaşım sergilenmesi, modernizme ve onun değerlerine karşı eleştirel bir tutum ortaya konulmasıdır (Ateş ve Banazılı, 2019, s. 57-58). Bu özellikleriyle postmodernlik, belirli bir çizgide gelişen düşünce tarzlarına alternatif bir perspektif sağlamaktadır. Böylece bireyler, çeşitli kimlikler ve anlatılar aracılığıyla kendilerini ifade etme imkanı bulmaktadır.

Postmodernizm kavramı, 1939 yılında yayımlanan "A Study of History" adlı eserin yazarı Arnold Toynbee tarafından kullanılmıştır. Toynbee, modern dönemin 15. yüzyıldan başlayıp 19. yüzyıla kadar devam ettiğini ve bu dönemin I. Dünya Savaşı ile sona erdiğini savunmaktadır. Bundan sonraki çağı, postmodern bir dönem olarak tanımlanmaktadır (Özdemir vd., 2010, s. 328).

Postmodern Çağ'a ulaşıldığında ise bu dönemin şüphesi, eleştirel ve olumsuz davranışı sayesinde modern dönemin tüm değer ve düşünce sistemleri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte, parçalanmışlık, farklılık ve çoğulculuk gibi kavramlar öne çıkmış ve bu çeşitliliği engelleyen tüm politik ve ahlaki söylemler yıkılmıştır (Möngü, 2013, s. 33). Postmodernizm, düzenin yalnızca belirli bir kural çevresinde sağlanabileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Bu yaklaşım, kuralların içinde tek bir doğrunun var olduğu anlayışını reddederek, birden fazla doğrunun var olabileceğini savunmaktadır. Aklı, temel alan bilimsel bilgileri göz ardı etmektedir (Delanty, 2000, s. 141-142). Postmodern düşünce bireyselliğe, çok sesliliğe ve çeşitliliğe önem atfetmektedir.

Batı toplumlarında postmodernizm üzerine sayısız makale kaleme alınmakta ve tartışmalar gerçekleştirilmekte. Bu terim, çeşitli sanatsal, entelektüel ve akademik alanlarda geniş bir kullanım alanına sahiptir. Edebiyat, resim, müzik ve felsefe gibi birçok farklı alanda kendine yer bulan bu kavram, aralarında herhangi bir uzlaşma sağlamamaktadır. Yayılmacı bir karaktere sahip olması nedeniyle virüs benzeri bir şekilde değerlendirilmektedir

(Yıldız, 2015, s. 2). Postmodernizm üzerine yapılan tartışmalar, 1980’li yıllarda oldukça hareketli bir hal almıştır. 1960’lı yıllarda toplumsal, bilimsel ve sanatsal ütopyalar gündemde iken, 1970’li yıllarda bir içe dönüş yaşanmış ve politika ile mesafe konulmuştur. Ancak 1980’li yıllarda, bilgi işlem çağındaki gelişmeler, çok yönlü bir geleceği işaret etmeye başlamıştır (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 98). İşte bu çerçevede, postmodern söylemler ortaya konmuş ve düşünsel gündemin şekillendirilmesinde kayda değer bir etki yaratmıştır.

Bugün batıda sosyologlar ve filozoflar, modernizmin tıkanıklığını yalnızca postmodernizmin doğuşundan sonra tartışabiliyorlar. Ancak Avrupa, yeterince Postmodern koşullarda yaşamamış olduğu için, postmodernizmin ne olduğunu anlamaya çalışırken bir tür belirsizlik ve hafif bir korku hissediyor. Batılı düşünürler, Postmodern fikirlerin toplumu sarsmaya başladığı bu dönemde, onu tarif etmenin oldukça zor olduğunu çok iyi biliyorlar. Çünkü postmodernizm karışık bir yapıya sahiptir. Gerçekten de dağınık ve belirsiz hali, filozofları düşündürmektedir. Değişken bir doğaya sahip olan postmodernizm, modernizmin sunduğu bütün araçları bitirdiği yerden çıkmış ve tanımı hala yapılamamıştır (Timur, 1999, s. 320).

Postmodernlik, genel anlamda, modernliğin kendi imkânsızlığını fark edip kabul etmesidir. Modernlik, bilinçsizce gerçekleştirdiği eylemleri artık bilinçli bir şekilde geride bırakan bir süreçtir. Bu bağlamda, postmodernizm, belirsizlikten bir nebze uzak olan bir özerkliğin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Modern dönem, bir zamanlar tetiklediği nesnellikten hayli uzaklaşmıştır. Postmodernlik ise, modernliğin aksine, belirsizlik, risk ve hata içermeyen nihai bir yaşam formülü vaat etmez; bu tür vaatlere de kuşku ile yaklaşmaktadır (Güneş Yüce, 2023, s. 9). Postmodernizm, farklı doğruları ve kişisel yorumların önemini vurgulamaktadır. Gerçekliğin mutlak değil, duruma bağlı olarak değiştiğini öne sürerek düşünsel esnekliğe alan açmaktadır.

Postmodernizm projesi, açıklamayı hedefledikleri unsurlara üstünlük sağlamak ve onları ortadan kaldırmaya yönelik örnekler ve paradigma yapıları üzerine sorgulama yapmaktadır. Postmodernizmin, yenilik ile karıştırılmaması gerekmektedir. Nitekim yeniliğin peşinde olmak, yüksek modernizmin bir çabasıdır. Bu bağlamda, postmodernizmin ortaya koyduğu bir olgu, geçmişten kaynaklanmayan bir yenilik olasılığına şüpheyile yaklaşma eğilimi göstermesidir (Benhabib vd., 2008, s. 47-49).

Postmodern olarak adlandırılan siyasal olaylar ulus- devletler döneminin sona erdiğine dair bazı tartışmaların zihinlerde yer etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, 1989'da Doğu Avrupa'daki devrim hareketleri ve ardından gelişen olaylar, Soğuk Savaş dönemi ile ulus-devletlerin yönetilebilirliklerini kaybettikleri ve dünyanın küresel düzene doğru geçiş yaptığını öne süren düşüncelerin yayılmasına önemli katkıda bulunmuştur (Akça, 2005, s. 247). Postmodernizmin, siyaset alanında ise baskıcı, bütüncül yaklaşımlara karşı durarak, çoğulcu ve açık bir demokrasiye destek verdiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, postmodernizmin diktatörlüğe ve totaliter sistemlere geçişe izin vermeyeceği savunulmaktadır. Postmodernizm, teori kavramını reddeder ve bunun yerine tercihin önemine dikkat çeker; büyük anlatıların reddedilmesi gerektiğini belirtir. Rasyonalizm ve pozitivizm gibi akımlar da bu çerçevede reddedilmektedir. Ayrıca, 18. yüzyıl sonlarına kadar gelen insan hakları öğretisinin de bir büyük anlatı olduğu ve postmodernizme ters düştüğü ifade edilmektedir (Boston, 2013, s. 133). Postmodernizm, bir açıdan, dünyayı kendi algısıyla deneyimleyen ve bunun sonucunda hayal kırıklığına uğramış yabancılaşma kuşağının bir ürünü olarak değerlendirilebilmektedir (Heller ve Feher, 1993, s. 200).

Postmodernizm, modernizmin temel prensiplerini sorgulayan, birden fazla gerçeği kabul eden ve büyük anlatıları reddeden bir düşünce akımıdır. Sanat, sosyoloji ve mimarlık gibi birçok alanı etkilemiştir. Postmodernizm, katı tek doğru anlayışından uzaklaşarak çok sayıda perspektifi ön plana çıkarmaktadır. Bu akım, modernizme sadece karşıt değil, aynı zamanda onun devamı olarak da değerlendirilir, çünkü modernizmin sunduğu kavramları aşarak derin bir eleştiri ve yeniden düşünme süreci başlatır.

Postmodern düşünce, modernizmin tek doğru ve evrensel akıl gibi iddialarına karşı çıkarak, insanın sosyal ve kültürel varoluşunu tekil gerçekler yerine çeşitlilik ve çok seslilik ile anlamaya çalışmaktadır. Postmodernizme göre, gerçeklik tek bir biçimde var olan bir olgu değil, insanlar tarafından dil, kültür, coğrafya gibi faktörlerle inşa edilmektedir. Evrensel bir gerçek arayışından çok, farklılıkları ön plana çıkarmaktadır.

1.3. Postmodernizm 'in Karşı Çıktığı Temel Görüşler

Postmodernizm, amaçları bakımından belirli bir netlik taşımamakla birlikte, reddettiği ve kabul etmediği yaklaşımlar konusunda daha belirgin bir tutum sergilemektedir. Bu nedenle, öncelikle postmodernizmin itiraz ettiği temel görüşlere kısaca değinmek faydalı olacaktır.

1.3.1. Aydınlanma

Aydınlanma, Avrupa’da gelişen ve insan aklını, bilimsel çalışmaları ve özgürlüğü vurgulayan bir felsefi akımdır. Aydınlanma görüşü, bireyin kendi aklını kullanarak evreni kavrama ve dönüştürme yeteneğine sahip olduğuna inanıyordu ve bu fikir, çağdaş dünyanın esaslarını oluşturmuştur.

Aydınlanma, İngilizce “light” kelimesinden türeyen “enlightenment” kavramını karşılamaktadır. Bu dönem, 17. ve 18. yüzyıllarda var olan totalitarizme, feodal toplum yapısına ve baskıcı dini dünya görüşüne karşı, yeni filizlenmekte olan burjuvazinin öncülüğündeki bir özgürleşme hareketidir (Boston, 2013, s. 7). Aydınlanma dönemi, insanlık tarihinde bireyin akıl ve düşünme becerilerinin en değerli güç olarak ön plana çıktığı bir dönemi ifade etmektedir.

Aydınlanma düşüncesinde din ve gelenek gibi toplumsal değerlere sahip olmanın, bireylerin özgürleşmesine engel olduğu kabul edilmektedir. Bu engellerden kurtulmanın yolu ise aklın hâkim olduğu bir düzenin kurulmasından geçer. Bu görüşü en etkili şekilde dile getiren isimlerden biri Immanuel Kant’tır. Kant’a göre aydınlanma, “insanın kendi hatasıyla içine düştüğü ergin olamama durumundan kurtulması” demektir. Kant’ın “ergin olamama” derken kastettiği, bireyin aklını kullanmak için başka birinin rehberliğine başvurmasıdır. Aydınlanma döneminde, insan aklı dünyayı anlamak, yorumlamak ve değiştirmek adına tek başvuru kaynağı olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Akıncı, 2005, s. 71-72). Aydınlanma düşüncesi sadece bireysel bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal bir değişim planıdır.

Aydınlanma felsefesi, aklın egemenliğini savunarak, onun maddi olmayan insanî sorunlara da çözüm sunabileceği inancını güçlendirmiştir. Aydınlanma, sonuçları itibarıyla Avrupa’nın dört bir yanında etkili olan bir süreçtir. Bu süreç, geleneksel olarak 1688’deki İngiliz Devrimi ile başlayıp 1789’daki Fransız Devrimi ile son bulur. Özellikle bu felsefi hareketin sonuçları, toplumsal ve siyasal alanda belirgin bir etki yaratmıştır (Usta, 2018, s. 75).

Kaynağı Avrupa olan Aydınlanma ideolojisi, düşünce dünyasında köklü değişimlere yol açmış ve Avrupa’yı yeni bir döneme taşımıştır (Karabağ, 2015, s. 32). Avrupa’da 17. yüzyıl ortalarından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar süren aydınlanma dönemi, rönesans, reform ve hümanizm akımlarıyla yakından ilişkili bir fikir hareketini temsil etmektedir (Güriz, 2011, s. 88).

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, Rönesans, “15. yüzyıldan başlayarak İtalya’da ve daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde hümanizmin etkisiyle ortaya çıkan, klasik İlk Çağ kültür ve sanatına dayanarak gelişen bilim ve sanat akımıdır” (TDK sözlüğü, 2008, s. 457).

Reform, latince kökenli “re” ve “formera” sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen “reforma” kelimesi, yeniden biçim verme ve ıslah etme anlamına gelir. Bu kavramın dinsel bir kökene sahip olduğu göz önüne alındığında, reformun Orta Çağ’da Katolik Kilisesi’nin belirleyici rolünün modern çağla birlikte azalmasının temel unsurlarından biri olarak kabul edildiği söylenebilir (Çakır, 2013, s. 628).

Hümanizm ise insanın her şeyin ölçüsü olduğu düşüncesini ifade etmek için ortaya konmuştur. Bu akım sayesinde birey, evrensel bir organizmanın bir parçası olmanın ötesine geçerek, kendini bulmaya ve kişiliğini gerçekleştirmeye yönelik bir yolculuğa çıkmıştır (Güriz, 2011, s. 89).

Postmodernistlere göre, Aydınlanma Projesi bir zamanlar övgüye değer bir girişim olsa da zamanla insanlığın çıkarlarını baskı altına alarak belirli eylem ve fikir biçimlerine mahkûm etmeye başlamıştır (Möngü, 2013, s. 28). Bu nedenle, postmodernizm aydınlanma döneminde gelişen ve akli ön planda tutan modernizm ve evrensel doğruların varlığına karşı bir başkaldırıdır (Güzel, 2022, s. 10). Postmodernlik bağlamında ise, hakikat, doğa bilimlerinin somutlaştırdığı araçsal ve indirgemeci akıl, kimlik, nesnellik, sıralılık ve diyalektik gibi kavramlara, evrensel ilerleme ve kurtuluş düşüncesine, büyük anlatılara ve temel gerçekliklere kuşku ile yaklaşan bir fikir ortaya çıkmaktadır (Möngü, 2013, s. 28). Bu sebeple postmodernizm, yalnızca bir doğruya ya da evrensel bir gerçeğe ulaşmaya çalışmak yerine, birden fazla gerçekliğin varlığını tanımaktadır.

Postmodernizm, aydınlanma projesinin bilimsel kesin bilginin deney, gözlem, mantık, akıl yürütme ve sınıflandırma ile elde edilebileceği anlayışını reddeder. Bu yaklaşım, mutlak bilginin varlığını kabul etmez; onun yerine, yalnızca birbirleriyle rekabet eden açıklamaların ve söylemlerin olduğunu savunmaktadır (Berktaş, 2000, s. 5).

Postmodernizm, Aydınlanma düşüncesinin temelini oluşturan sosyal gerçeklikten soyutlanmış özne anlayışını reddeder. Ona göre insan, çeşitli yapılar ve söylemlerin bir ürünü olarak şekillenir. Tarih, kültür ve dil, insan iradesinin ötesinde bireyi belirleyen unsurlardır (Güriz, 2011, s. 77).

Postmodernizm anlayışına göre, aydınlanma fikri ve onun mirası olan modernitenin büyük anlatıları başarısızlığa uğramış ve artık terk edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Postmodernizme göre, dünyaya hâkim olan belirleyicilikten ziyade belirsizliktir; tek bir mutlak gerçeklik, tek yöntem, bilimsel yaklaşım ve ilerleme gibi idealler artık geçerliliğini yitirmiştir. Bunun yerine postmodernizm, gerçeği göreceleştirerek farklı dil oyunları içinde çoğulcu bir gerçeklik anlayışını benimsemiştir. Artık tek bir doğru yerine birden fazla doğru, tek bir yöntem yerine farklı yöntemler ve sadece bilimsel bilgi değil, çeşitli bilgi türleri de var olabileceği fikri, modernitenin temel iddialarına karşı bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır (Boston, 2013, s. 3). Postmodernizm ister sosyal ve kurumsal boyutuyla ister epistemolojik açıdan ele alındığında, genel olarak Batı’da ortaya çıkan aydınlanmacı felsefe ve modernizme yönelik bir eleştiri olarak değerlendirilebilmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 100).

Aydınlanma dönemi, akıl, bilim ve bireysel özgürlük gibi önemli değerlerin öne çıkmasıyla, toplumsal ve felsefi alanda köklü değişikliklere neden olmuş ve modern düşüncenin temel taşlarını şekillendiren önemli bir dönem olmuştur. Postmodernizm ise, Aydınlanma’nın akıl ve bilim doğrultusunda kurduğu evrensel gerçeklere, ilerlemeye ve mutlak gerçek anlayışına karşı çıkarak, daha esnek, çok boyutlu ve belirsiz bir kavrayış benimsemiştir. Postmodernistler, Aydınlanma’nın tek bir doğru ve mutlak bilgi anlayışına karşı durmaktadırlar.

1.3.2. Rasyonalizm

Rasyonalizm, akıl ve mantığın insan bilgi ve kavrayışının esas kaynağı olarak görüldüğü bir felsefi anlayıştır. Bu anlayış, doğrudan deneyim ve gözlemle elde edilen bilgilerin ötesinde, akıl aracılığıyla ulaşılabilecek evrensel bilgilere yönelmektedir.

Rasyonalizm, ilk fikirlerin kaynağının akıl olduğuna inanan bir düşünce akımıdır. Bu akıma göre, bilgiye yön veren ilk fikirler ya doğuştandır ya da akıl aracılığıyla oluşturulmaktadır. Rasyonalizm perspektifinde akıl hem bilginin kaynağı hem de bu bilginin denetlenmesi için kullanılan bir araçtır. Ayrıca, bu yaklaşım gerçekliğin de doğası gereği akli bir yapı taşıdığına vurgu yapmaktadır (Güriz, 2011, s. 90). Rasyonalizm, bilginin duyumlar aracılığıyla değil, akıl yoluyla elde edilebileceğini öne sürmektedir.

Kişilerin ve toplumların akla duyduğu güven, rasyonalizmin gücünü gözler önüne sermektedir. Rasyonalizm, sosyal yaşamda doğru ile yanlışın, haklı ile haksızın kriterinin akıl olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, insanların sosyal yaşamı açık ve evrensel

prensiplere göre düzenlenebilir. Evrensel olan, hayatta etkin bir rol üstlenmelidir; genel olan, özel olandan daha üstündür (Güriz, 2011, s. 90).

Postmodernizmin modern düşünceye yönelik en temel eleştirilerinden biri, modernliğin akıl ve rasyonaliteye yaptığı vurgu olarak öne çıkmaktadır. Postmodern düşünürler, “gerçek”in bir bütün olarak tek olduğu ve buna akıl yoluyla ulaşılabileceği yönündeki modern görüşlere itiraz etmektedirler. Postmodernistlere göre gerçek, tektir ifadesi yanlıştır; evrendeki her bireyin kendi gerçeği bulunmaktadır. Gerçek, birden fazla olup, herkesin kendine özgü bir gerçeği bulunmaktadır (Çağlar, 2008, s. 375). Bu çerçevede, evrendeki gerçek sayısının sonsuz olması mümkün olabilir.

Akla yönelik postmodernizm eleştirisinin birçok güdüsü bulunmaktadır. İlk olarak, modern akıl evrenselliği, birlik ve bütünlüğü, aynı kuralların her yerde geçerli olduğu anlayışını savunmaktadır. Postmodernizm ise aksine, her durumun farklı olduğunu ve özel bir biçimde anlaşılması gerektiğini öne sürer. İkinci olarak, akıl aydınlanmanın, modern bilimin ve Batı’nın bir ürünüdür. Modern bilim gibi, akıl da tahakküm edici, baskıcı ve totaliter bir kavram olarak algılanmaktadır (Bıçkı, 2001, s. 1). Rasyonalite, postmodernizmin duyguya ve sezgiye duyduğu güvenle örtüşmemektedir.

Rasyonalizm ile postmodernizm arasında belirgin bir karşıtlık mevcuttur. Rasyonalizm, akıl yoluyla doğruyu ve gerçeği araştıran bir bakış açısına sahiptir; evrensel ve nesnel bir gerçekliğin var olduğunu kabul eder. Rasyonalizmde akıl, bilgiye ulaşmanın ve gerçekliği sorgulamanın ana aracı olarak görülmektedir. Postmodernistler ise, gerçeğin çeşitlenmiş ve bireye özgü olduğunu, her kişinin kendi gerçeğini yarattığını iddia etmektedirler. Duygular, sezgiler ve yaratıcılık gibi unsurlar, postmodernizm için daha fazla önem taşımaktadır. Postmodernist perspektife göre akıl, Batı’nın hâkim kültürü ile modern bilimin bir yansıması olarak, baskıcı ve kısıtlayıcı bir güçtür.

1.3.3. Pozitivizm

Pozitivizm, 19. yüzyılda ortaya çıkan ve bilimsel bilginin yalnızca deney ve gözlem yoluyla temellendirilebileceğini savunan felsefi bir akımdır. Bu yaklaşım, çağdaş bilimi esas alarak bilimsel olanı kıymetli kabul eden, dini ve metafizik inançları insanların gelişiminin önündeki en büyük sorun olarak değerlendiren bir düşünce sistemidir.

Bu bilim anlayışına göre, gerçeklik homojendir, akla uygundur ve gözlem ile deney yoluyla anlaşılabilir bir özellik taşımaktadır. Doğada her şey, bir makine düzeni içinde

faaliyet göstermektedir. Gerçeklikte meydana gelen değişimler, niceliksel ve birikimsel bir nitelik arz etmekte olup, insan zihninden bağımsız olarak varlık gösterir. Gerçekliğin keşfi ise, zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde gerçekleştirilebilir. Deney yapan, nesnel gerçekliği doğru bir biçimde yansıtır. Bu nedenle, gerçekliğin mekanik düzeni, evrensel bir dil olan mantık ve matematik aracılığıyla ifade edilebilir. Bilimsel sonuçlar, evrensel ve zorunlu nitelik taşımaktadır, çünkü bunlar tam bir nesnellik içerisinde, deneysel ve matematiksel yöntemlerle elde edilmiştir (Terzi, 2005, s. 300). Pozitivizmin katı nesnellik ve evrensellik iddiası hem bilimsel hem de felsefi açıdan sorgulanmıştır.

Pozitivizm savunucuları, bilimde gerçeğin tek ve mutlak olduğunu ileri sürmektedir. Bu akım, deney ve gözlemlerle laboratuvar ortamında gerçekleştirilen bilimin gerçek bilim olarak kabulü üzerine şekillenmektedir. Pozitivizm destekçileri, bilimsel bilginin gelişiminde bilim insanının rolünü, inançlarını, hayal gücünü, kültürünü ve yaratıcılığını göz ardı etmektedir. Onlara göre bilimsel gerçeklik tektir ve matematik, sayılar ve istatistikle temellendirilmiştir (Alikılıç, 2021, s. 41). Gelineen noktada, bu anlayış günümüzde bilimsel düşüncenin tek ve evrensel modeli olarak kabul edilmemektedir; bilim felsefesi, sosyolojisi ve postmodern yaklaşımlar ise bu modele yönelik güçlü alternatifler oluşturmuşlardır.

Pozitivizmin kurucusu olarak kabul edilen A. Comte, insanlık tarihinin üç farklı dönemden oluştuğunu öne sürmüştür. İlk evrede, olgular Tanrısal nedenlerle açıklanmıştır. Bu evrenin ardından, olguların doğaüstü güçlerle açıklanmasına dayanan fizikötesi dönem gelmiştir. Son olarak, pozitif dönemde ise olaylar neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde, pozitif kanunlar doğrultusunda değerlendirilmektedir (Güriz, 2011, s. 91).

Modern bilimin sonuçlarının bireysel politik tercihler için kullanılması, teori ile gerçekler arasında belirgin anlaşmazlıkların var olduğunun anlaşılması, modern bilimin metafiziği tamamen reddetmesi ve aşırı somutlaştırılması, duyguların varlığının inkâr edilmesi gibi durumlar, pozitivizme duyulan güvenin sarsılmasına yol açmıştır (Alikılıç, 2021, s. 55). Bu çerçevede, pozitivizme karşıt bir düşünsel yönelim olarak postmodernizm öne çıkmıştır.

Avrupalı düşünceler dünyayı iki farklı gruba ayırmaktadır. Batı ve Doğu ya da Batı ile diğer bölgeler. Bu anlayışa göre Batı, Doğu'ya göre daha üstün kabul edilmektedir. Özellikle Batı, benzersiz erdemlerle donatılmış olarak hayal edilmektedir. Batı: akılcı, çalışkan, liberal demokratik, dürüst, otoriter ve olgun, gelişmiş, gelişime açık ve dinamik. Doğu'ysa Batı'nın tam tersine akılcı olmayan, tembel, üretmeyen, karmaşık, despot,

bozulmuş, olgunlaşmamış, geri kalmış, durağan ve değişmeyen şeklinde damgalanmaktadır (Hobson, 2019, s. 23). Pozitivist düşünce, Batı'nın bilim ve akıl aracılığıyla ileri bir kültürel ve siyasi yapı oluşturduğunu vurgulayarak, sömürge altındaki toplumları “geri” ve “modernleşmeye muhtaç” olarak nitelendirmiştir. Batı'nın üstünlüğünü savunan pozitivist görüş, Batı'nın bilimsel ve kültürel baskınlığını ideolojik bir yöntem olarak kullanarak, sömürgecilik uygulamalarını meşru kılmıştır.

Pozitivizme yönelik siyasi ve sosyal açıdan iki önemli eleştiri bulunmaktadır. Bu eleştirilerden ilki, pozitivistizmin sömürgeciliğin bir aracı olarak kullanılmış olması; ikincisi ise akıllı ve bilimi yücelten bu akımın vahiy göz ardı etmesidir (Güriz, 2011, s. 95).

Pozitivizm, bilimsel bilginin nesnelliğini, evrenselliğini ve deneysel dayanaklarını ön plana çıkarırken, bazı önemli eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştiriler, bilimsel bilginin toplum, değerler ve insan unsuru ile olan ilişkisinin göz ardı edilmesinin, bilimsel gelişmelere katkıda bulunurken toplumsal gerçekleri anlamada eksikliklere yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Postmodernizm, bu aşamada bilimsel nesnelliği sorgulayarak, daha kapsamlı bir bilgi anlayışının gerekliliğini vurgulamıştır.

1.4. Bazı Düşünürlerin Gözünden Postmodernizm

Postmodernizm, modernitenin evrensel akılcılık, ilerleme ve kesinlik anlayışlarına karşı çıkan eleştirel bir düşünce biçimidir. Bu akım, kültürel, epistemolojik ve toplumsal yapıların parçalı, çok sesli ve sorgulayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmesini öne çıkarmaktadır. Postmodernizm kavramı, Jean-François Lyotard, Jürgen Habermas, Fredric Jameson, Jean Baudrillard ve Anthony Giddens gibi önemli düşünürlerin perspektiflerinden ele alınmıştır. Bu filozofların yaklaşımları, postmodernizmin çok katmanlı ve karmaşık doğasının kavranmasında temel birer referans noktası teşkil etmektedir.

1.4.1. Jean François Lyotard

Lyotard Postmodern düşüncenin önde gelen isimlerindendir. Postmodernizmi, farklı seslerin ve çeşitliliğin egemen olduğu bir dönemin başlangıcı olarak tanımlamaktadır.

Postmodernizm, sürekli olarak dışavurulmayan unsurları ifade etme ve temsil edilmeyenleri temsile yönelik öncü bir girişim olarak Lyotard tarafından tanımlanmaktadır. (Güriz, 2011, s. 103). Lyotard “büyük meta anlatılara inanılmazlık” vurgusuyla, bilgiyi

temel bir ölçüt olarak ele almaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki bilim ve sanat süreçlerinin büyük bir değişim ve dönüşüm içinde olduğunu belirtir (Boston, 2013, s. 4). Lyotard'ın postmodernizme önemli katkısı “büyük anlatıların çöküşü” düşüncesidir. Modern dönemdeki doğrusal ilerleme, akıl, evrensellik gibi büyük anlatılar artık geçerliliğini kaybetmiştir.

Postmodernizm, 1977 yılında Charles Jencks tarafından tanıtılmasıyla tartışma ortamında kendine bir yer bulmaya başlamıştır (Akay, 2010, s. 21). Bu anlayış, 1950'lerin sonlarına tekabül eden dönemde, kapitalist kültürün tüm alanlarında beliren yönelim ve akımları içine alan bir üst başlık olarak kullanılmaya başlanmıştır (Möngü, 2013, s. 29). Bu süreçte Jean François Lyotard'ın 1979 yılında Kanada hükümeti için hazırladığı ve “Postmodern Durum” adıyla yayımladığı bir araştırma ile literatürde yerini almış ve önemli bir etkide bulunmuştur (Boston, 2013, s. 87). Lyotard, “Postmodern Durum” adlı eserini bir tesadüf sonucu kaleme aldığını ifade etmektedir. Bu çalışmayı, en yüksek düzeyde gelişmiş toplumlarda bilgi üzerine bir rapor niteliğinde hazırlamış ve Quebec hükümetinin üniversiteler konseyine sunmuştur. Lyotard, bu eseri bir uzman olarak değil, bir felsefeci perspektifiyle yazdığını ve esas amacının sorgulamak olduğunu vurgulamaktadır (Yıldız, 2015, s. 7).

Lyotard'a göre “Postmodern Durum” adlı eseri belirleyen en önemli kriter, bilginin konumudur; bu bağlamda, postmodernizmin getirileriyle birlikte yeni bir bilgi anlayışı şekillenir. Postmodern çağın başlamasıyla birlikte bilginin statüsü değişir; artık bilgi, satılmak ve tüketilmek üzere üretilmektedir. Bilgi, kendi başına bir amaç olmaktan çıkmış ve kullanım değeri dönüşüm geçirmiştir. Sonuç olarak, bilgi artık bir meta haline gelmekte ve sadece üretilip satılmak amacıyla kullanılmaktadır (Boston, 2013, s. 4). Lyotard'a göre, en gelişmiş ülkelerde 19. yüzyıldan bu yana devam eden bilim, sanat ve genel anlamda kültürel süreçler önemli bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşüm, onun “Postmodern” olarak tanımladığı durumu açığa çıkarmaktadır. Lyotard, “Postmodern Durum” adlı eseri tanımlarken bilgi kavramını temel bir ölçüt olarak ele almaktadır (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 103). Bu eserinde, postmodernizmi “üst anlatıların sonu” olarak tanımlamıştır (Yıldız, 2015, s. 1). Lyotard'a göre postmodernizm, bu tarz kapsayıcı evrensel anlatıların yerini çeşitlilik ve farklılıkla doldurmaktadır.

Postmodernist teorisyen Jean François Lyotard, postmodernizmi modernizmden dönemsel bir farklılaşma ya da kopuş olarak değerlendirirken, aynı zamanda yeni bir toplumsal formasyonun doğuşunu da işaret etmektedir (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 43).

Lyotard'a göre postmodernizm, modernitenin sunamadığı olanakların peşindedir. Bu anlayış, 1950'lerin sonlarına tekabül eden dönemde, kapitalist kültürün tüm alanlarında beliren yönelim ve akımları içine alan bir üst başlık olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bilimsel bilginin sarsılan otoritesinin yerine, anlatı çeşitliliği ve yöntem özgürlüğü geçerek, böyle bir amaca ulaşmak mümkün olmaktadır. Artık karşıtlıklar, çelişkiler, hiyerarşi ve ilerlemeden söz edilemez. Bu kavramların yerini, indirgenemez farklılıklar, olumsuzluk, tercihler, eşdeğerlik ve ortak ölçülemezlik almıştır. Geçerli ölçütlerde değişim gözlemlenmiştir (Möngü, 2013, s. 32).

Lyotard başlangıçta Marxist bir görüş benimserken, zamanla postmodernizmi savunmaya yönelmiştir. Ona göre postmodernizm, felsefesiz bir eleştiri olarak da değerlendirilebilmektedir. Lyotard, postmodernizmi yeniden değerlendirilen bir modernite biçimi olarak görmekte, günümüzdeki amacın bütüncül yaklaşımlara karşı durmak ve farklılıkları ön plana çıkarmak olduğunu belirtmektedir (Güriz, 2011, s. 102). Lyotard, postmodernizmin aslında modernizmin bir parçası olduğunu dile getirmiştir (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 100). Bilim ve kuram üzerinde gerçekleştirdiği derinlemesine çözümlemelerle tanınan postmodernist düşünür Jean-François Lyotard, dil, metin, alıcı ve iletinin nesnel bir anlam yapısına sahip olabileceği hususunda kuşkularını dile getirmiştir. Lyotard, Marksist perspektifini terk ettikten sonra, modernitenin temel kavramlarına yönelik köklü eleştirilerde bulunmuştur. Kuramı ve bilgiyi sorgularken, akıl ve bilginin yerini teknoloji aracılığıyla yoğunlaşan arzuların bireyi şekillendiren yapısına vurguda bulunmaktadır. Bilgi, ileri endüstriyel çağda metalaşarak, üretilip tüketilen bir form halini almıştır (Yılmaz, 2014, s. 136).

Mart 1985'te Paris'te düzenlenen bilgisayar teknolojisi ile ilgili önemli bir hesaplaşmayı dile getiren "immaterial" (maddesizler) isimli etkinlikleri sırasında Jean François Lyotard'a Postmodern nedir sorusu yöneltiliyor. Şu şekilde bir yanıt vermiştir. "Gerçi ne olduğunu anlamaya çalışıyorum, ancak kesin olarak bilemiyorum. Bu konudaki tartışma henüz yeni başlamış bulunuyor. Tıpkı Aydınlanma döneminde olduğu gibi, bu tartışma konu kapanmadan sona erecektir" (Timur, 1999, s. 322). Şeklinde ifade etmiştir.

Jean-François Lyotard, postmodernizmi büyük anlatıların sona erdiği bir dönem olarak tanımlar. Buradaki büyük anlatılar ifadesi, modernizmin evrensel ve kesin gerçekleri ile ilerlemeci ideolojileri savunan anlatıları ifade etmektedir. Postmodernizm, bireysel farklılıklar, çatışmalar ve belirsizlikleri vurgulayarak modernitenin evrensel doğrularına karşı çıkar. Bu durum, bilginin ve kültürün daha özgür ve çeşitli bir şekilde gelişmesine

olanak tanır. Lyotard’a göre, postmodernizm sadece bir dönemin bitişini değil, yeni fikirlerin ve toplumsal yapıların ortaya çıkışını da simgelemektedir.

1.4.2. Jürgen Habermas

Jürgen Habermas, postmodernizm konusundaki tartışmalarda kilit bir rol oynamaktadır. Fakat genellikle postmodernizme karşı çıkan bir düşünür olarak kabul edilmektedir. Postmodernizme yönelik yaptığı eleştiriler, onu modernitenin savunucusu olarak konumlandırmaya imkân tanımıştır.

Jürgen Habermas, Düsseldorf’ta doğmuş ve ergenlik döneminde II. Dünya Savaşı’nın acı tecrübelerine maruz kalmış biri olarak, savaşın olumsuz etkilerini derin bir biçimde hissetmiştir. Nürnberg Duruşmaları, Habermas’ın hayatında Almanya’nın politik başarısızlıklarını ve ahlaki çöküşünü içten bir şekilde kavramasına, ayrıca politik bir aydınlanma yaşamasına olanak tanıyan kritik bir dönüm noktası olmuştur (Bayır, 2021, s. 55). Jürgen Habermas, kültüre, normların gelişimine ve diyalektiğe olan derin ilgisiyle, Alman felsefi geleneğinin en önemli temsilcilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, Frankfurt Okulu’nun bir üyesi olarak da kabul edilmektedir. Bu okulun son büyük temsilcisi olmasının yanında, Eleştirel Kuramı farklı tarihsel koşullar çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir (Özdikmenli Çelikoğlu, 2011, s. 241).

Habermas, Frankfurt’taki Toplumsal Araştırma Enstitüsü’ne katıldığında, okulun etkili isimlerinden olan Theodor Adorno’nun asistanı olmuştur. Eleştirel okulun görüşlerini benimsemekte başarılı olsa da kendisini bu okulun karamsar ve alaycı ruhundan farklı bir noktaya yerleştirmeyi başarmıştır. Bu farklı konum, onun bağımsız bir yöneliş sergilemesini sağladı. Ancak, bağımsız denemeleri, okulun başkanı Max Horkheimer’in tepkisini çekmiş ve bu sebeple istenmeyen bir kişi olarak ilan edilmiştir. Habermas, modern dünyanın geleceği konusunda Frankfurt Okulu kadar karamsar bir bakış açısına sahip değildir. Modern dünyaya dair umutlarını besleyerek, “modernliğin tamamlanmamış projesini” kaleme almıştır (Bayır, 2021, s. 55).

Habermas’ın kaleme aldığı “Modernliğin Tamamlanmamış Projesi” adlı eser, postmodernizme yönelik ilk önemli meydan okuma olarak tarihe geçmiştir. Bu bağlamda, Habermas, modernliğin yeniden inşasına öncülük eden en etkili modernlik savunucusu olarak dikkat çekmektedir. Habermas, modernlik projesini normatif bir proje olarak temellendirmiştir (Bayır, 2021, s. 55). Habermas, postmodernizmin dünyayı açıklama ve

değiştirme yöntemlerini bir üst anlatı olarak işaretleyip reddetmesine karşılık, modernizmi tamamlanmamış bir proje olarak değerlendirmiştir. Postmodern düşünce, insan aklının sunduğu ve evrensel olduğu savunulan tüm doğruları bir “üst anlatı” şeklinde kodlayarak, aklın evrensel doğrular üretemeyeceği fikrinden hareketle topluma ve ona yön veren akıl anlayışından türetilen “üst anlatıları” eleştiren bir tür put kırıcı rol oynamıştır (Akıncı, 2020, s. 6). Habermas, postmodernizme karşı etkili bir karşı duruş sergileyen önemli figürlerden biridir. “Modernliğin Tamamlanmamış Projesi”, postmodernizmin modernlikle ilgili eleştirilerine karşı kuvvetli bir düşünsel cevap olarak kabul edilmektedir.

Habermas, pozitivizme ve onun özelinde bilgi yapılanmalarına araçsal aklın toplumu nasıl etkilediğine odaklanmış; doğruluk, içtenlik ve uygunluk esaslarına dayanan yeni bir iletişim teorisi geliştirmiştir. Aynı zamanda kamu alanı ve aklın insanlık tarihindeki evrimine dair önemli gözlemler yapmıştır. Habermas, iletişimin insanları özgürleştirebileceğine ve rasyonel düşünce temellerinden yola çıkarak daha sürdürülebilir bir toplum için gerekli olan daha adil ve özgür bir düzenin inşa edilebileceğine inanmaktadır. Bu bağlamda Habermas, Aydınlanma projesinin toplumsal özgürleşme potansiyeline güvenerek “tamamlanmamış bir proje” olarak gördüğü moderniteyi tamamlamak üzere harekete geçer. Modernite karşıtlığının hızla arttığı bir dönemde, Habermas moderniteyi savunmaya yönelik eserleriyle bu tartışmaya önemli katkılarda bulunmaktadır. “Modernite: Tamamlanmamış Bir Proje” ve “Modernitenin Felsefi Söylemi” başlıklı metinler, bu konudaki tartışmanın ana hatlarını ortaya koymaktadır. (Açık Turguter, 2023, s. 20).

Habermas’ın postmodern bir yazar olarak nitelendirilmemesi doğru bir değerlendirme olarak kabul edilebilir (Güriz, 2011, s. 99). Ona göre postmodernizmin içinde yer alan unsurlar aslında modernizmin kendisinde de bulunmaktadır. Habermas, farklı postmodern teorilerin moderniteye yönelik eleştirilerini; aydınlanma karşıtı ve irrasyonel teorilerde gözlemlenebilecek tepkilerin bir yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, faşizmle tedirgin edici bir ilişki bulunduğunu vurgularken, aynı zamanda modernitenin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu belirterek onun gelişme potansiyelini savunmaktadır. Habermas, postmodernistlerin argümantasyona ilgisizliği, öznelciliği savunmaları ve bilim, din, felsefe ve sanat ayrımlarını göz ardı etmeleri gibi konuları eleştirisinin merkezine almıştır. Ayrıca, mantık ve sözün hiyerarşik üstünlüğünü reddederek retoriği ve yazıyı ön plana çıkarmalarına da dikkat çekmektedir. Habermas’a göre modernliğe karşı yapılan muhalefet, Batı demokrasilerinin elde ettiği başarılar ve

reformları meşru kılmaya yardımcı olan kavramları yok saymak anlamına gelmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 98-105).

Postmodern kamu yönetimi üzerine çalışan Fox ve Miller ise postmodernizmin gerçek ve gerçekdışının iç içe geçtiğini belirtmektedir. Kamusal enerji alanında güven sağlamak için içtenlik, sorunların çözümü için niyet ve fikirlerin dikkatle sunulması önemlidir. Fox ve Miller, Habermas'ın kamusal alan anlayışından etkilenerek otantik bir söylem geliştirmişlerdir. Habermas'ın kamusal alan kavramı, herkesin eşit ve bağımsız bir şekilde eleştiri yapabileceği bir ideal sunmaktadır (Güzel, 2022, s. 37).

Jürgen Habermas, modernitenin henüz tamamlanmamış bir proje olduğunu öne sürerek, iletişim ve rasyonel düşünceye dayalı bir özgür ve adil toplum yapısının inşa edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Postmodernizmin eleştirilerini kabul etmeyerek, modernitenin gelişme imkânlarını savunmuş ve kamusal alanda eşitlikçi bir eleştiri ortamı oluşturulmasına önem vermiştir. Habermas, toplumsal eleştirisini iletişim ve özgürlük temellerinde şekillendirerek, moderniteyi yeniden inşa etmeye yönelik önemli bir yaklaşım geliştirmektedir.

1.4.3. Fredric Jameson

Fredric Jameson, postmodernizmin en önde gelen eleştirmenlerinden ve teorisyenlerinden birisidir. Jameson, postmodernizmi yalnızca bir kültürel dönem olarak görmekle kalmaz, aynı zamanda onu kapitalizmin olgun bir safhası olarak değerlendirir ve bu durumu tarihsel, ekonomik ve kültürel bir çerçevede inceler.

Fredric Jameson, son yüzyılın en değerli ve etkili edebiyat teorisyenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Eğitimine Münih ve Berlin'de devam ettikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde tamamlamıştır. Doktora çalışmasını ise ünlü edebiyatçı Erich Auerbach'ın danışmanlığında, Jean-Paul Sartre üzerine gerçekleştirerek bu alandaki derin bilgisini pekiştirmiştir (Akbaş, 2024, s. 692). 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde daha önce bilinmeyen Batılı dogmatik olmayan Marksizmi tanıtarak, böylece ülkede yeni solun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır (Akbaş, 2024, s. 692). Jameson, postmodernizmin teorik yapısının gelişimine yaptığı katkılarla, bu alandaki önde gelen teorisyenler ve eleştirmenler arasında yer almaktadır.

Jameson, toplumsal gelişmelerde bir kırılma yaşandığını ve bu süreçte postmodern durumun benzeri bir olgunun ortaya çıktığını ifade etmekte, ayrıca bu durumun neo-

Marksist bir çerçeve içerisinde teorik olarak incelenebileceğine inanmaktadır (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 103). Genel bir bakış açısıyla derinlemesine ele aldığı postmodernizm, Jameson, tarafından postmodernizmi geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak tanımlamaktadır. Bu dönemde kapitalizm, tekelci aşamadan geç kapitalizm aşamasına geçiş yapmıştır. Bu evrilme, kendine özgü kültürel perspektifleri de birlikte getirmiştir (Kineşçi, 2017, s. 125). Jameson’a göre postmodernizm, ulus devletin hâkim olduğu sanayi sonrasındaki üretim odaklı toplumlardan ziyade, aşırı tüketimle karakterize edilen geç kapitalizmi temsil etmektedir. Bu bağlamda, modern düşüncenin izinden giden topluluklar yerine, farklı bakış açılarına sahip kişilerin gelişimini vurguladığı bir durumu ele almaktadır (Güzel, 2022, s. 9). Çalışmalar, postmodernizm konusundaki tartışmaları geniş bir kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal fenomen alanını içine alacak bir şekilde genişletmektedir. Bu çerçevede, Jameson, postmodernizm tartışmasını kültürel teori ve meta-teori alanından toplumsal teori alanına yönlendirmektedir (Aslan ve Yılmaz, 2004, s.103).

Jameson, postmodernizmin 1950’lerin sonları ve 1960’ın başlarında ortaya çıkmasıyla birlikte modernizm fikirlerinde yaşanan kopuşu simgelediğini öne sürmektedir. Modernizmin yerini postmodernizme bırakmasının temel nedeninin bireydeki yaşanmış değişimler olduğunu belirtmektedir. Bu geçişi ise “öznenin ölümü” olarak tanımlamaktadır. Birey, kendi öz benliğini kaybetmiş, yerini ise nesnelere ve metalara bırakmıştır. Jameson, postmodernizmin tam olarak tanımlanmasının zorluğunu ise şu sözlerle ifade eder: “Postmodernizm, bir kez tanımlayıp, kapsamını belirleyerek sonrasında rahat bir vicdanla kullanacağımız bir anlayış değildir” (Güzel, 2022, s. 18). Postmodernizmin doğası gereği belirli bir kalıba yerleştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Postmodernizm tartışmalarının temelinde yer alan teorisyenler incelendiğinde, belirli farklılıkların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Baudrillard’ın anarşist bir yapıya sahip olduğu iddia edilebilmekte, Lyotard’ın pragmatist bir yaklaşım benimsediği ve Jameson’un ise diğer düşünürlerden farklı olarak Marksist bir perspektife sahip olduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2014, s. 37). Bu düşünürlerin yöntemleri, postmodernizmin sadece bir tanım veya bakış açısıyla kısıtlanamayacağını göstermektedir. Dolayısıyla postmodern düşünce, farklı ideolojik zeminlerde şekillenen çok yönlü bir tartışma alanı sunmaktadır.

Fredric Jameson, postmodernizmi sadece bir kültürel olgu olarak değil, aynı zamanda geç kapitalizmin kültürel mantığının bir yansıması olarak görmektedir. Jameson’a göre, postmodernizm, sanayi sonrası toplumların ideolojik yapılarından, aşırı tüketimle

belirginleşen geç kapitalist toplumlara geçişin bir sonucudur. Bu değişim, öznenin kaybolması ve bireysel kimliklerin yerine meta ve tüketim kültürünün geçmesi ile tanımlanmaktadır.

1.4.4. Jean Baudrillard

Postmodernizm, sanat, kültür, felsefe ve sosyal bilimlerde etkisini göstermeye başlamış, geleneksel anlayışların dışına çıkarak daha karmaşık, çok yönlü ve hipergerçekçi bir dünyayı tasvir etmeye çalışmıştır. Baudrillard, bu dönemin eleştirmeni ve teorisyeni olarak, toplumsal gerçekliğin giderek daha fazla simülasyonlar ve imgeler aracılığıyla oluşturulduğunu ifade etmiştir.

Baudrillard, eğitimini sosyoloji alanında tamamlamıştır. Toplumsal yapıyı kapitalizm çerçevesinde ele alarak bunu “tüketim toplumu” olarak tanımlamıştır. Ona göre, insanlar tüketim eylemlerini çoğu zaman farkında olmadan gerçekleştirmektedir. Baudrillard, kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamak adına bireylerin bilinçlerinin yönlendirildiğini ileri sürmektedir (Güzel, 2022, s. 17).

Baudrillard’ın postmodernite tanımı; üretim ve endüstri kapitalizminin egemen olduğu modern çağın ardından, teknoloji, kültür ve toplumsal biçimler tarafından şekillendirilen sanayi sonrası bir dönemi ifade etmektedir. Bu devrin yapısı, tüm sınırların, yüksek ve düşük kültürlerin, görüntü ile gerçek arasındaki ayrımların ortadan kalkmasını içermektedir (Kineşçi, 2017, s. 125). Geliştirmiş olduğu kuram, kitle iletişimini ve onun doğasını anlamaya yöneliktir. Bu bağlamda, Marksizm ve onun üretim fikrini eleştirerek postmodernist perspektiflere yönelmiştir. Modernlikten postmodernliğe geçişi, tarihsel bir çerçeve doğrultusunda temellendirmektedir. Bu bağlamda, kendine özgü niteliklere sahip olan ve başka örnekleri bulunmayan kavramlar üzerinde durmaktadır. Söz konusu kavramları, erken modernlik, modernlik ve postmodernlik şeklinde sıralamaktadır (Yıldız, 2015, s. 9-10). Baudrillard’ın postmodernizm çalışmaları genellikle medya, simülasyon, tüketim toplumu ve gerçeklik kavramı üzerinedir.

Baudrillard’a göre, modern endüstri toplumunun temel unsuru üretim iken, postmodern toplumda “gerçek”i önceleyen modeller olarak “taklitler” toplumsal düzene egemen olmaya başlamaktadır. Bu durum, toplumu “hipergerçeklik” olarak şekillendirmektedir. Baudrillard, sanatın ve muhtemelen teorinin, siyasetin ve bireylerin yapabilecekleri şeyin, zaten var olan formları bir araya getirerek bunlarla oynamak olduğunu öne sürmektedir.

Ona göre postmodernite ne iyidir ne kötüdür; sadece kalıntılarla oynanan bir oyundur (Aslan ve Yılmaz, 2004, s. 102).

Postmodern dönem içerisinde reklamcılık, medya, enformasyon ve iletişim ağları, temel bir alan haline gelmiştir. Örneklemler, kodlar, taklitler ve taklit üstü gerçekçilik, nesnelerin kullanım değerleri ile üretim araçlarının yerini almıştır. Bu, medya ve tüketim toplumunun varlığına işaret etmektedir. Simulasyon kavramı, gerçekçiliğin yerini “hipergerçeklikle” doldurmakta ve metafizik düşüncenin sona erdiğini ifade etmektedir. (Yıldız, 2015, s. 10). Baudrillard, postmodern devirde insanları ayıran çeşitli kuramların varlığından bahsetmektedir. Bu dönemde bireyler, medyanın etkisiyle taklitler içinde yaşamaktadır. Medya, bu durumu “Simulasyon” adıyla tanımlamaktadır. “Simulasyon”, Baudrillard tarafından kişinin medya hâkimiyetinde şekillenen dünyası, yani taklitler dünyası olarak açıklamaktadır (Güzel, 2022, s. 17). Baudrillard’a göre modern bireyler, nesneleri artık işlevleri açısından değil, onlara yüklenen anlamlar dolayısıyla tüketmektedir.

Modernlik Baudrillard’a göre, endüstriyel burjuvazi tarafından belirlenen bir üretim çağıdır; oysa postmodernlik, sibernetik tarafından yönlendirilen bir haberleşme çağını temsil etmektedir. Postmodern medyada haberleşme, eğlence ve politika arasındaki sınırlar da kaybolmuştur. Baudrillard, kitlelerin sürekli olarak maruz kaldığı mesaj bombardımanından sıkıldıkça sessizleştiğini belirtmektedir. Bu durum, toplumları tehdit altına almakta ve sonuç olarak toplumsal yapıların çöküşüne yol açmaktadır. Toplamların yok olmasıyla sınıf, düşünce, kültür ve hatta gerçeklik arasındaki sınırlar da kaybolmaktadır. Baudrillard’a göre, postmodern dünya anlamdan yoksun bir hale gelmiştir. Her çeşit veri, aynı derecede kabul edilebilir ya da aynı derecede mantıksız olarak değerlendirilebileceği gibi, gerçeği yansıtmaya mecburiyeti bulunmamaktadır. Toplumsal olguların da sona ermesi dolayısıyla, bu devir modernlikten tam anlamıyla bir kopuşu ifade etmektedir (Çağlar, 2008, s. 373-374).

Baudrillard, postmodernizmin düşünce yapısında orijinal sayılabilecek argümanları görmemesinin altında yatan nedeni, orijinalin var olmadığına inanmasında bulur. O, insanların benzer davranışlara yönlendirildiğini ve hislerinden çok mevcut koşullara göre hareket etmektedirler. Ayrıca Baudrillard, kitle iletişiminin kişilerin öznelliğini kaybetmesine ve reklamlar doğrultusunda şekil alan davranışlar sergilemesine yol açtığını söylemektedir (Güzel, 2022, s. 179).

Baudrillard'ın postmodernite hakkındaki düşünceleri, modernizmin artık geçerliliğini yitirdiğini ve bunun yerine simülasyonlar ve hipergerçekliklerin hâkim olduğu bir toplumun ortaya çıktığını öne sürmektedir. Kitle iletişimi, medya ve tüketim kültürü bu değişimde anahtar unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Baudrillard'a göre, postmodern toplum, bireylerin ve sosyal yapının ciddi bir krize girmesine yol açmakta, anlam ve değerlerin kaybolmasına sebep olmaktadır.

1.4.5. Anthony Giddens

Giddens, postmodernizmi bireylerin kimliklerini daha fazla oluşturma imkânı bulduğu, toplumsal kuralların daha esnek hale geldiği ve modernizmin sağladığı belirginliklerin yerini belirsizliklerin almaya başladığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu durum sadece kültürel bir değişim değil, aynı zamanda sosyal yapının da yeniden yapılandığı bir süreçtir. Geleneksel toplumsal yapılar, daha çok bireysel tercihlerin ön planda olduğu bir yapı ile yer değiştirmektedir.

Anthony Giddens, Londra'da doğmuş ve alt-orta sınıf bir ailede yetişmiştir. 1959 yılında Hull Üniversitesi'nden sosyoloji ve psikoloji alanında lisans diploması almış, ardından London School of Economics'ten yüksek lisans derecesini kazanmış ve Cambridge Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır (Crossman, 2025).

Giddens, modernliğin doğasını yalnızca bir dinamikle açıklama çabalarını reddetmektedir. Bu tek boyutlu dinamiklerin, çok boyutlu modernliğin doğasını yeterince açıklayamayacaklarını, yalnız başlarına eksik olduklarını, ancak birbirleriyle ilişkilendirildiğinde tatmin edici sonuçlar elde edilebileceğini ileri sürmektedir. Giddens'a göre modernlik, çok boyutlu bir yapıya sahiptir ve her fikir geleneği, modernliğin bir boyutunu açıklamada kendine özgü bir role sahiptir (Bayır, 2021, s. 54). Giddens'a göre modernite, temelde geleneklerin dışındaki bir düzendir (Güzel, 2022, s. 5). Bu çağda insanlar, geleneksel kuralları sorgulayarak, yaşamlarını akılcı düşünce ve bilimsel bilgi doğrultusunda biçimlendirmeye çalışmaktadır.

Giddens, postmodernliği ise modernlikle ilişkilendirerek ele almıştır. Modern dönem, geleneksel dönemlerden belirgin farklılıklar gösterirken, postmodern ve modern dönemler arasında benzer bir ayrımın zor olduğunu ifade etmektedir. Giddens, günümüzün postmodernlik değil, modernliğin etkilerinin derinleştiği bir dönem olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, içinde bulunduğumuz dönemi modernlikten bir kopuş olarak

değerlendiren Baudrillard ile Giddens'in görüşlerinin arasında bir uyumsuzluk olduğu gözlemlenmektedir. Giddens, postmodernite konusuna alaycı bir yaklaşım sergileyebilir ve bu dönemin modernliğin kurumlarından tam anlamıyla kopmadığını düşünmektedir. Ona göre, mevcut dönem “geç modernlik” olarak tanımlanabilir (Çağlar, 2008, s. 374). Giddens, postmodernite kavramına mesafeli yaklaşmaktadır.

Giddens, Modern ile postmodernin kesişiminde belirsiz ve değişken bir tutum sergilemektedir. Onun başarısının sebeplerinden biri, birçok insanın geçmişteki güzel günlere özlem ile modernliğin sunduğu özgürlük arasında yaşadığı çatışmadır. Ayrıca, postmodernizm sürecinde farklı düşünce sistemleri arasında bireylerin kendilerini parçalanmış hissetmeleri de önemlidir. Dünya genelindeki gelişmelere rağmen birçok kişi rahatsız ve çaresiz hissetse de Giddens'in gözlemlerine göre, kendi mahallelerindeki etkinliklerle güçlü ve huzurlu hissetmektedirler (Bayır, 2021, s. 62). Bu durum, insanların yerel bağlamlar ve günlük alışkanlıklar aracılığıyla kimliklerini tekrar oluşturduklarını ortaya koymaktadır. Giddens'a göre bu süreç, modernizmin sağladığı bireysel bağımsızlık ile toplumsal birliktelik arasında bir denge kurma çabasının bir göstergesidir.

Giddens'a göre, sosyal bilimlerde postmodernizm gibi kavramlarla uğraşmak yerine, modernliğin doğasına odaklanmak daha önemlidir. Zira modernlik, belirli ve özgül sebeplerden dolayı şimdiye kadar yeterince anlaşılamamıştır. Giddens, postmodernizmi savunulara yanıt olarak radikalleşmiş modernizm terimini kullanmıştır (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 45).

Giddens, postmodernizmi modernite ile bağlantılı bir şekilde incelemektedir. O, günümüzün postmodern bir dönem değil, modernitenin etkilerinin daha da yoğunlaştığı bir zaman dilimi olduğunu ileri sürer. Bu çerçevede, içinde bulunduğumuz dönemi modernliğe veda olarak değerlendiren Baudrillard ile Giddens'in görüşleri arasında belirgin bir çatışma bulunmaktadır. Giddens, postmodernite meselesine eleştirel bir bakış açısı getirebilir ve bu zaman diliminin modernliğin yapılarından tamamen ayrılmadığını düşünür. Onun perspektifine göre, günümüz dönemi “geç modernite” olarak adlandırılmaktadır.

1.5. Bazı Kavramlarla Postmodernizm İlişkisi

Postmodern etik kavramı, geleneksel ahlak anlayışlarını sorgulayarak çoğulculuğu ve farklılıkların artırılmasını öne çıkaran bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Postmodernist sanat ise, bireysel estetik anlayışına ve özgür ifadelere dayalı bir yapı oluşturmayı

amaçlamaktadır. Postmodernist ekonomide de temel gözlemlerden biri olarak tüketimin, üretimden daha önemli bir hale gelmesi ve tüketimin bir kültür biçimine dönüşmesi dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, etik, sanat ve ekonomi kavramlarının postmodernist çerçevede incelenmesi hedeflenmiştir.

1.5.1. Postmodernizm ve Etik

Etik, bireylerin doğru ile yanlış arasında tercih yapma, değerler ve ahlaki standartlar hakkında düşünme çabalarını yansıtan bir felsefi alandır. Postmodern etik anlayışı ise, klasik ve evrensel etik prensiplerin eleştiriye tabi tutulmasıyla, bireysel ve toplumsal etkileşimlerdeki çokluk, çeşitlilik ve değişim üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ahlaki kavramları, yargıları ve davranış standartlarını inceleyen ve açıklayan bir felsefi dal olan etik, ahlaki problemler ve ahlaki yargılar üzerine düşünmeyi içerir. Bu bağlamda etik, ahlaki düşüncenin bize kazandırdığı bir bilinç durumunu ifade eder. Ayrıca, belirli bir meslekle ilgili yükümlülükler ve kurallar çerçevesinde meslek etiğinden, ilkeler ve prensipler açısından dini ya da bilimsel etik konularından da bahsedilebilmektedir (Poyraz, 2022).

Rorty'ye göre, Galileo, Darwin ve Freud'dan sonra ne dini ne de liberal ahlakın mümkün olmadığını savunmaktadır. Üçüncü bir alternatifin de ortaya çıkmadığına dikkat çekmektedir. Geleneksel etik savunucuları ise, ahlak için geçerli bir nokta bulmak için çalışmışlardır. Bu noktada, hayatın insanlar için daha iyi olmasını sağlayacak davranış biçimlerine odaklanmışlardır. Ancak ahlak için geçerli bir temel hareket noktasının bulunamaması, haz etiğini gündeme getirmektedir. Postmodern bir devirde bireyin kendisini yaratma çabası büyük bir önem arz etmektedir. İnsan, inzivacı değerleri ya da bu değerlere alternatif olabilecek başka değerleri benimseyebilir. Bu bağlamda, narsizm Postmodern etiğin bir özelliği olarak kendini göstermektedir. Ahlak alanında çoğulculuk, yani farklılıkların artırılması, postmodernizmin temel hedeflerinden biri olarak ifade edilmektedir (Güriz, 2011, s. 135). Postmodernizm, etiği katı ve evrensel kurallar çerçevesinden çıkararak; farklı bakış açılarına, bireysel yaşantılara ve toplumsal bağlama dayalı daha esnek ve çoğulcu bir yaklaşımla ele almıştır.

Özgürlük ve sorumluluk kavramlarının anlam derinliği göz önünde bulundurulduğunda, kişinin inandığı bir gerçeği pratik hayata geçirme yükümlülüğü, çoğulcu bir anlayışla çelişebilir. Bu durumun üzerinde durulması gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır.

Bir kişinin inancını “tek hakikat” olarak değerlendirmesi, onun özgürlüğünün bir parçasıyken, bu inancı sosyal ve siyasal yaşama yansıtması sırasında karşılaşılabileceği zorluklar ise farklı bir boyut kazanmaktadır. Burada şöyle bir düşünce öne çıkmaktadır: “Bu hakikat, tek hakikat değildir; kendi tek hakikatini sosyal hayatta değil, kişisel yaşamında yaşa.” Çünkü gerçekliğin varlığı, aslında “hakikatin çokluğu” nu içermektedir. Bu durum, post-modern yaklaşımın etik alandaki en önemli çıkmazlarından biri olarak görülmektedir (Küçükkaya, 2018, s. 24).

J. W. Murphy, postmodernistlerin birey üzerine değil, daha çok kişiler arası ilişkiler üzerinde yoğunlaştığını öne sürerken, bu düşüncelerini teistik kişiselcilik akımının önde gelen isimlerinden biri olan Martin Buber’in fikirlerine dayandırıyor gibidir. Buber ile benzer bir perspektiften hareketle, postmodernistler de insanlar arası saygıya dayanan bir etik anlayışını savunurlar. Murphy, aşkın bir Tanrı’dan bağımsız olarak sevgiye ve adalete davet eden bir postmodern dini kavramını dile getirirken, dinsel değerlerin sadece bu bağlamda kendini gösterebileceğini belirtmektedir (Demir, 2001, s. 70).

Postmodern etik yaklaşımının yeniliği, öncelikle tipik modern ahlaki endişelerin bir kenara bırakılmasında değil, ahlaki problemleri ele almanın geleneksel modern yöntemlerinin reddedilmesinde yatmaktadır. Etiğin en önemli meseleleri olan insan hakları, toplumsal adalet, barışçıl bir iş birliği ve bireysel davranış ile kolektif refahın uyumlaştırılması gibi konular, güncelliğini korumaya devam etmektedir, fakat yeni bir tarzda ele alınmaları gerekmektedir (Bauman, 2011, s. 12-13).

Bauman, etik, adalet ve devlet arasındaki ilişki de Levinas’ın düşüncelerinden etkilenmektedir. Levinas’a göre, etik, devleti öncelikli bir konuma yerleştirir. Yani, etik, devletin meşruiyetinin yegâne kaynağını oluştururken, aynı zamanda bu meşruiyetin nihai yargıcını da temsil eder. Sonuç olarak, Bauman, devletin sadece etiğin bir aracı olarak kabul edilebileceğini savunmaktadır (Tekin, 2020, s. 66-67).

Postmodern bakış açısı, meçhul ve çelişkili olmayan bir etik kod olasılığına yönelik inanç taşımamaktadır. Bu bakış açısı, modernizmin sona erdiğini ilan etmek, modernliği yerinden ederek onun yerini almak ve modern görüşü imkânsız hale getirmek anlamında bir “post” olma durumu değildir. Aksine, modernliğin kendi imkânsızlığını, umutlarının geçersizliğini ve çabalarının verimsizliğini yine modernliğin kendisinin ortaya koyacağı anlamına gelmektedir. Kusursuz, yani evrensel ve sarsılmaz temellere dayanan bir etik kodun bir gün bulunabileceği beklentisi ise şüpheli görünmektedir (Tunçer, 2008, s. 87).

Postmodernizm, etik anlayışının kesin ve evrensel bir temel üzerinde duramayacağını, tam tersine kültürel ve sosyal bağlamlarda sürekli değişim gösterdiği görüşünü desteklemektedir. Bu bakış açısı, bireylerin kendi gerçeklerini keşfetme çabalarını toplumsal ilişkilerde saygı, empati ve adaletle birleştirerek daha dinamik ve çok yönlü bir etik anlayışının kapılarını aralamaktadır.

1.5.2. Postmodernizm ve Sanat

Sanat alanında önemli bir değişim gerçekleşmiş ve geleneksel düşüncelerin yanı sıra farklı bir akım ortaya çıkmıştır. Bu akım postmodernizm olarak adlandırılır ve estetik anlayışları köklü bir şekilde değiştirmiş, toplumsal yapıları ve bireylerin kimlik arayışlarını sanatın odağına almıştır. Postmodernizm, sanatın klasik kurallarına karşı bir duruş sergilerken, aynı zamanda bireysel ve toplumsal bağlamda kayda değer bir dönüşüm sürecini başlatmıştır.

20. yüzyılın başlarında İtalyan şairi Marinetti tarafından kurulan sanat akımına “fütürizm” adı verilmiştir. Fütüristlere göre, geçmişte yüceltilmesi gereken hiçbir değer yoktur. Makinelerle ciddi anlamda değişmiş olan dünyada hız, savaş ve güç mücadelesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Öncelikle geleneğe karşı çıkan sanatçıların öne çıktığı bu akım, zamanla siyasal bir kimlik kazanarak İtalyan faşizminin destekleyicisi olmuştur. Fütürist akım, sanatta postmodernist düşüncenin başlangıcını simgeliyor denilebilir (Güriz, 2011, s. 125).

Postmodernistler, sanatta izlenimcilerden çok anti-izlenimcilere daha yakındır. Anti-izlenimci sanat, doğayı korumak yerine onu tahrif eder. Sanatın temelinde taklitten ziyade ifade yatmaktadır. İzlenimciler kendiliğindenliği yüceltirken, postmodernistler bunu kırmaya çalışmaktadırlar (Yıldız, 2015, s. 5).

Murphy, postmodern sanatın yalnızca bir resmi oluşturma, yazma veya müzik besteleme meselesi olmadığını, bunun yerine bir gerçekliğin keşfini gerektiren bir sorun olduğunu belirtmektedir (Yıldız, 2015, s. 6). Postmodern dönemde yeni bir dil anlayışının oluşturulması oldukça önemli hale gelmiştir. Bu dönemde, sınırsız malzeme kullanımı ön planda iken, bilinen kurallar altüst edilmektedir. Pop Art, kavramsal sanat, süreç sanatı, beden sanatı ve yeni kavramsalcilik gibi unsurlar postmodernizmin önemli parçalarıdır. Cinsiyet ayrımcılığı ve medya eleştirisi, bu dönemin dikkate değer temaları arasında yer alır. Görünürde bir uyumun aranmaması, kuralların yıkılması ve belirsizliğin öne çıkmasıyla, çoğaltma ve çeşitlenmeye uygun eserler karşımıza çıkmaktadır (Burunsuz,

2020, s. 105). Postmodern sanat, çeşitli dönem ve tarzlardan unsurları bir araya getirerek zengin ve katmanlı bir görsel dil meydana getirmektedir. Bu yöntemle, çeşitli kaynaklardan gelen etkiler birleştirilerek yeni ve özgün eserler ortaya konmaktadır. Böylelikle sanat, belirli bir tarzla sınırlı kalmadan, çeşitli anlatım yollarını harmanlamaktadır.

Postmodern dans hakkında söylenebilecek en önemli şey, onun modern dansın bir parçası olduğudur. Bu durum, Postmodern dansın modernite ile ilişkisini ve ondan kopmadığını gösteren önemli bir parametredir (Yıldız, 2015, s. 6). Postmodern sanat estetiğinde ise nostalji, önemli bir konuma sahiptir. Nostalji, her şeyi işlevsellik ve araçsallaştırma perspektifinden değerlendiren modern zihne karşı bir sığınak işlevi görmektedir. Postmodernistler, mimarlıkta işlevsellik ve araçsallık anlayışından koparak, farklı bir bakış açısı geliştirirler (Bingöl, 2017, s. 28-29).

Postmodernistler için mekân, belki de zamanın ötesinde ve hiçbir çıkar gözetmeyen bir güzelliği kendi içinde bir amaç olarak elde etmek dışında, her şeyin üzerinde yükselen toplumsal amaçlarla zorunlu bir bağı bulunmayan estetik hedefler ve ilkeler doğrultusunda şekillendirilen bağımsız bir varlıktır. Postmodern mimaride gelenek, aslında kendi kimliği olarak var olmasa da yeniden hayat bulmaktadır (Bingöl, 2017, s. 29).

Mimaride postmodernizm, geçmişe duyulan saygıyla tarihe karşı olan saygısızlığı bir arada barındırmaktadır. Bu anlayışa göre mimari, mimarların sunduğundan çok, insanların kendi istekleriyle daha uyumlu olmalıdır. Postmodern mimari, en çok tartışılan postmodernizm türlerinden biri haline gelmiştir. Bunun arkasında, mimarların postmodern olarak tanımlanan eserler üretmeleri yatmaktadır. Postmodern mimari, aynı zamanda çoğulculuğun kapılarını aralamıştır. Bu dönemde, insanların estetik zevkleri ve duygusal duyarlılıkları, soyut düşüncelerin önüne geçmeye başlamıştır. Tarih, heykel ve hatta daha önce korkulan süslemeler artık önem kazanmıştır (Güriz, 2011, s. 127).

Yeni bir sanat anlayışı olan postmodernizm, modernist hareketin yüksek ve seçkin sanatını gündelik hayatla buluşturan kitle kültürüne yaklaşma çabasını yansıtmaktadır. Temelde popüler bir akım olarak Amerika'da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, modernist geleneğin seçkin yapılarına tepki olarak ortaya çıkan postmodern estetik, modern sanatta arı bir anlayışın yerini almıştır. Mimarlıkta süslemeler, resimde figür kullanımı ve edebiyatta öykülemenin ön plana çıkmasıyla sanat ve yaşam arasındaki uçurumun kapatılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilmektedir (Okat Özdem ve Geçit, 2013, s. 141).

Postmodernizm, sanatta kuralların alt üst edilmesi, geçmişle yüzleşme, sosyal eleştiriler ve bireysel kimlik arayışları gibi temalarla öne çıkar. Estetik bir arayışın ötesinde, sanatın toplumsal anlam taşıyan, çok boyutlu bir iletişim aracı haline gelmesini sağlar. Postmodernizm, sanatın toplumsal yapıları ve kişisel deneyimleri yansıtmaya biçimlerini dönüştürmüş ve sanat ile yaşam arasındaki farkı azaltma konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda, postmodernizm, sanatın yalnızca estetik bir yönü değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve politik bir ifade şekli olarak da değer kazandığını gösteren bir dönemi temsil edilmektedir.

1.5.3. Postmodernizm ve Ekonomi

Postmodernizm terimi, özellikle üretim ve tüketim anlayışında önemli değişiklikler yaratmıştır. Geleneksel ekonomik yapılar, bireylerin kişisel istekleri ve kültürel kimlikleri üzerine kurulu yeni bir ekonominin yerini almıştır. Bu değişim, yalnızca tüketim miktarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve bireylerin yaşam stillerinin şekillenmesinde de etkili olmuştur.

Postmodern dünyada ekonomi, üretimden daha ziyade tüketime, faydadan çok da imaja dayanmaktadır. İş saatleri içerisinde sıkı bir çalışma sürerken, gece ve hafta sonlarında hedonist bir yaşam tarzı gündeme gelmektedir. Uluslararası sermaye, sınır tanımaksızın gezegeni bir ucundan diğerine dolaşırken, ulus devletleri ve bürokratik mekanizmaları da yanında sürükleyerek götürme eğilimindedir (Güriz, 2011, s. 131).

Postmodernizmle birlikte tüketim, bir kültür biçimine dönüşmüştür. Postmodern tüketim, bireylerin ihtiyaçlarını aşan bir tür çılgınlığa dönüşmüş; arzuları, istekleri, düşünceleri ve sosyal yaşamları üzerinde büyük etkiler yaratmaya başlamıştır. Bu durum, adeta bir inanç sistemi haline gelen tüketim kültürü, katı bir inancın müritleri gibi tüketim toplumunun üyelerini doğurmuştur. Bu tüketiciler, bazı kişiler tarafından hayatı yozlaştıran ve gezegeni israf eden baş belaları olarak algılanmaktadır (Çelik Varol ve Varol, 2020, s. 130).

Postmodern ekonomi ile ilgili bir diğer gözlem, ekonomik yaşamda gözlemlenen eşitsizliklerdir. 1980'li yılların başından itibaren küresel ölçekte ekonomik eşitsizlikler hızla artış göstermiştir. Endüstriyel ülkeler, 1970'lerin krizi sonrasında güçlü bir teknolojik atılımla bu bunalımın üstesinden gelmeyi başarmışlardır. Ancak, bu durumun karşısında üçüncü dünya ülkelerinde yaşanan dramatik bir gerileme dikkati çekmektedir. Bu bağlamdan ötürü, Jameson, postmoderniteyi çok uluslu kapitalizmin meydana getirdiği bir

kültür olarak değerlendirmektedir (Güriz, 2011, s. 132). Postmodernizmin tüketim kültürünün değişiminde önemli bir rolü mevcuttur.

Düşünce sistemlerindeki değişimle birlikte, kapitalist yönetimlerin üretim biçimleri ve ekonomi politikaları da küreselleşme yönünde evrim geçirmeye başlamıştır. Üretim sistemi, bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki yeniliklerle daha dinamik ve esnek bir organizasyona dönüşmüştür. Monoton üretim anlayışı yerini, farklılıklara ve yerelliğe önem veren, orijinal, özgün ve özgür düşünceye dayalı bir üretim yaklaşımına bırakmıştır. Bu kişiselleşme anlayışı, düşünce yapılarında da önemli etkiler yaratmıştır. Postmodern düşüncede bu durumun altı da çizilmeye çalışılmaktadır (Çağlar, 2008, s. 384).

Postmodernizm sürecinde tüketim, insanların gündelik yaşamlarının ötesinde bir güç haline gelerek, onları yaşamın öznesi olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu duruma gelmesinin elbette ki kendiliğinden olmamaktadır. Tüketim, bu aşamaya ulaşırken Postmodern oluşumlarla birlikte popüler kültür ve medyayı etkili bir şekilde kullanmıştır. Kitle iletişim araçları, yani medya, tüketim ekonomisinin en önemli belirleyicisidir. Medya sayesinde tüketim biçimleri şekillenir ve zihinsel süreçlere dayanan mesajlar etkili bir şekilde aktarılır (Hatipler, 2017, s. 47). Modern dönemde, ihtiyaca dayalı tüketim gerçekleştiren, rasyonel kararlar alan ve standart ürünler ile tatmin olabilen tüketici profilleri, yerini zevk ve haz arayışı doğrultusunda tüketim yapan ve kendilerine saygınlık kazandıracak ürünleri tercih eden postmodern tüketici kimliklerine bırakmıştır (Sarı, 2019, s. 554).

Tüketim açısından kültürün ekonomik etkilere sahip olduğu genellikle yeterince vurgulanmasa da postmodern açıklamalarda bu ilişkinin belirleyici bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Ekonomi ile kültür arasındaki karmaşık ilişki ve bu ilişkinin zaman içindeki değişimi, yeni olguların ortaya çıkmasına ve postmodern tüketicinin varlığının tanımlanmasında etkili bir rol oynamaktadır (Batu ve Tos, 2017, s. 1014).

Postmodern ekonomi, tüketimin merkezde olduğu, bireylerin gereksinimlerinin ötesine geçerek kültürel ve psikolojik boyutlara ulaşan bir yapıyı oluşturmuştur. Bu çağda, tüketim bir yaşam tarzı ve kimlik oluşturma yöntemi olarak önem kazanırken, bireyler de daha fazla özgünlük, kişiselleştirilmiş deneyimler ve haz arayışı doğrultusunda tüketime yönelmiştir. Medya ve popüler kültür, bu süreçte belirleyici unsurlar olmuş, çünkü tüketim stilleri ve toplumsal değerler, kitle iletişim araçları ile hızla yayılıp derin toplumsal etkiler meydana getirmektedir.

Sonuç olarak, postmodernizm, modernizmin temel varsayımlarını derinlemesine eleştiren ve yeniden inceleyen bir bakış açısı sunmaktadır. Postmodern düşünce, modernizmin evrensel ve doğrusal ilerleme anlayışını sorgularken bilgi, gerçeklik ve sosyal yapıların çok yönlü, çeşitli ve bağlama dayalı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, postmodernizm, tek bir gerçeklik anlayışını reddederek bireysel deneyimlerin, kültürel çeşitliliğin ve sosyal çoğulculuğun ön plana çıktığı bir bilgi anlayışı geliştirmektedir. Postmodern yaklaşım, sanat, mimarlık, sosyoloji ve ekonomi gibi alanlarda sunduğu çok sesli ve katmanlı bakış açısıyla disiplinler arası bir değişim gerçekleştirmiştir. Özellikle sanat ve kültürel üretim alanında, kuralların yeniden ele alınması ve geleneksel anlatıların çözülmesiyle sosyal yapılar ve bireysel kimlikler yeni biçimlerde ortaya çıkmıştır. Postmodernizm sadece modernizmin yücelttiği mantık, bilim ve gelişim anlayışlarına eleştirel bir bakış açısı getirmekle kalmayıp, aynı zamanda bu fikirlerin ötesine geçerek daha kapsamlı, çeşitliliği destekleyen ve uyum sağlayabilen bir dünya görüşü oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

FEMİNİZM OLGUSU

Bu bölümde, çalışmanın temel alanlarından biri olan feminizm konusu ele alınmıştır. Öncelikle tarihsel süreci, ana temaları ve türleri gibi temel kavramsal ve kuramsal bir değerlendirme yapılarak bir sonraki bölümün anlaşılabilmesinin zemini oluşturulmak istenmiştir.

2.1. Tarihsel Süreçte Feminizm

Feminizmin esas noktası, kadınların biyolojik cinsiyetleri nedeniyle haklarından mahrum bırakılması ve kültürel, sosyal, siyasi gibi alanlar dâhil olmak üzere toplumun her kesiminde kısıtlanmalara karşı çıkan bir akım olmasıdır. Feminizm terimi her dönem yeni kavramlar ve anlamlarla şekil alarak evrim geçirmektedir. Bu nedenle, sabit bir tanımı bulunmamaktadır.

Feminizm, 17. yüzyıl İngiltere’inde bir düşünce sistemi olarak doğmuştur. Feodalizmin sona ermesi ve kapitalizmin gelişmesi, toplumsal yaşamı yeniden şekillendirmiştir. Bu süreçte dışlanan orta sınıf kadınların mücadeleleri belirgin hale gelmiştir. Geleneksel toplumda kadınlar, aile yapısında önemli bir rol oynamaktaydı ve erkeklerle aralarında belirgin farklılıklar yoktu. Ancak sanayileşme ile kadınların ve erkeklerin rolleri değişmiştir. Erkekler, kamusal alanda hâkimiyet sağlamıştır. Bu durum, kadınların özel alana kapatılmasına neden olmuştur. Sanayi devrimi, ekonomik faaliyetlerde ve toplumsal yapıda değişiklikler getirmiştir. İki önemli değişim kadınlar için eşitsizlikler yaratmıştır: Kadınlar üretim sürecinden çıkmış kamusal alanda yer bulamamışlardır ve özel alana hapsedilmiştir. Ayrıca erkekler, vatandaşlık ve seçme hakları gibi yasal statüler kazanırken, kadınlara bu haklar tanınmamıştır (Bahadır, 2024, s. 136). Bu yüzden, birinci dalga feministler siyasal haklara ulaşmak amacıyla aktif bir mücadele yürütmüşlerdir.

Latince “kadın” anlamına gelen “feminia” kelimesinden türeyen bu kavram, ilk olarak Fransızcaya 1837’den sonra girmiştir. Daha sonra İngilizceye geçerek 1890’larda

“womanism” teriminin yerini almıştır. Robert Sözlüğünde bu kelime, “kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin” olarak tanımlanmaktadır (Kayhan, 1999, s. 9). Kavramın Fransa’da ortaya çıktığı günden bu zamana kadar, kadınların toplum içindeki rolü ve haklarını genişletmek amacıyla pek çok eyleme geçilmiştir. Bu bağlamda, feminizmin tanımı yalnızca bir öğretiyi değil, aynı zamanda ilgili eylemleri de kapsamak zorundadır (Michel, 1997, s. 6).

Feminizm, 20. yüzyılda, özellikle de 1960’lardan itibaren kadın hareketi ve kadınların sosyal rollerini geliştirme çabaları ile yakından ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Çetin, 2017, s. 242). Temelde, kadının dezavantajlı konumunu değiştirmeyi amaçlayan bir toplumsal yapıyı dönüşüme tabi tutmayı hedefler ve bu bağlamda özgürlükçü potansiyeliyle öne çıkar. Hem bir politik teori hem de bir sosyal hareketin ifadesidir. Feminizm kavramını ilk defa kullanan kişi Fransız toplum bilimci ve sosyalizmin öncülerinden Charles Fourier olduğu bilinmektedir (Altuntaş, 2013, s. 343-344).

Modern bağlamda feminizm, kadın hareketiyle ve kadının sosyal rolünü geliştirme çabalarıyla sıkı bir şekilde ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle feminizm, iki temel inançla bağlantılıdır: kadınlar, cinsiyetleri dolayısıyla dezavantajlı bir konumdadır ve bu dezavantajın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu hedefe ulaşmak için feministler, erkeklerin üstünlüğünü ve kadınların birçok, hatta neredeyse tüm topluluklarda bağımlı bir durumda olduklarını vurgulayan cinsiyetler arası siyasi ilişkileri incelemektedirler (Heywood, 2015, s. 239).

Feminizm, bir yandan kadınlara erkeklerle eşit haklar ve fırsatlar sunmayı, diğer yandan ise kadınlara karşı yapılan ayrımcılığın sona ermesini savunan bir sosyal, politik ve hukuki akım olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda, kadınların erkeklerden farklı olduğunu ve bu farklılığın dikkate alınması gerektiğini de vurgulamaktadır (Güriz, 2011, s. 13-14). Zamanla değişen sosyal, kültürel ve ekonomik durumlara bağlı olarak çeşitli feminizm biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu çeşitli bakış açıları, kadınların karşılaştığı karmaşık sorunlara daha geniş çözümler sunmayı hedeflemektedir.

Feminizm, sosyal, politik ve kültürel gerçekliklere dayandırılmalıdır. Hindistan’dan feminist yayıncı Urvashi Butalia, feminist hareketlerin, bulunduğu yerlerdeki özellikle siyasi ve ekonomik durumlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu bağlamda, her bir hareketin kendine has problemleri ve kaygıları bulunmaktadır. Ancak şunu ekler: Kültürel ve ekonomik farklılıklara rağmen, dünya genelindeki kadınlar için feminizmin ilgi

duyduğu ortak meseleler mevcuttur. Bell Hooks ise feminizmi, kadınların erkekler ile rekabet etmediği geniş bir çerçeveden tanımlamaktadır: kısaca, feminizm, cinsiyetçiliği, cinsiyet temelli sömürü ve baskıyı ortadan kaldırmak amacıyla var olan bir harekettir. Bu mücadeleyi ataerkil yapıları dönüştürecek bir dayanışma olarak değerlendirmektedir (Gaag, 2017, s. 27-28).

Feminizmin birinci, ikinci, üçüncü ve yakın geçmişte dördüncü dalgaları, bir metafor olarak kullanılarak, feminizm tarihinin sınırlarının ve çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir yöntem olmuştur. Ancak dalga metaforu, bazı durumlarda indirgeyici bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Her bir feminizm dalgası, aslında feminizmin tarihindeki çeşitli tartışmaların içinde farklı düşüncelerin bir araya geldiği bir dönemi temsil etmektedir ve dolayısıyla tek bir birleşik gündeme sahip monolitik bir yapı olarak nitelendirilemez. Gerçekte, her bir dalga arasında son derece güçlü bir süreklilik söz konusudur ve hiçbir dalga monolitik bir nitelik taşımadığından, bir dalgada öne çıkan teoriler genellikle bir önceki veya bir sonraki dalganın gelişimine katkıda bulunan unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1707). Bu çerçevede, dalgalar arasındaki geçişlerin belirgin çizgilerle ayrılmadığı ve birden fazla düşünce akımının aynı anda varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Ayrıca, her bir dalgada beliren eleştiriler ve alternatif bakış açıları, feminist düşüncenin aktif ve sürekli gelişen bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönemlerde kadınlar, çeşitli görüşlerden, farklı teorilerden ve düşünce sistemlerinden etkilenmişlerdir. Bu etkiler, kadınların hakları ile ilgili talepleri ya da hedefleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri eylemleri dolaylı ya da doğrudan biçimde şekillendirmiştir. Bunun yanı sıra, feminizmin tarihsel ilerleyişinin belirli aşamalara ayrılmasının sebebi, kadınların ya da feminist grupların zaman içinde farklı taleplerde ve isteklerde bulunmalarıdır; bu gruplar, ataerkil ve kapitalist sistemleri farklı açılardan eleştirmişlerdir (Taş, 2016, s. 166-167).

Feminizmin tarih boyunca yaşadığı farklı evreler, her bir dönemin kendine özgü taleplerini ve bakış açılarını yansıtsa da genel olarak kadın hakları için sürekli gelişim sağlamak adına gerçekleştirilen ortak çalışmaların bir sonucudur. Günümüzde feminizm, yalnızca kadınların hakları için değil, aynı zamanda toplumsal adalet ve eşitliğin sağlanmasında da önemli bir araç olmaya devam etmektedir. Ancak, feminizmin tarihsel gelişimi, çeşitli kuramlar ve düşünce akımlarının etkisi ile şekillendiği için, her dönemdeki feminist

hareket kendine özgü niteliklere sahiptir ve bu çeşitlilik, feminizmin zenginliğini ve gelişimsel gücünü gözler önüne sermektedir.

2.1.1. Birinci Dalga Feminizm

Bu akımda kadın hakları savunucuları, kendilerini ifade edebilecekleri ve seslerinin duyulacağı bir ortamda yer edinme isteği içinde olmuşlardır. Birinci kuşak feministlerin temel hedefi, erkeklerle eşit haklara sahip olma arzusunu hayata geçirmektir.

Bu dönemdeki feministlerin en önemli hedefi, kadınların kamusal alana katılımını sağlamak ve onları evde hapseden uygulamaları ortadan kaldırmaktır. Kadınlar, toplumsal iktidar ve mülkiyetin dışında tutuldukları için, cinsiyet temelli iş bölümü sonucunda “kamusal” alandan uzak kalmışlardır (Kanadoğlu, 2021, s. 142). Kadınların cinsiyetleri nedeniyle evde tutulmaları ve erkeklerin kamu alanında kontrol edici, yönetici ve düzenleyici rol üstlenmeleri, kamu ve özel alan tartışmalarının temel nedenini oluşturmuştur. Bu bağlamda birinci dalga feminizm, ataerkil düşünceye karşı çıkarak, kadınların toplumda eşit ve adil bir şekilde var olma mücadelesi vermiştir (Mies, 2011, s. 64). Bu mücadele, kadınların sadece bireysel haklarını elde etmelerini değil, aynı zamanda kamusal yaşamda etkin biçimde yer almalarını sağlayacak toplumsal bir dönüşümün kapısını aralamıştır.

Bu ilk kuşak feministlerin en önemli hedefi, kadınların pozitif ve sosyal bilimlerde dâhil olmak üzere her alandaki başarılarının, erkeklerle birlikte insanlık tarihinde bir yere sahip olduğunu kabul ettirmektir. Kadın, erkeğin tekelinde olan ilerleyici ve yaratıcı doğrusal zaman diliminde hak ettiği yeri almalıydı. Kadının başkaldırısı, değişimden çok tanınma ve dâhil olma isteği üzerine temellenmiştir (Kanadoğlu, 2021, s. 143). Feminizmin bu ilk dalgasının en belirgin isteği, kadınların yasal haklar kazanması ve seçme-seçilme hakkını elde etmesidir. Çıkış noktası ise eşit yasal ve hukuki hakların sağlanmasıdır (Çelikkol, 2022, s. 45).

Mary Wollstonecraft’ın “Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi” (1792 (1967)), modern zamanda yazılan ilk feminizm eseri olarak kabul edilmiştir (Heywood, 2015, s. 239). Wollstonecraft, kadınların özgür bırakıldıklarında erkekler gibi bilge ve erdemli olabileceklerine inanmıştır. Ona göre, kadınların özgür bireyler haline gelmeleri için atılması gereken ilk adım, onlara eğitim hakkının tanınmasıdır. Bu sayede, kadınlar zihinsel ve düşünsel açıdan kendilerini geliştirerek, kocalarına bağlı ve itaatkâr bir figür

olmaktan çıkacaktır (Bolat, 2023, s. 267). Birinci dalga feministler, özellikle kadınlara eğitim ve oy verme gibi temel vatandaşlık haklarının kazandırılması için büyük çaba göstermişlerdir.

1848’de gerçekleştirilen Seneca Falls Sözleşmesi, ABD kadın hakları hareketinin başlangıcını simgelemektedir. Elizabeth Cady Stanton tarafından kaleme alınan “Duyguların Deklarasyonu” bu sözleşmede kabul edilmiştir. Bu deklarasyonda, bilinçli olarak Bağımsızlık Deklarasyonu’nun dili ve ilkeleri kullanılarak, diğer konuların yanı sıra kadına seçme hakkı talep edilmiştir (Heywood, 2015, s. 240).

1893 yılında Yeni Zelanda’da kadınların seçme hakkını elde etmesi, birinci dalga feminizmin önemli bir sonucunu oluşturmuştur. Bu gelişme, diğer ülkelerde de kadınların seçme hakkı kazanmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak, kadınların bu hakkı elde etmeleriyle birlikte kadın hareketi zayıflamaya başlamıştır. Çünkü birinci dalga feminizmin, kadınların erkeklerle eşit siyasal ve yasal haklar elde etme hedefine ulaşması, açık bir hedefin kalmadığı anlamına gelmektedir (Tok, 2017, s. 243).

Birinci dalga feminizm, kadınların erkeklerle eşit haklar ve olanaklar elde etme çabasının temelini oluşturmuştur. Bu ilk dalga feministlerin ulaşmayı amaçladıkları hedeflerin büyük ölçüde gerçekleştirilmesinin peşinden, hareketin etkisi azalmıştır. Birinci dalga feminizm sonrasında, feminist hareketin odak noktaları ve mücadele alanları değişmiş, sonraki dalgalar daha derin toplumsal ve kültürel dönüşümlere yönelmiştir. Ancak, birinci dalga feminizmin sağladığı kazanımlar, kadın hakları mücadelesinin temelini atmış ve ilerleyen feminist hareketlere rehberlik etmiştir.

2.1.2. İkinci Dalga Feminizm

Birinci dalga feminizmin bazı eksiklikleri, ikinci dalga feminizmin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birinci dalga feminizmde talepler erkek örneği üzerinden ifade edilirken, ikinci dalga feminizmde kadın kendine özgü bir cins olarak kabul edilip yeni söylemler geliştirilmiştir.

İkinci dalga feminizm, “Cinsiyet eşitliği reformu feminizmleri” şeklinde de tanımlanmaktadır (Lorber, 1997, s. 9). İkinci dalga 1960’lı yıllarda başlamış ve 1990’lı yıllara kadar sürmüştür (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1708). İkinci dalga feminizmi oluşturan, “kadının kurtuluşu hareketi” olarak bilinir ve kadınların ataerkil yapının baskısından kurtulmasını hedefleyen bir anlayışla hareket etmektedir (Altuntaş, 2013, s.

348). İkinci dalga feminizmin hedefi yalnızca siyasi özgürlük değil, aynı zamanda büyüyen kadın özgürleşme hareketinin düşüncelerinde görülen kadınların özgürleştirilmesi olmuştur (Heywood, 2015, s. 240-241). Birinci dalga feministlerin farklılıkları eşitleme çabasından farklı olarak, ikinci dalga feministler “farklılık” kavramını temel alarak “kadın olma” halinin değerini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, insanların düşünce ve hareket biçimlerini değiştirmeyi hedeflemektedirler (Kanadoğlu, 2021, s. 143). Bu hareket, kadınların yalnızca hukuki haklarını değil, aynı zamanda gündelik hayatta yaşadıkları ayrımcılıkların da farkında olmalarını desteklemiş ve feminist düşüncenin sınırlarını genişletmiştir.

İkinci dalganın içinde yer alan iki önemli yaklaşım Radikal ve sosyalist feminizmdir. Radikal feminizm, 1960-1970 döneminde ABD’de “yeni sol” içindeki erkeklerin kadınlara yönelik aşağılayıcı tutumlarına, teorik ve örgütsel yapılara bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Radikal feministler, kadınların ezilmesinin sebebinin kapitalizm değil, patriyarka olduğunu iddia etmektedir. Sosyalist feminizm ise kapitalist üretim sürecinin patriyarkal bir sistemi doğurduğunu savunmakta ve bu nedenle her iki yapının da ortadan kaldırılması gerektiğini öne sürmektedir (Altuntaş, 2013, s. 349).

Birinci dalga da kadınların sosyal hayatta ve çalışma hayatında eşit haklara sahip olmaları istenirken ikinci dalgada, kadınların kendi evlerinde de eşit haklara sahip olması istenmiştir. Eşleri tarafından cinsel nesne olarak görülen kadınlar, rızaları olmaksızın ilişkiye zorlanmakta ve kendi eşleri tarafından tecavüze uğradıklarını ifade etmektedirler. Bu durumun dikkate alınarak uygun cezaların verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci dalga feminizmin en önemli kazanımlarından biri, kadınlara kürtaj hakkının tanınmasıdır. Bu hak, kadınların bedenleri üzerinde kontrol sağlamalarına olanak tanımıştır. Ancak, siyahi ve beyaz olmayan kadınlar bu haktan yeterince yararlanamamış; siyahi kadınlar, sağlık hizmetlerinde yaşanan eksiklikler nedeniyle sorunlar ile karşı karşıya kalmış ve bazıları maalesef hayatını kaybetmiştir (Bolat, 2023, s. 269). Kadın grupları, mevcut hak ve fırsatların tüm kadınlar için erişilebilir hale getirilmesini ve kadınları kısıtlayan yasaların ortadan kaldırılmasını talep etmektedir. Yasal eşitliğin sağlanmış olmasına rağmen, kadınlar maruz kaldıkları eşitsizliklerin temelinde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ataerkil kalıpların yattığını vurgulamaktadır.

İkinci dalga feminizmin en tanınmış figürleri Fransız yazar Simone de Beauvoir ile Amerikalı yazar Betty Friedan’dır. Bu dönem feminizm hareketine en büyük katkıyı yapan bu iki yazarın eserleri, “İkinci Cins” ve “Kadınlığın Gizemi”dir (Walters, 2005, s. 137-142). Simone Beauvoir’ın “Kadın doğulmaz, kadın olunur” sözü, pek çok tartışmaya yol

açmıştır. Bu ifade, kadın ve erkek arasındaki farkların, erkeğin üstünlüğünün biyolojik özelliklerden değil, toplumsal kabul ve geleneklerden kaynaklandığını vurgulamaktadır (Çelikkol, 2022, 49-50). Kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık, ataerkil düşüncelerin yasal bir zemin kazanmasını sağlamaz. Bu yasal zemin, toplumsal yargılar tarafından oluşturulmaktadır.

Bell Hooks’a göre ise kadınların içlerindeki cinsiyetçi tutumlarla yüzleşmeden feminist hareketin başarısına ulaşmaları mümkün değildir. Bell Hooks, “iktidar feminizmi” olarak tanımladığı beyaz üstünlükçü feminist merkezi eleştirmekte ve bu grubun sınıfsal ayrıcalıklarını kullanarak kendilerini feminizmin temsilcileri olarak ilan etmelerini sorgulamaktadır. Ayrıca, Bell Hooks’a göre, kadınlar arasındaki politik dayanışma ve “kız kardeşlik” bilincinin güçlenmesi, cinsiyetçiliği zayıflatmanın ve ataerkil zihniyetin ortadan kaldırılmasının uygun koşullarını sağlayacaktır (Işık, 2022, s. 5).

İkinci dalga feminizm, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları ön plana çıkararak feminizmi “kadın” kategorisi içinde tanımlamaktadır. Ancak bu yaklaşım, kadın kategorisini beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel kadınlarla sınırlandırdığı için eleştirilmektedir (Hançer, 2021, s. 234). Bu eleştiriler, feminist hareketin içinde farklılıkların ve çeşitli kimliklerin görünür olması gerektiğini vurgulamıştır.

İkinci dalga feminizm, kadınların eşitlik ve özgürlük mücadelesine önemli katkılarda bulunmuştur, ancak bu süreçte sınıfsal, ırksal ve cinsel çeşitliliğin ihmal edilmesi, hareketin eleştirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde kazanılan başarılar, günümüz feminist hareketinin temellerini atmıştır; bununla birlikte, feminizmin gelişim sürecinde daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemek gerektiği de net bir şekilde anlaşılmaktadır.

2.1.3. Üçüncü Dalga Feminizm

Üçüncü dalga feminizm, önceki iki dalganın kadınlar adına kazandığı başarıların yetersiz olduğunu, kadınlara yönelik kalıplaşmış düşüncelerden kurtulmak için daha fazla iyileştirme gerektiğini ileri sürmüştür. Evrensel kadın anlayışı fikrine karşı çıkmaktadırlar.

Üçüncü dalgada, farklı etnik kökenlerden, ırklardan ve cinsel yönelimlerden gelen kadınların hak mücadelesi ön plana çıkmıştır. Bu kuşağın kadınları, çeşitliliği önemseyerek bunun üzerinden siyaset yapma amacını taşımışlardır. Üçüncü dalga feminizmin bir önceki dalgadan ayıran temel özellik, belirli bir grup kimliği oluşturma isteğinin olmaması ve

odak noktasının daha derinlerde, kişisel deneyimlere kaydırılmasıdır (Budgeon, 2011, s. 259). Üçüncü dalga feminist harekette farklılığa ve çeşitliliğe dikkat çekilmiştir.

1990'lı yıllardan itibaren ortaya çıkan üçüncü dalga feminizm, radikal feminizme kıyasla daha uzlaşmacı bir yaklaşım sergilemekte ve daha fazla çeşitlilik içermektedir (Tok, 2017, s. 244). Üçüncü dalga feminizm, kadınların kalıplardan kurtulması için daha fazla değişim gerektiğini belirtir. Bu dalga, bireysel kimliklere daha çok odaklanır ve kadınların farklı renk, etnik köken, millet, din ve kültürel geçmişe sahip olduğuna dikkat çeker (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1708).

Üçüncü dalga feminizm, ikinci dalga feminizmin öne sürdüğü “kız kardeşlik” kavramını sert bir dille eleştirir. Bu anlayış, kadınları homojen bir grup olarak değerlendirerek, kadınlar arasındaki farklılıkları ve onların maruz kaldığı çeşitli ezilme nedenlerini görmezden gelmektedir (Altuntaş, 2013, s. 351). Bu hareket, kadın sorunlarının yalnızca beyaz kadınlarla sınırlı olmadığını vurgulamaktadır ve evrensel kadın kimliğine aşırı vurgu yapan söylemleri eleştirmektedir. Özellikle kadına yönelik şiddet, cinsellik ve kadınların güçlendirilmesi gibi önemli konulara odaklanan üçüncü dalga feminizm, önceki dalgalardan farklı olarak daha geniş bir konuyu ele almaktadır. Bu bağlamda, kadınları sınırlayan ve baskılayan unsurları sorgulayarak toplumsal değişimi teşvik etmeyi ve farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır (Pekmez, 2024, s. 6-7). Kadınlar, feminizmi kendileri tanımlama sürecinde kendi inançlarını içeren bir kimlik oluştururlar. Ayrıca, kadın/erkek gibi dildeki ikili kavramların baskın grupların gücünü korumak için yapıldığını vurgulamaktadırlar (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1708). Üçüncü dalga feminizm hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha kapsayıcı ve çeşitliliği kabul eden bir feminist yaklaşımın oluşmasına öncülük etmiştir.

Iris Marion Young üçüncü feminist dalgayı şu şekilde ifade etmektedir, kadınları yalnızca toplumsal bir grup içinde ele alan fikirler, kadınları bir nesne olarak görme eğilimini besler ve belirli özelliklere sahip bir varlık olarak tanımlama çabasındadır. Bu yaklaşım, kadını bu kategorinin gerektirdiği koşullara göre sınıflandırmayı amaçlar. Buradaki temel sorun, “kadın” kavramının biyolojik bir kategoriye indirgenmesi ve kadınların günlük yaşamlarındaki farklılığının görmezden gelinmesidir. Sonuç olarak, tüm kadınların ortak toplumsal niteliklerini belirleme çabası, bazı kadınları ihmal edebilir veya onların hayatlarını belirlenen kategorilere uyacak şekilde çarpıtabilir. Cinsiyet, tıpkı sınıf gibi, çok boyutlu ve karmaşık bir yapıdır (Hançer, 2021, s. 234).

Bell Hooks ise kadınlar arasında sınıf çatışmalarının yaşandığını ifade ederek feminizmin genellikle beyaz kadınların hareketi olarak algılandığını ve bunun içinde hiyerarşilerin yer aldığını vurgulamıştır. Hooks, bu bağlamda feminizmin daha kapsayıcı ve çeşitlilik göstermesi gerektiğini dile getirir ve kadınlar arasında “avantajlı” bir grubun oluşmasının bir problem yarattığını belirtmektedir (Hooks, 2016, s. 50).

Kısacası, üçüncü dalga feminizm, postmodernistlerin benimsediği gibi farklılık, çoğulculuk ve kadınlar arasındaki karmaşıklığa vurgu yapmaktadır. İkinci dalganın homojenliğe dayanan bilinç yükseltme grubu yaklaşımının aksine, üçüncü dalga feminizm kadınlar arasındaki farklılıkları ön planda tutmaktadır (Altuntaş, 2013, s. 352). Üçüncü dalga feminizm, daha fazla çeşitliliği ve kimlik politikalarını gündemine almıştır. Irk, sınıf, cinsel yönelim ve kültürel kimlik gibi etkenlerin kadın deneyimini nasıl farklılaştırdığı bu dalganın temel konusu haline getirmiştir (Işık, 2022, s. 4). Bu şekilde feminist teorinin ve eylemin sınırlarını genişleterek, çeşitli seslerin görünür hale gelmesine yardımcı olmuştur.

Üçüncü dalga feminizm çoğunlukla akademik çevrelerde, yazarlar ve entelektüeller arasında tartışılan kavram ve düşüncelerden beslenmesi nedeniyle, feminist hareket 2000’li yıllarda önceki dönemlere göre daha sessiz, sakin bir evreye girmiştir. Ancak, 2000’lerin ikinci on yılında dünyanın farklı yerlerinde birbiri ardına yaşanan gelişmeler, feminist hareketin “dördüncü dalga” olarak adlandırılabilen yeni bir kadın hareketinin doğmasına zemin hazırlamıştır (Gömceli, 2023, s. 139).

Üçüncü dalga feminizm, kadınların sahip olduğu farklılıkları analiz ederek bu farklılıklardan hareketle önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Bu dönem, toplumsal cinsiyetin karmaşık yapısını ve kadınların farklı kimliklerinden doğan tecrübelerini öne çıkararak, feminizmin daha kapsayıcı, dinamik ve eşitlikçi bir forma bürünmesine katkıda bulunmuştur.

2.1.4. Dördüncü Dalga Feminizm

Dördüncü dalga feminizm, dijital ve sosyal medya araçlarının etkisiyle hızla gelişen bir akım olarak tanımlanabilir. Bu dönem, özellikle kadın hakları, cinsel taciz ve şiddet gibi meseleler üzerine yoğunlaşmaktadır.

Dördüncü Dalga Feminizm için yeni medya teknolojileri, hareketin toplumla iletişimini sağlamak ve toplumu şekillendirmek açısından bir kontrol mekanizması işlevi görmektedir (Güngör, 2021, 88-89). Özellikle sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, dijital

platformlar feminist söylemler için yeni bir alan sunmuş ve feminizmin küresel ölçekte yayılmasını kolaylaştırmıştır. Kadınların cinsel taciz ve saldırıya uğramış olma deneyimlerini paylaşarak güçlü bir dayanışma oluşturması, dördüncü dalga feminizmin en dikkat çeken özelliği olmuştur. Dördüncü dalga feminizm bağlamında, belki de en büyük yankıya neden olan hashtag, #MeToo (#Bende) etiketi olmuştur. Bu etiketin, 2017 yılında kadınlar arasında “sessizliği kıran” büyük bir feminist harekete dönüşmesi, dördüncü dalga feminizmin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmesinin tesadüf olmadığını göstermektedir (Gömceli, 2023, s. 142-143). Bu sayede Kadın hakları ve eşitlik istekleri dünya genelinde daha belirgin hale gelmiş ve çeşitli topluluklar arasında dayanışma ilişkileri kuvvetlenmiştir.

Ancak, internet teknolojilerinin gelişimi ve feminizmin tarihsel olarak karşılaştığı dalga kavramları nedeniyle, Dördüncü Dalga Feminizmde kadın meselelerinden ziyade dalganın yeniliği üzerine de yoğun tartışmalar gerçekleşmiştir. Bu, Dördüncü Dalga Feminizm ‘in “yeni bir dalga” olarak tanımlanmasının, bazen kadınların aktarmak istediği düşüncelerin önüne geçerek dalganın kendisini ön plana çıkardığı anlamına gelmektedir (Güngör, 2021, 88-89).

Günümüzde sosyal medyanın etkisi ve gücü dikkate alındığında, feminizmin dijital ortamda strateji geliştirmesi son derece önemli bir hale gelmiştir. Bu durum, dördüncü dalga feminizmin, belirli bir zaman veya mekân olmaksızın, sistematik bir organize faaliyet olmaksızın toplumsal eylemler ve söylemlerin kolektif bilinçte yer etmesine katkıda bulunduğunu göstermektedir (Çelikkol, 2022, s. 5). Dördüncü dalga feminizm, dijital mecraları kullanarak daha hızlı ve geniş kitlelere hitap edebilmekte, sesini daha etkili bir biçimde duyurabilmektedir.

Haziran 2018’de İspanya’da düzenlenen Padua ve Silezya Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen bir çalıştayda dördüncü dalga feminizm ele alınmıştır. Bu çalıştayın amacı, yeni nesil feminizmi farklı perspektiflerden anlamak ve yeni popülizmin etkilerini değerlendirmektir. Munro’ya göre, sosyal medya iletişimi, aktivizm için yenilikçi bir kanal sunarak toplumsal farkındalık yaratmakta ve cinsiyetçiliğe karşı önemli bir tutum sergilemektedir. Dördüncü dalga feminizm, “hashtag aktivizmi” aracılığıyla kadınlar arasında bağlar kurarak destek ağları oluşturmakta ve sosyal ağlar, kadınların ortak sorunları ve duygularını tanımasına katkı sağlamaktadır (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1710).

Dördüncü dalga feminizm, dijital platformlarda toplumsal eylemleri ve görüşleri kolektif bilinçte yerleştirerek farkındalık oluşturmaktadır. Hashtag aktivizmi ve sosyal medya, kadınlar arasındaki güçlü bağlantıların kurulmasına ve ortak problemlerin görünür hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda, dördüncü dalga feminizm, dijital medya sayesinde daha hızlı bir şekilde yayılan, küresel bir etki yaratabilen ve kadınların kendilerini daha geniş bir ifade alanında anlatmalarını sağlayan bir harekettir.

2.2. Feminizmin Ana Temaları

Feminizm, kadınların sosyal konumu, hakları ve toplum içindeki yeri üzerinden tanımlanır. Feminizmin temel hedefi, kadınların toplumsal hayatta daha eşit bir duruma ulaşmalarını sağlamak ve cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadele etmektir. Feministlerin zaman içerisinde farklı yaklaşımlar ve söylemler geliştirmesi, feminizmin sahip olduğu çeşitliliği ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, üzerinde uzlaştıkları ama farklı yollarla çözdükleri bazı ortak meseleler de bulunmaktadır. Bu konular kamusal alan ve özel alan, ataerkillik, toplumsal cinsiyet, kız kardeşlik, ev içi emek, kadın ve erkek eşitliği gibi kavramlardır.

2.2.1. Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet, feminizm alanında tarihsel olarak önemli bir araştırma konusu olmuştur. Kadın ve erkeğin toplumda yüklenmiş olduğu çeşitli rollerin irdelenmesi, toplumsal kuralların ve yapısal adaletsizliklerin kavranması bakımından büyük bir değer taşımaktadır.

Toplumda kadın ve erkeğe atfedilen roller, toplumsal cinsiyet kavramı ile tanımlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin doğduğu andan itibaren bedenlerini belirli kategorilere ayırarak çeşitli kalıp yargılarla şekillendiren bir olgudur. Bu süreç, kadın ve erkek bedenlerini birbirinden farklı konumlandırarak cinsiyet kalıplarına dönüştürmektedir. Kadın ile erkek arasındaki bu ayırmda, kadın bedeni daha cinselleştirilmiş bir özne olarak algılanmaktadır (Çelikkol, 2022, s. 67). Doğuştan sahip olunan cinsiyetin, kültürel işlevlerle şekillendirilmiş hali olarak nitelendirebileceğimiz toplumsal cinsiyet, farklı toplumlarda farklılıklar göstermektedir. Tarihsel bağlamda toplumsal cinsiyetin üstlendiği roller incelendiğinde, belirgin bir eşitsizlikle karakterize edilen bir rol dağılımının ortaya çıktığı söylenebilmektedir (Sağır ve Soy, 2021, s. 249). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet rollerinin değiştirilmesi ve dönüştürülmesi büyük bir önem taşımaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk kez Simone de Beauvoir tarafından ortaya atılmıştır. Beauvoir, “İkinci Cins” adlı eserinde “Kadın doğulmaz, kadın olunur” ifadesiyle kadınlığın biyolojik bir farklılık olmadığını, aksine toplum tarafından şekillendirilen bir tanım olduğunu savunmaktadır (Altuntaş, 2013, s. 354). Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojinin içerisine entegre eden isim ise Ann Oakley’dir. 1972 yılında yayımladığı “Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum” adlı eserinde cinsiyetin biyolojik açıdan erkek ve kadın ayrımını ele alırken, toplumsal cinsiyetin ise erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal eşitsizlikleri vurguladığını belirtmektedir (Vatandaş, 2007, s. 31).

Toplumsal cinsiyet rolleri, ataerkil bir sistem içinde şekillenmektedir. Zamanla ve mekânla değişen dinamik bir yapıya sahip olan toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir sistem oluşturmuştur. Bu hiyerarşide, erkekler özne olarak tanımlanırken, kadınlar ise öteki ve pasif olarak kodlanmaktadır. (Başer ve Korkmaz, 2018, s. 72). Bu çerçevede Kültürel ve zihinsel boyutlarda kadın ve erkeğe yüklenen farklı sosyal roller, cinsiyetler arasındaki farklılıkların doğal bir sonucu ve uzantısı olarak görülebilir. Bu bağlamda, kadına atfedilen roller genellikle çocuk büyütme ve ev işleriyle uğraşma iken, erkeğin rolleri daha çok siyasal, kamusal ve ekonomik hayata yönelik olmaktadır (Tok, 2017, s. 246). Toplumsal cinsiyetin toplumsal normlarla ilişkisi, bireylerin toplumsal hayattaki rollerini yeniden şekillendirmeleri ve geleneksel algıları sorgulamaları açısından bir dönüm noktası yaratmaktadır.

Erkekler ve kadınlar, cinsiyetleri üzerinden değil, bireyler olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, feminizmin amacı toplumsal cinsiyetsiz bir kişiliğe ulaşmaktır. Biyolojik cinsiyetten bağımsız bir toplumsal cinsiyetin inşa edilmesi, feminist teorinin ayrı bir önem taşıyan unsurlarından biridir. Feminizm, yalnızca sosyal değişim olasılığını, yani sosyal olarak yapılandırılmış kimliklerin yeniden inşa edilebileceğini veya ortadan kaldırılabilmesini vurgulamakla kalmamış; aynı zamanda kadınların toplumsal cinsiyet kimliğine sahip hale getirilmeleri ve bu nedenle maruz kaldıkları baskı süreçlerine de dikkat çekmiştir (Heywood, 2015, s. 246).

Toplumsal cinsiyet, kişilerin doğuştan sahip oldukları cinsiyetten bağımsız olarak kültür ve toplum tarafından belirlenen sosyal rollerin bir göstergesidir. Toplumda erkek ve kadınların daha adil ve bağımsız bir şekilde yer bulabilmesi, ancak toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden şekillendirilmesiyle gerçekleşebilir.

2.2.2. Ataerkillik

Ataerkil sistem, bireyler ve toplumsal yapılar arasındaki etkileşimlerde cinsiyet temelli rollerin güçlenmesine sebep olmaktadır. Geçmişte, erkeklerin soylarının sadece erkekler aracılığıyla sürdüğüne inanarak kendilerini toplumda daha yetkili bir konumda hissetmeleri, ataerkil yapıların temelini oluşturmaktadır.

“Ataerkil” terimi, erkek egemenliğini ifade eden bir kavramdır ve kökeni Türkçeye dayanmaktadır. Fransızca’dan dilimize geçen “patriarka” kelimesi ise “baba” anlamındaki “patria” kelimesine dayanmaktadır. Ataerkillik, erkek otoritesine dayanan bir toplumsal yapıyı temsil eder ve bu yapının temelinde erkeğin üstünlüğü fikri bulunmaktadır. Kadınlar neslin devamını sağlasa da erkekler, soylarının yalnızca erkeklerden geldiğine inanarak kendilerini bu alanda yetkili görmüşlerdir. Bu inanç, erkeklerin toplumsal etkilerini artırmalarına yol açmıştır (Başer ve Korkmaz, 2018, s. 72). Toplumsal normlar, kadınların bu durumu içselleştirmelerine yol açacak şekilde kurgulanmış ve ataerkil anlayış pekiştirilmiştir.

Max Weber, ataerkillik terimini erkeklerin toplumu yönetme sistemini tanımlamak için kullanmıştır. Simon de Beauvoir, “Kadın doğulmaz, kadın olunur” ifadesiyle kadının ataerkil kültürün bir ürünü olduğunu vurgulamıştır. Millet’e göre ise ataerkil kültür, kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu rolü benimsemeye zorlayan bir erkek egemenliğinin ideolojisidir (Altuntaş, 2013, s. 354-355).

Ataerkil sistem hem kamusal hem de özel alanda kendini göstermektedir. Bu düzen, kadını özel alanla kısıtlayarak, erkeği ise kamu alanında egemen hale getirir. Sonuç olarak kadın, baskı ve ayrımcılık mekanizmalarına maruz kalmakta; bu durum, toplumsal kurumlar ve bireyler arasındaki ilişkilerde her gün yeniden cinsiyetlendirilmiş kişiliklerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Başer ve Korkmaz, 2018, s. 72). Ataerkil geleneksel aile düzeni, kadınların toplumsal rollerini evlilik ve eşlerinin durumuna dayanarak belirlediği için, “kadınların yeri evdir ve görevleri annelik yapmaktır” şeklindeki kültürel inançlar ve mitler, kadınların iş gücü pazarlarından ve eğitim fırsatlarından yeterince faydalanamamaları veya bu fırsatlardan yararlandırılmamalarına yol açmaktadır (Sallan Gül, 2005, s. 29). Bu durum, kadınların sosyal hayatta görünürlüklerini düşürmekte ve ekonomik özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle, ataerkil sistemler yalnızca bireysel boyutta değil, aynı zamanda yapısal adaletsizlikler aracılığıyla da kadınların toplumsal durumunu etkilemeye devam etmektedir.

İş bölümü, ataerkil sistemin belirlediği kurallar çerçevesinde şekillenir ve bu sistem, çalışma yaşamında kadınlara çeşitli şekillerde baskı yapmaktadır. Kadınlar genellikle daha düşük ücretler alırken ve iş yerindeki eğitim fırsatlarından yararlanma imkânları kısıtlanır. Belirli mesleklere kadınların alınmaması, iş yerinde terfi olanaklarının sunulmaması gibi durumlar da söz konusudur. Özellikle kriz ve ekonomik durgunluk dönemlerinde, evli kadınlar çoğunlukla erkeklerden önce işten çıkarılmaktadır (Özçatal, 2011, s. 25). Ataerkilliğin etkileri hem erkekler hem de kadınlar üzerinde derin izler bırakır. Erkekler, bu sistemin getirdiği güç ve ayrıcalıklardan faydalanırken, kadınlar da toplumsal cinsiyet rollerine hapsolurlar.

Liberal, radikal ve sosyalist feministlerin ataerkillik kavramına ilişkin anlayışları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Liberal feministler, ataerkilliği toplumda kadınlar ve erkekler arasında hak, yetki ve fırsatların adaletsiz bir şekilde dağıtılmasını ifade eden bir terim olarak tanımlarlar. Radikal feministlere göre ataerkillik, erkeğin hem özel hem de kamusal alanlarda tüm toplumsal ilişkilerdeki egemenliğini ifade etmektedir. Sosyalist feministler, ataerkilliği kapitalist sistemin neden olduğu sosyo-ekonomik eşitsizlikler, sınıf yapısı ve bunlardan kaynaklanan baskı ve sömürü ilişkileri bağlamında ele almaktadırlar (Tok, 2017, s. 245-246). Her feminist teori, patriyarkayı incelemede değişik öncelikler belirleyerek toplumsal değişim için özgün yöntemler sunmaktadır.

Tarihin en başlarında görülen ilk sınıf çatışması, erkek ve kadın arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın evli çiftlerin ilişkisi içinde şekillenmesiyle ortaya çıkmıştır; ayrıca, ilk sınıf baskısı da kadın cinsinin erkek cins tarafından baskı altına alınmasıyla ilgilidir (Engels, 2003, s. 64). Feministler, erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısının şekli ve düzeyinin kültürler ve zamanlarla değişkenlik gösterdiğini göz önünde bulundurmaktadırlar. Batılı toplumlarda, 20. yüzyıl içerisinde kadınların sosyal durumunda önemli ilerlemeler yaşanmış; seçme hakkı kazanmış, eğitime erişim artmış ve boşanma yasalarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak, gelişmekte olan bazı ülkelerde ataerkil baskı hâlâ farklı biçimlerde devam etmektedir. Özellikle Afrika’da kadınlar, sünnet gibi geleneksel uygulamalara maruz kalmakta, gelin cinayetleri ve çeyiz sistemi nedeniyle kız çocuklarının değersiz görülmesi, hatta bu durum bazen ölümle sonuçlanabilmektedir (Heywood, 2015, s. 244). Bu tarz uygulamalar, kadınların temel haklarını ihlal etmekte ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığını artırmaktadır.

Ataerkillik, tarihi ve kültürel açıdan köklü bir temele sahip olan bir sosyal yapıdır ve kadınların toplumsal rollerini sınırlayarak erkeklerin hâkimiyetini güçlendiren bir

sistemdir. Gelişmiş ülkelerde kadın haklarında belirli gelişmeler yaşanmış olsa da gelişmekte olan ülkelere ataerkil baskılar hâlâ devam etmekte ve bu baskılar kadınların yaşamlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir.

2.2.3. Kamusal Alan ve Özel Alanda Kadın

Kamusal alanın erkeklere tahsis edildiği, özel alanın ise kadınlara ait olduğu inancı, kadınların toplumda eşit fırsatlar elde etmesini zorlaştırmıştır. Bu inançlar, feminist hareketin cinsiyet eşitliği ile kadınların toplumsal alanlarda daha fazla yer almasını savunan ana yaklaşımlarını etkilemiştir.

1960’larda Batı’da ortaya çıkan İkinci Dalga Feminizm, “Kişisel olan politiktir” anlayışıyla kadınların özel ve kamusal alanlarda cinsiyet temelli rollerinin yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlamıştır (Pekmez, 2024, s. 6). Marks ve Engels, kadınların ilkel dönemlerden beri iş bölümünde yer almadığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle, kadınların ev içindeki özel alanda hapsedildiğini belirtmişlerdir. Erkekler, kadınlar üzerinde ekonomik güç elde ederek mülk ve varlıkların tek sahibi olmuştur. Marks, kadınların kamusal alandan yabancılaşmalarını aşabilmeleri için “aile kurumunun ortadan kaldırılması” ve sosyalist bir düzenin kurulması gerektiğini savunmuştur (Cengiz, 2023, s. 3). Bu perspektifler, kadınların sosyal eşitsizliklerini sadece kültürel açıdan değil, aynı zamanda ekonomik temellere dayanarak da incelemeye imkan tanımıştır.

Sosyalist kuram savunucuları, kadının görünmeyen emeğine özel bir vurgu yapmaktadır. Bu kişiler, kadın emeğinin kapitalist sistemden önce de sömürüldüğünü ifade ederler. Feminizmi tarihsel bir perspektiften ele alarak, ataerkil yapı ve kapitalizmin etkileri altında ev içindeki emeğin kamusal alanla buluşmasını savunurlar. Kadının ezilmesini özel mülkiyetle bağlantılı görmekte ve kadınların özgürleşmesini bu mülkiyetin sona ermesine dayandırmaktadır (Cengiz, 2023, s. 4).

Betty Friedan ise “Kadınlığın Gizemi” adlı eserinde, kadının rolünü yalnızca annelik ve ev hanımlığıyla sınırlamanın özgüven kaybı ve yaratıcılığın azalmasına neden olabileceğini belirtmiştir. Kadınların özel alanlarda mutlu hissetseler de kamusal alana yönelmeleri gerektiği görüşünü savunmaktadır (Altuntaş, 2013, s. 357). Kadınların kamusal hayatta görünür olması siyasette, iş dünyasında, kültürel üretimde ve diğer alanlarda kendilerini ifade etmeleri için gereklidir. Kamusal alan sadece erkekler için tasarlanmış bir alan olamayacağı, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunanlar için de önemli bir yaklaşımdır.

Kadınların yönetim kademelerine yükselememesinin en yaygın açıklaması, onlara verilen ailevi yükümlülükler olarak gösterilir. Bu durum, geleneksel kadın perspektifinin ve kadınların sorumluluklarının, aslında kadınlar tarafından da benimsendiğini düşündürmektedir. İkinci en önemli sebep ise, yine geleneksel düşünce yapısında, kadınların kabul etmemesine rağmen, onları etkileyen cinsiyet rollerinin sonucudur. Son olarak, yine geleneksel anlayış çerçevesinde, kadınlar için sıkça dile getirilen “cam tavan sendromu” kavramı gündeme gelmektedir (Negiz ve Yemen, 2011, s. 204).

Radikal feministler, geleneksel siyaset anlayışının temelini oluşturan kamusal alan ile özel alan ayrımının, kadınları erkeklere bağımlı kılan ve cinsler arasındaki eşitsizliği pekiştiren ilişki ve süreçleri siyasetin dışında göstererek gizlediğini savunmaktadır (Tok, 2017, s. 246). Geleneksel olarak, siyaset, iş ve sanat gibi kamusal yaşam alanları, erkeklerin hâkimiyetindedir. Kadınlar ise aile ve ev sorumlulukları etrafında şekillenen özel bir yaşamla sınırlı kalmışlardır. Eğer siyaset yalnızca kamusal alanda gerçekleşiyorsa, o zaman kadınların rolü ve cinsiyet eşitliği gibi konular, siyasi açıdan fazla önem arz etmeyen meseleler haline gelmektedir. Ev hanımı ve anne olarak sınırlı bir rol üstlenen kadınlar, bu durumdan dolayı siyasetin dışına itilmiş olmaktadır. Bu nedenle feministler, kamusal alanı erkeklere, özel alanı ise kadınlara ait olarak gören bu ayrımı ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar (Heywood, 2015, s. 243). Kamusal alanın erkeklere, özel alanın ise kadınlara aitmiş gibi tasarlanması, kadınların iş gücüne katılımından siyasete kadar birçok alanda eşit fırsatlara erişmesini engellemiştir.

Kadınlar, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde evle ilgili sorumluluklarını büyük ölçüde sürdürebilirken iş gücüne katılmalarıyla birlikte, iş kadını kimlikleri de yaşamlarına dâhil olmaktadır. Bu durum, çalışan kadınların sahip olduğu unvanların ve bu unvanlara bağlı olarak yerine getirmeleri gereken görevlerin arttığı anlamına gelmektedir. Böylece kadınlar, iş, eş ve anne rolleriyle birden fazla işlevi aynı anda yerine getirmekte ve yoğun bir tempo içinde yaşamlarını sürdürmektedirler (Ateş ve Zavalı, 2021, s. 90). Bu çeşitli roller, kadınların zaman, enerji ve duygusal emek açısından taşıdıkları yükü artırmakta ve genellikle “çifte mesai” diye tanımlanan bir duruma yol açmaktadır.

Kadınların hem özel hem de kamusal alanlarda karşılaştığı eşitsizlikler, tarihsel, ekonomik ve kültürel faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Feminizm, kadınların ev içindeki görünmeyen emeklerinin ve kamusal alanlardaki dışlanmalarının politik bir mesele olduğunu göstermiştir. Kadınların özgürleşmesi yalnızca bireysel çabalarla değil, aynı zamanda toplumsal yapının altında yatan cinsiyet ayrımcı yapının değiştirilmesiyle

mümkün hale gelecektir. Kadınların iş hayatına katılması ve birden fazla rol üstlenmeleri hem yeni fırsatlar yaratmakta hem de önemli zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu sebeple, eşitlikçi bir toplum oluşturmak için kadınların hem kamusal hem özel alanlarda tam olarak görünür hale getirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

2.2.4. Kız Kardeşlik

Kız kardeşlik, feminist hareketin en önemli terimlerinden birisidir ve kadınlar arasında bir dayanışma ile ortak mücadele bilincini simgeler. Bu terim, kadınların bir araya gelerek toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede birlikte hareket etmeleri gerektiğini öne sürmektedir.

İkinci dalga feminist hareketin en önemli kavramlarından biri, kız kardeşlik anlayışıdır. Bu anlayışın önde gelen isimlerinden biri ise Virginia Woolf'tur. Woolf, “Bir kadın olarak vatanım yoktur” düşüncesiyle, toplumdan ve kültürden bağımsız, evrensel bir kız kardeşlik önerisi getirmektedir. İkinci dalganın temelini oluşturan bu kavram, kadınların homojen bir bütün olarak düşündüğü fikrine dayanmaktadır (Altuntaş, 2013, s. 358). Radikal feminizm, feminizmi erkeklerin sahip olduğu, denetim altına aldığı ve egemenlik kurduğu bir dünyada evrensel bir kız kardeşlik olarak tanımlamaktadır (Gökhan, 2010, s. 36). Bu anlayış, kadınlar arasında dayanışma ve ortak mücadelenin bilincini arttırmayı hedeflemektedir.

Cinsiyetçi paradigma, kadınlar arasındaki dayanışmanın güçlenmesiyle ve “kız kardeşlik” bilincinin yaygınlaşmasıyla ortadan kalkacaktır. Bell Hooks’a göre, kadınlar arasında politik dayanışma ve “kız kardeşlik” bilincinin arttırılması, sadece cinsiyetçiliği zayıflatmakla kalmayacak, aynı zamanda ataerkil zihniyetin yıkılması için de bir zemin oluşturacaktır (Işık, 2022, s. 9). Firestone da kadınların ezilmesine son vermek amacıyla “kız kardeşlik” kavramına sıkı sıkıya bağlıdır. Kadınların, renk ya da ırk farkı gözetmeksizin bir araya gelip birlik içinde mücadele etmelerini savunur. Onun görüşüne göre, kadınların bir erkekten bağımsız olarak kendi potansiyellerini gerçekleştirecek bir devrim yapmaları, gerçek kurtuluşları için elzemdir (Cengiz, 2023, 27).

Üçüncü dalga feminist hareketin temel eleştiri noktalarından biri olan kız kardeşlik ise feminist düşüncede biyolojik açıdan bir bağları olmayan kadınların kurduğu dayanışma ilişkisini ifade etmektedir. Ancak tarihsel süreçte bu kavram eleştirilmiş ve farklı sosyal sınıflardan, etnik kökenlerden ve cinsel yönelimlerden gelen kadınların deneyimlerini

yeterince kapsamadığı ortaya konmuştur. Bu nedenle feminist mücadelenin, daha küçük ölçekli ve özgün deneyimlere dayanan dayanışmalarla şekillenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kadınların maruz kaldığı baskı ve sömürü, coğrafi ve kültürel bağlamlara göre değiştiği için, dayanışma biçimlerinin de bu farklılıkları gözetmesi gerekmektedir (Gedik ve Pehlivanlı Kadayıfçı, 2011, s. 30-31). Bu doğrultuda üçüncü dalga feminizm, evrensel bir kadınlık deneyimi varsayımını reddederek çoklu kimliklere öncelik vermektedir.

İkinci ve üçüncü dalga feminizm, kız kardeşlik anlayışı açısından iki farklı bakış açısına ayrılmaktadır. İkinci dalga feminizm, evrensel bir kız kardeşlik kavramını savunurken; üçüncü dalga feminizm, kadınların farklı kültür ve toplumlarda yaşamaları nedeniyle evrensel bir kız kardeşliğin mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Bu sebeple, üçüncü dalga feminizm bu evrensel anlayışa katılmamaktadır.

2.2.5. Ev İçi Emek

Ev içindeki emek, günlük yaşamın sürdürülebilirliğini sağlamak için gerekli olan ev işlerini kapsar ve genellikle göz ardı edilen bu yükümlülükler, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle daha çok kadınların üzerine yüklenmektedir. Bu faaliyetler, yemek yapma, temizlik, çocukların bakımı ve yaşlıların bakımını içermektedir.

Çalışan kadınların, çalışan eşlerine kıyasla ev içindeki işlere ortalama iki veya üç kat daha fazla zaman harcadığı anlaşılmaktadır. Ancak yapılan araştırmalarda kadınların sadece üçte birinin bu durumu adaletsiz olarak gördüğünü göstermektedir. Elbette, bu algının toplumsal cinsiyet kalıp yargılarıyla bir bağlantısı bulunmaktadır. Ayrıca, dünyadaki tüm toplumlarda çocuk yetiştirme ve ev içi hizmetlerin çoğunlukla kadınların emeğine dayandığı gerçeği de bu algıyı güçlendirmektedir. Ancak, burada dikkat çekici bir nokta var: Kadınların çalışma hayatına aktif katılımları artarken, ev içindeki yüklerinde beklenen ölçüde bir azalma olmamıştır (Gürsoy Çuhadar, 2024, s. 566-567). Bu durum, kadınların hem işte hem de evde iki kat mesai yapmalarına yol açmakta ve bu da onların fiziksel ve zihinsel yüklerini artırmaktadır.

Kadınlar çalışma hayatına adım attıklarında, bir dizi zorlukla karşılaşmaktadırlar. Eşit olmayan ücretler, sözlü ya da fiziksel taciz, ekonomik kriz dönemlerinde kadın çalışanların ilk olarak işten çıkarılması gibi sorunlar, bu alandaki başlıca sıkıntılar arasında yer almaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle bazı mesleklerin kadınlarla ilişkilendirilmesi de bu durumun bir başka boyutunu oluşturmaktadır (Altuntaş, 2013, s.

361). Tüm bu unsurlar, kadınların iş yaşamına tam olarak dahil olmasının önüne geçmekte ve kariyer ilerlemelerini kötü bir şekilde etkilemektedir. Bu sebepten, toplumsal cinsiyet eşitliğini elde etmek için hem hukukî düzenlemelerin hem de toplumsal bilincin artırılması büyük bir önem taşımaktadır.

Kadınların iş hayatına katılımı yükselirken, evdeki sorumluluklarının hala azalmamış olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, cinsiyet rollerinin ve ön yargıların bir yansımasıdır. Kadınların iş gücüne katılımının teşvik edilmesi ve eşitlikçi bir toplumsal yapının inşa edilmesi hem iş hayatında hem de evdeki yüklerin dengelenmesi açısından önemli bir adım olacaktır.

2.2.6. Kadın ve Erkek Eşitliği

Feminizm, geçmişten günümüze kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda yaşadıkları eşitsizlikleri inceleyen bir düşünce yapısı ve hareketler grubudur.

Feministler, kadınların cinsiyetlerinden ötürü erkeklerle kıyaslandıklarında siyasal ve sosyal yaşamda dezavantajlarla karşılaştıklarını savunmaktadırlar. Bu bağlamda, kadınların bu dezavantajlarının ortadan kaldırılması, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadının özgürleştirilmesi gerektiğine inanırlar. Ancak, kadın-erkek eşitliğinin ne anlama geldiği konusunda farklı bakış açılarına sahiptirler (Tok, 2017, s. 244). Feminist düşüncede eşitlik, genellikle farklı açılardan ele alınan bir konu olmuştur. Bazı feministler eşitliği, kadınların erkeklerle eşit hak ve olanaklara sahip olması olarak değerlendirirken; bazıları ise, farklılıkların kabul edilmesi ve bu farklılıklar üzerinden adil bir tutum benimsenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Liberal feministler, erkeklerle birlikte yasal ve siyasi eşitliğin savunucusudurlar. Buna karşın, sosyalist feministler, kadınların sosyal ve ekonomik eşitlikten yararlanmadığı sürece eşit hakların bir anlam ifade etmeyeceğini öne sürerler. Radikal feministler ise esas olarak aile içindeki ve kişisel yaşamda sağlanacak eşitlik konusuyla ilgilenmektedir (Heywood, 2015, s. 247). Bu çeşitli görüşler, feminizmin yalnızca tek bir ideoloji olmadığını, çok katmanlı ve çeşitli bir düşünce alanı sunduğunu kanıtlamaktadır. Her bir feminist bakış açısı, kadınların karşılaştığı eşitsizlikleri farklı boyutlarda inceleyerek çözüm yolları önermektedir.

Feministler, kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında birçok yönden daha az avantajlı olduklarını ileri sürer ve bu eşitsizliklerin sona ermesi amacını güderler. Bununla birlikte, kadın ve erkek eşitliği üzerine çeşitli bakış açıları mevcuttur. Bu farklı perspektifler, feminist hareketin zenginliğini ve çeşitliliğini göstermektedir.

2.3. Feminizmin Türleri

Feminizmin zaman içinde geçirdiği çeşitli aşamalar, her bir dönemin kendine has isteklerini ve perspektiflerini yansıtsa da genel olarak kadın haklarının sürekli gelişimi için yürütülen çabaların bir ürünüdür. Feminizmin tarihi gelişimi, değişik teoriler ve düşünce ekollerinin etkisiyle şekillendiğinden, her dönemdeki feminist hareketlerin kendine ait özellikleri bulunmaktadır. Bu feminist hareketler farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve feminist akımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Feminist akımlar arasında liberal feminizm, radikal feminizm, Marksist feminizm, sosyalist feminizm, siyahi feminizm, İslami feminizm ve Postmodern feminizm yer almaktadır.

2.3.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, kadınların hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerinde liberal düşünceye dayanan bir feminist perspektif sunmaktadır. Liberal feminizm, kadınların eğitim, iş gücü, seçim hakları ve bireysel özgürlükler konusunda erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmasını hedeflemektedir.

Kadın hakları hareketinin ilk dalgası, aynı zamanda “eşitlikçi” veya “liberal” feminizm olarak da adlandırılmaktadır. Liberal feminizm, mevcut yapılar içinde sosyal, ekonomik ve politik eşitliği savunarak, kadınların erkeklerle eşit koşullara sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Liberal feminist politikanın temeli, özgürlük ve eşitlik ilkeleridir. Burada, özgürlük kavramı, egemen otoritenin kadınların lehine sınırlandırılması anlamına gelmektedir (Altuntaş, 2013, s. 347). Dolayısıyla, liberal feminizm, mevcut sistemin içinde kadınların statüsünü iyileştirmeyi hedeflemektedir.

Liberal feminizmin öncüsü Mary Wollstonecraft olarak bilinmektedir. 1792 yılında yayınladığı “Kadın Haklarının Bir Savunusu” adlı eseriyle kadınların toplumda yer almayışını eleştirmektedir. İlk feminizm teorisi olarak sayılan eserinde Wollstonecraft’ın temel kavramının eğitim olduğu anlaşılmaktadır. Yazar, kadınların da erkekler gibi eğitim almasının, erkeklere bağımlı olmalarını engelleyeceğine inanmaktadır (Altınbaş, 2010, s.

28). Liberal feminizm kadınlar için eşit hakları savunmaktadır. 19. yüzyılda, John Stuart Mill'in "Kadınların Boyun Eğdirilmesi" adlı eseri, liberal feminist teorinin eşitlikçi söyleminin temel referans noktası olmuştur (Lorraine, 2000, s. 303).

Feministlerin, ataerkil toplum yapısına karşı çıkmak yerine erkek ve kadın arasındaki rekabeti eşitleme amacıyla kamu hayatını genişletmeye çalıştıkları görülmektedir. Liberal feministler, genellikle kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrımı ortadan kaldırmayı hedeflemezler. Onlara göre reformlar gereklidir; ancak bu reformlar, kamusal alanda eşit hakların sağlanmasıyla güvence altına alınabilir. Eğitim hakkı, seçme hakkı ve kariyer yapma hakkı, bu anlamda önemli haklar arasında yer almaktadır (Heywood, 2015, s. 251). Bu yaklaşım, kişisel başarı ve yasalarla belirlenen kurallar üzerinden bir eşitlik kavramını vurgulamaktadır.

Liberal feministler, mevcut sistem içinde, iş, politika ve aile dinamiklerinde eşit haklara sahip olmayı talep etmektedirler (Notz, 2018, s. 19). Kadınların eşit haklara sahip olmasına rağmen eşitsiz muameleye maruz kalması, liberal feminizmin eşitlik üzerine geliştirdiği önemli bir argümandır. Bu yüzden liberal feminizmin eşitlik talebi, üç ana kategoriden oluşmaktadır: Birincisi, kadınların çalışma hayatında erkeklerle eşit hak ve statüye sahip olmaları; ikincisi, aile yaşamında kadınların eşit bir konumda olması; üçüncüsü ise sosyal hayatta kadınların eşit olma talebidir (Çelikkol, 2022, s. 56).

Bu yaklaşımda tüm bireylerin özgür ve eşit olması gerektiği vurgulanır; herkesin akıl ve haysiyet sahibi birer birey olarak devlet baskısına maruz kalmaması önemlidir. Liberal feminizm, kadınların erkeklerle aynı akıl, fiziksel güç ve iletişim yeteneğine sahip olduğunu belirtir ve bu nedenle eşit haklara ulaşmaları gerektiğini savunur. Bu çerçevede, kadınların seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları, iş hayatında özgürce yer alabilmeleri ve hukuk önünde eşit muamele görmeleri esastır (Arıkan, 2019, s. 665). Liberal feminizmin savunduğu eşitlik, genellikle "fırsat eşitliği" üzerine kuruludur. Yani kadınlar ve erkekler arasında toplumsal ve politik olarak eşit bir fırsat alanı yaratılması gerektiği savunulur. Bu fırsatlar arasında eşit eğitim hakları, eşit işe eşit ücret, seçme ve seçilme hakları gibi temel insan hakları yer almaktadır.

20. yüzyılda liberal feminizm, kadınların annelik rolü çerçevesinde kocalarından farklı sorumluluklara sahip olduğu fikrini benimsemiş ve "farklı ama eşit" sloganını kullanmaya başlamıştır. Bu bağlamda, çalışan kadınların hamilelik ve bebeklerine bakım dönemlerinde erkeklerin sahip olmadığı bazı ayrıcalıklara ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Liberal

feminizm, bu konuda yasal düzenlemelerin yapılmasını ve kadınların korunmasına yönelik tedbirlerin alınmasını özellikle ön plana çıkarmaktadır (Güriz, 2011, 71). Bu yaklaşım, kadınların biyolojik özelliklerinin dikkate alınarak toplumsal eşitliğin sağlanabileceği fikrine dayanmaktadır.

Liberal feministler, toplumda eşit haklar ve fırsatlar edinmeye yönelik çabalarının yanı sıra, aile içindeki eşitliğin de sağlanması gerektiğini ileri sürmüş, toplumsal standartların kadınları dışlamaması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bakış açısı, özellikle kadınların ekonomik olarak bağımsız hale gelmeleri, eğitimde eşit fırsatlar ve hukuki eşitlik gibi temel haklarını elde etmeleri gerektiği konusuna yoğunlaşmıştır.

2.3.2. Radikal Feminizm

Radikal feminizm, kadınlar ile erkekler arasındaki adaletsiz sosyal ilişkileri köklü bir şekilde inceleyen bir akımdır. Bu hareket, yalnızca kadınların toplumdaki yerlerinin iyileştirilmesini değil, aynı zamanda ataerkil sisteminde her aşamada ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır.

Bu dönemde savaş karşıtı ve medeni haklar hareketleri ile dünya genelindeki çeşitli azınlık gruplarının artan farkındalığı önemli bir rol oynamıştır. Yeni Sol fikirler yükselişe geçerken, ikinci dalganın sesi giderek daha radikal bir hale gelmiştir. 1960 sonrasında Batı ülkeleri ve ABD’de yaşanan önemli toplumsal değişimler, kadınların işgücüne katılımında artış ve refah seviyesinin yükselmesi gibi temel gelişmelere yol açtı. Bu durum, toplumsal cinsiyetin toplum içindeki rollerinin sorgulanmasına neden olan büyük bir toplumsal bilinç hareketini beraberinde getirmiştir (Aydemir ve Özdemir, 2019, s. 1708). Bu bakış açısı, feminizmin 1970’lerde daha radikal ve devrimci bir hale bürünmesine neden olmuştur. Kate Millet gibi radikal feministler, geleneksel siyasetin kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımını sorgulayarak, kadınlara yönelik kişisel, psikolojik ve cinsel baskılara dikkat çekmişlerdir (Tok, 2017, s. 243).

Radikal feminizmin belirleyici özelliği, cinsel baskının toplumun en temel yapısı olduğu ve diğer adaletsizlik türlerinin, sınıf sömürsü ya da etnik nefretin daha önemsiz kaldığı inancıdır. Toplumsal cinsiyetin, en derin sosyal uçurum ve politik açıdan en kritik mesele olduğuna inanılır; bu mesele, sosyal sınıf, ırk veya ulustan daha fazla hayati bir öneme sahiptir (Heywood, 2015, s. 255). Bu doğrultuda radikal feministler, kadınların uğradığı eşitsizliklerin yalnızca hukuki reformlarla giderilemeyeceğini, asıl çözümün toplumsal yapının temelinden dönüştürülmesinde yattığını ileri sürmektedirler.

Radikal feministler, “özel olan politiktir” görüşüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aile içinde yeniden oluştuğunu belirtmektedir. Kadın ve erkek arasındaki dengesiz ve eşit olmayan, erkeklerin lehine olan güç dinamikleri, aileden başlayarak eğitim, iş, siyaset ve din gibi diğer sosyal yapılar içine de yayılmaktadır. Bu durumu değiştirmek için köklü adımlar atılması gerekmektedir. Radikal feministlerin bakış açıları, diğer feminist gruplara göre daha radikal bir tutum sergilemektedir. Bir radikal feminist, yasalarla yapılan değişikliklerden ziyade, ataerkil sistemi ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 169).

Radikal feminizm ile liberal feminizm arasında önemli bir fark vardır. Liberal feminizm, kadın ve erkek arasındaki eşitliği erkek merkezli bir bakış açısıyla incelerken, radikal feminizm kadına özgü söylemler geliştirmekte ve kadın-erkek farklılıklarını ön plana çıkarmaktadır. Radikal feministler ayrıca kapitalizme karşı çıkarak, kadın ve erkek arasındaki sınıfsal farklılığın üretim ve iş gücünden değil, üreme biçiminden kaynaklandığını savunmuşlardır. Bu duruma göre, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümünün kadının doğurganlığından kaynaklandığı düşünülmektedir (Çelikkol, 2022, s. 60). Firestone, bu feminist devrimin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için yeniden üretim araçlarına el koyulmasından, yani teknolojinin kadınların biyolojik kaderlerinden kurtulmalarında kullanılmasından bahsetmektedir. Sadece doğum kontrolünü değil, aynı zamanda tüp bebek uygulamaları ve yapay plasentalar gibi yeni üreme yöntemlerini de ele almaktadır (Kayhan, 1999, s. 45).

Evlilik kurumu, radikal feministlerin çoğu tarafından kabul edilmemektedir. Bunun sebebi, evliliğin kadın üzerinde baskı oluşturan bir ilişki biçimi olarak görülmesidir. Bu nedenle, radikal feminist bir kadın için evlilik kurumuna karşı çıkmak gerekmektedir (Güriz, 2011, 73). Radikal feminizm, erkeklerin yönetiminde olan toplumsal yapının, yani ataerkil düzenin kadınlara uyguladığı aile kavramı içerisindeki şiddet ve ev içi istismara dayanarak, bu yapıyı ve dolayısıyla aileyi reddetmektedir. Radikal feministler, doğal olarak kabul edilen ve kültürel olarak aile yapısı aracılığıyla aktarılan kadın ve erkek rolleri ile birlikte, erkeklerin kendi çıkarları doğrultusunda inşa ettikleri insanlık dışı bir sistemi eleştirmekte ve bu üstün güç düzenine karşı bir sorgulama talep etmektedirler (Cengiz, 2023, s. 11). Bu perspektiften hareketle radikal feministler, kadının serbest kalmasının yalnızca ataerkil yapılar, özellikle de geleneksel aile sistemi üzerinde eleştirel bir yaklaşım geliştirip bunları değiştirmekle mümkün olacağını ileri sürmektedirler.

Radikal feminizm, kadınların özgürlük ve eşitlik arzularını destekleyen, ataerkil sistemleri sorgulayan ve toplumsal cinsiyet açısındaki adaletsizlikleri köklü bir biçimde dönüştürmeyi amaçlayan bir hareket olarak tanımlanabilir. Geleneksel kurumlar olan aile yapısı, evlilik ve toplumsal roller üzerinde eleştirilerde bulunarak, kadınların hem biyolojik hem de sosyal rollerinin özgür kalmasını savunmaktadır. Radikal feministler, adaletsizliklerin üstesinden gelebilmek için toplumun temel yapılarını değişmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

2.3.3. Marksist Feminizm

Marksist feminizm, toplumsal cinsiyet adaletsizliği ve kadınların maruz kaldığı baskıyı, kapitalist ekonomik sistem ile sınıf farklılıklarının bir sonucu olarak değerlendiren bir feminist bakış açısıdır.

Karl Marx ve Friedrich Engels'in toplumsal ve ekonomik analizleri, Marksist feminizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Fideci, 2024, s. 11). Marksist feminizm, her ne kadar Marx ve Engels'in çıkarımlarını bire bir benimsemese de nihayetinde onların kavram ve modellerini kullanır (Arıkan, 2019, 668). Marksist feminist görüşte, ataerkil toplum yapısındaki aileye farklı bir aile modeli önerilmektedir. Marks'a göre toplumsal devrimin en önemli amaçlarından biri ailenin yok edilmesidir. Marksistler, kadın meselelerine çözüm bulmanın yalnızca sınıfsız bir toplum kurularak mümkün olacağına inanmaktadır. Sınıflı toplumun yok olması için öncelikle kapitalist sistemin sona ermesi ve onu yeniden üreten ailenin ortadan kaldırılması şarttır (İngün, 2005, s. 13). Bu nedenle, kadınların gerçekten özgür olmaları için hem sınıfsal hem de cinsiyetle ilgili sömürülerin birlikte sona erdirilmesi gerekmektedir.

Marksist feministler, kadınların özgürleşmesi için iki şart belirliyor. İlk olarak, kadınların ev işlerinden kurtulup toplumsal üretime katılması gerekiyor. Yani, kadınların evdeki sömürü ortamından uzaklaşarak üretim alanında aktif olmaları özgürleşmeleri için şarttır. İkinci olarak, aile yapısının ortadan kaldırılması gerekiyor. Aile yapısı, kamusal ve özel alanları ayıran ve kapitalist üretimin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu değişimle, ailedeki özel üretim alanı toplumsallaşacak ve kadınların özgürleşmesi sağlanacaktır (Erdinç, 2021, s. 40). Marksist feminizm, kadının kurtuluşunun iki temel yolunu öne sürmektedir: ekonomik özgürlük ve özel alanın ortadan kaldırılmasıdır.

Feministlere göre, aile bakımını yapmak da bir meslek olarak kabul edilmelidir. Bu işin tek farklı yanı, bunun için herhangi bir ücret ödenmemesidir. Ancak bu durum, feministler açısından önemli bir konudur çünkü ücretsiz bakım hizmetini sağlayanlar genellikle kadınlardır. Hatta, cinsiyet temelli ücret eşitsizliği gibi konuları açıklamak için bazen bu konuya değinilmektedir (Cameron, 2022, s. 58). Marksist feminizm, cinsiyet ve ekonomik temelli eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan toplumsal bir dönüşüm aracı olarak önemli bir yer edinmektedir (Pekmez, 2024, s. 10).

Marksist feminizm, radikal ve liberal feminizmi yetersiz bularak, Marksist bir perspektifle yeniden sorgulanmasını teşvik etmiştir. Bu akım, kadınları tek bir kategori altında değerlendirmenin hatalı olduğu görüşündedir. Marksist feminizm, kadınlar arasındaki sınıfsal, kültürel, ekonomik ve ırksal farklılıkları daha derinlemesine incelemektedir (Çelikkol, 2022, s. 62).

Marksist feministler, gelecekte radikal feminizmin etkisi ile kendi anlayışlarını yeniden değerlendirecek ve sosyalist feminizm olarak yollarına devam edeceklerdir. Engels tarafından yazılan “Ailenin Kökeni” isimli eser, bu feminist teorinin klasik Marksist kaynaklarındaki yegane referanstır (Doğan, 2024, s. 25).

Marksist feminizm, toplumda ve ekonomideki eşitsizlikleri gidermeyi hedefleyen bir değişim aracı olarak önemli bir yere sahiptir. Bu yaklaşım, özellikle aile dinamiklerini ve cinsiyete dayalı sömürü ilişkilerini eleştirir. Marksist feministler, kadınların özgürleşmesi için ekonomik bağımsızlık elde etmelerini ve aile yapısının değişmesini desteklerler.

2.3.4. Sosyalist Feminizm

Sosyalist feminizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini incelerken, bu eşitsizliklerin ekonomik ve sınıfsal faktörlerle bağlantılı olduğunu öne süren bir düşünce tarzıdır.

Sosyalist feminizm, tıpkı radikal feminizm gibi, 1960’lı yılların sonlarında ikinci dalga feminizmin bir parçası olarak ortaya çıkmış bir kavramdır (Kayhan, 1999, s. 40). Sosyalist feministler, kadınların siyasi ve hukuki dezavantajlarının yalnızca eşit yasal haklar veya fırsatlar elde edilerek ortadan kaldırılabilceğine inanmazlar. Onlara göre, cinsiyetler arasındaki ilişkilerin sosyal ve ekonomik yapıdan kaynaklandığına dikkat çekerek, ani sosyal değişimlerin veya devrimlerin kadına gerçek bir özgürlük vaadi sunamayacağını savunurlar (Heywood, 2015, s. 252). Bu yüzden sosyalist feministler, kadınların baskı

altına alınmasının hem ekonomik yapı hem de erkek egemen değerlerle sıkı bir şekilde bağlantılı bir sorun olduğunu belirtmektedirler.

Sosyalist feministler, sosyalizmin birçok ilkesinden yararlanarak, kapitalizme yönelik eleştirileri üzerinden feminist bir tartışma yürütmüşlerdir. Bu bağlamda, sosyalist feministlerin temel görüşü, kapitalist üretim sürecinin ataerkil sistemi ortaya çıkardığı ve bu nedenle her iki sistemin de ortadan kaldırılması gerektiğidir. Sosyalist feministler, kapitalizmin üretimi arttırmasını hedefleyerek ev ile iş yerini birbirinden ayırarak kamusal ve özel alan kavramlarını geliştirdiğini, bu durumun da kadının özel alanla sınırlandırılmasına yol açtığını ileri sürmektedirler (Altuntaş, 2013, s. 349-350).

Sosyalist feminizm, kapitalist sistemde kadının ücretli iş olgusuyla ilişkisini iki ana kategoriye ayırmaktadır: ücretli emek ve ücretsiz emek. Bu perspektife göre, kadın genellikle sadece ücretli iş alanında değil, aynı zamanda ev işlerinde ve tüketici rolünde de kendini göstermekte; ev işlerinde çalışması ise ücrete tabi olmayan bir emek olarak değerlendirilmektedir (Özdemir, 2017, s. 402). Sosyalist feminizm, ev içindeki kadın emeğini görünür kılmayı ve bu emeğin değerini toplumsal olarak tanımayı amaçlar. Kadınların ev içindeki rollerinin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet anlayışıyla biçimlendiğini savunmaktadır.

Sosyalist feministler, kadınların kamusal alanda ev içi işlerin uzantısı olan rollerle sınırlandırılmasına karşı çıkarak, kadınların daha prestijli meslek gruplarında yer alması gerektiğini savunurlar. Onlara göre, kadınlar kamusal alanda yalnızca sembolik bir varlık olarak bulunmaktadır ve bu durum, kadınların gerçek varlıklarını ve güçlerini göstermez. Bu nedenle, kadınların ataerkil zihniyeti destekleyen işlerde çalışmamaları gerektiği düşünülmektedir (Çelikkol, 2022, s. 63).

Sosyalist feministlerin en belirgin sloganı “önce insan, sonra kadınız” ifadesidir. Bu hareket, sosyal değişimin herkes için yararlı olmasını amaçlar. Kadın haklarını cinsiyet ve sınıf ekseninde savunan sosyalist feminizm, sosyalizmin tüm grupların sorunlarına yeterince çözüm üretmediğini öne sürerek yeni yaklaşımlar geliştirmiştir. İlk olarak, sosyalizmin “cephe” politikasından uzaklaşarak “ortak platform” siyasetini benimsemişlerdir. Bu anlayışa göre, farklı kökenlerden gelen ırkçılık karşıtı hareketler, kadın hareketi, sendikal hareketler ve etnik gruplar ortak bir mücadele yürütmeleri gerekmektedir (Cengiz, 2023, 39). Sosyalist feministler, bu yolla hem kadınların hem de

diğer tüm ezilen toplulukların sesinin yükseltilmesini amaçlayan kapsamlı bir değişim hedeflemektedir

Sosyalist feminizm, kadın hakları mücadelesinin sadece kadınları hedef almadığı, aynı zamanda toplumsal yapıyı değiştirmeye yönelik bir hareket olduğunu göstererek, kapitalizm ve ataerkillik karşısında durarak daha adil bir toplum için farklı bir bakış açısı sağlamaktadır.

2.3.5. Siyahi Feminizm

Siyah kadınlar, yalnızca kadın olmalarından ötürü değil, aynı zamanda ırk kimliklerinden kaynaklanan nedenlerle de özgürlük ve eşitlik için savaşıyorlar. Bu durumda, siyah feminizm yalnızca kadın haklarıyla ilgilenmekle kalmaz, aynı zamanda ırkçılık, sınıfsal farklılıklar, sömürgecilik ve diğer baskı türlerine de karşı bir tutum sergiler.

1960'ların sonlarına doğru, ABD'de siyah feminizm, siyah kadınların deneyimlerini ve mücadelelerini derinlemesine incelemeye başladı. Bu akım, geleneksel feminist teorilere eleştirel bir bakış getirerek, bu teorilerin genellikle beyaz kadınların deneyimlerine ve birinci dünya sorunlarına odaklandığını ortaya koydu. Siyah kadınlar, sadece cinsiyetlerinden ötürü değil, aynı zamanda etnik kimliklerinden kaynaklanan ayrımcılığa da maruz kaldıklarını belirterek, çifte bir baskı altında bulunduklarını vurguladılar. Örneğin, beyaz kadınlar 1920 yılında oy verme hakkını kazanırken, siyah kadınların bu haktan yararlanabilmesi yaklaşık elli yıl sürmüştür (Batu ve Görmez, 2024, s. 404-405). Siyahi kadınlar hem biyolojik cinsiyetlerdin ötürü hem de ırklarından dolayı ayrımcılığa uğramaktadır.

Farklı ırklara mensup kadınlar, özellikle feminist gruplarda yer alan orta sınıf beyaz kadınlardan oldukça farklı bir kültürel geçmişe sahiptir. Ayrıca, farklı bir kültürel deneyim yaşamaya da devam etmektedirler. Siyah kadınlar ve diğer ırklardan gelen kadınlar, bu farklılıkların unutturulmaması veya görünmez kılınmaması konusunda duyarlıdırlar. Zira bu durum, kendi kimliklerinin gerçekliğini ve değerini inkâr etmek anlamına gelecektir. Beyaz kadınların diğer kadınların yaşadığı deneyimlerden habersiz olmaları, farklı ırklara sahip kadınların kadın hareketindeki ırkçılığı eleştiri biçimlerinden birinin temelini oluşturmaktadır (Donovan, 2013, s. 293). Bu durum, feminist teorinin evrensel bir kadın deneyimi fikrinin eleştirilmesine ve daha kapsayıcı ve çeşitli bir anlayışın oluşmasına olanak tanımıştır.

Audre Lorde, ırkçılığın, bir ırkın diğerleri karşısında doğuştan üstün olduğu ve bu nedenle egemenliği hak ettiği düşüncesinden kaynaklandığını savunur. Benzer şekilde, cinsiyetçiliğin de bir cinsin diğer cins üzerindeki üstünlüğüne ve dolayısıyla hâkimiyetine dayandığını ifade eder. Lorde göre, siyah kadınlar hem cinsiyetçilik hem de ırkçılık gibi iki farklı baskıyı iç içe yaşamakta ve bu durum onların deneyimlerini derinleştirmektedir (Kayhan, 1999, s. 47).

Bell Hooks'un kaleme aldığı eserler ise feminist mücadelede önemli bir etki yaratmıştır. “Ben Kadın Değil Miyim: Siyah Kadınlar ve Feminizm” ile “Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika” adlı kitaplarında, feminist çözümlemeler yaparak feminizmin belirli bir sınıfa ya da insan tenine yönelik ayrımcı tutumunu eleştirmiş ve bunun yanlış olduğunu vurgulamıştır. Bell Hooks, feminist mücadele hareketinin yalnızca beyaz, orta sınıf ve eğitilmiş kadınların mücadelesi olmadığına dikkat çekmiştir. Ona göre, sınıf ayrımcılığı, ırkçılık, milliyetçilik, homofobi ve transfobi gibi eşitsizliklerle mücadele etmeyen bir feminizmin başarılı olması mümkün değildir. Ayrıca, feminizmin “erkek düşmanlığı” olarak algılanan bu yaygın düşüncüyü değiştirmeye çalışmış ve bu algının patriyarkanın iktidarını sürdürdüğünü savunmuştur. Herkesi kapsayan bir feminizmin gerekliliğini vurgulayarak da “feminizm herkes içindir” ifadelerini kullanmıştır (Işık, 2022, 4). Hooks feminizmi sadece kadınlar üzerinden düşünmemiştir. Toplumdaki bütün eşitsizlikleri gidermek amacıyla savunmaktadır.

Amerikalı siyahi kadınlar, üç farklı açıdan ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmaktadır: siyah olmaları, kadın olmaları ve işçi sınıfı mensubu olmaları. Bu nedenlerden biri erkeklerle ilgiliyken, diğer ikisi ırksal özellikler ve ekonomik sistemin dinamiklerinden kaynaklanmaktadır (Altuntaş, 2013, 367).

Siyahi feminizm, ırk, cinsiyet ve sınıf gibi farklı ayrımların kesişim noktasında bulunan ve bu çok katmanlı ayrımcılığa karşı bir duruş alan bir harekettir. Siyah kadınlar, sadece cinsiyetleri nedeniyle değil, aynı zamanda ırkları ve sosyal statüleri dolayısıyla da bir mücadele sürecine dâhil olmaktadır ve feminizmi daha geniş bir anlayışla, tüm eşitsizliklere karşı mücadele eden bir hareket olarak tanımlamaktadırlar. Bu bakış açısı, feminist teorinin daha kapsamlı bir görüş açısına sahip olmasını sağlamaktadır.

2.3.6. İslami Feminizm

İslami feminizm, kadın hakları ve eşitlik konularının İslam'ın öğretileri doğrultusunda incelendiği bir düşünce tarzıdır. Bu yaklaşım, İslam'ın kadınlara tanıdığı haklar ile adalet anlayışına vurgu yaparak, geleneksel ataerkil yapıların eleştirisini gerçekleştirmektedir.

İslam'da kadınların rolü ile ilgili çalışmalar, 19. yüzyılın sonlarına doğru modernleşme ve Batılılaşma sürecine giren Müslüman kadın ve erkek düşünürler arasında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Müslüman düşünürlerin öncülüğünde ortaya çıkan kadın hareketleri, İslam çerçevesinde kadın bilincinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, Kasım Emin'in 1899-1900 yıllarında yazdığı "Tahrir'ül Mer'e ve Mer'etu'l Cedide" ile Halil Hamit'in "İslamiyet'te Feminizm yahut Alem-i Nisvanda Müsavat-ı Tamme" adlı eserleri, İslamcı feminist fikirlerin temelleri açısından önemli bir yere sahiptir (Tekdoğan, 2024, s. 27). Bu çalışmalar, kadınların hem dini hem de sosyal statülerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürerek, İslam'ın temelinde kadın haklarına zıt bir durumun bulunmadığını belirtmektedir.

Batı'da "İslami feminizm" veya "Müslüman feminizm" olarak adlandırılan reform odaklı dini feminizm, farklı toplumlarda yaşayan Müslüman kadınların arasında yaygınlaşmaktadır. Bu eğilim, özellikle şehirlerde eğitim düzeyi yüksek ve orta sınıfa mensup kadınlar arasında kendini göstermektedir. Bu kadınlar, Orta Doğu'daki önceki seküler, liberal ve batıcı feminizm önderlerinin aksine, dini inançlarından kopmak istememekte; aksine İslam'ı, kendi etnik, kültürel ve ulusal kimliklerinin bir parçası olarak görmektedirler (Tohidı ve Toker, 2004, s. 280). İslami feminizm kavramı, ilk kez 1990 yılında Londra Üniversitesi'nde yapmış olduğu bir konuşmada İranlı akademisyen Afsaneh Najmabadi tarafından gündeme getirilmiştir (Altıparmak ve Budak, 2020, s. 25).

Margot Badran ise İslamî feminizmin tek bir biçimi olmadığını vurgulayarak bu kavramın çeşitli formlarını şu şekilde kategorilere ayırmıştır: 1. Cinsiyet eşitliği, Kur'an'ın adaletinin yerine getirilmesi sağlanmalıdır. 2. Kur'an ve diğer dini metinler, feminist bir bakış açısıyla yeniden okunmalı ve yorumlanmalıdır. 3. Kur'an, cinsiyet eşitliğini savunmasına rağmen, geleneksel olarak ataerkil bir zihniyet benimsemiştir; bu durum aşılmalıdır (Aslan, 2019, s. 251).

İslami feminizm, Müslüman kadınların din ve gelenek içindeki konumunu eleştirel bir bakış açısıyla inceleyen bir kavramdır. Bu yaklaşım, özellikle Kur'an-ı Kerim gibi dini metinleri referans alarak, gelenekleri ve ataerkil yorumları sorgular. İslami feministler,

yaşadıkları toplumlarda sosyal haklarının ve yaşamlarının kısıtlanmasının nedenini, İslam'a değil, İslam'ın ataerkil ve gelenekçi yorumlanmasına dayandırmaktadır. Onlar, İslam'ın esasen kadını ve kadın haklarını üstün kıldığını savunurken, yüzyıllardır devam eden sorunların temel kaynağının din şeklinde uygulanan gelenekler olduğunu vurgulamaktadır (Altıparmak ve Budak, 2020, s. 24). İslam feministleri görüşüne göre, İslam dini ataerkil bir düşünce yapısıyla kuşatılmış erkekler tarafından kontrol altına alınmıştır. Bu bakış açısına sahip olanlar İslam'ın, kadınları daha alt bir konuma yerleştiren anlayışlardan kurtarılabileceğini düşünmektedir (İngün, 2005, s. 109). Bu bağlamda, İslami feministler kadın haklarını savunurken dini inançlarından taviz vermeleri gerektiğini ifade etmektedirler.

Amine Wadud, kadın-erkek eşitliği konusunu tartışmaktan ziyade, İslam'ın teolojik yönüne yoğunlaşmaktadır. Kuran'ın kadın perspektifinden yeniden okunması ve yorumlanması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca başı açık namaz kılma ve kadınların da cuma namazı kılma konularını gündeme getirmiştir (Altuntaş, 2013, s. 368).

İslami feminizm, Müslüman kadınların inançlarına ve kültürel kimliklerine sahip çıkarak, toplumsal eşitlik ve kadın hakları konusunda farkındalık oluşturan bir akımdır. Bu akım, dini yazıların feminist bir perspektifle yeniden ele alınmasını teşvik etmektedir. İslami feminizmin ana görüşü, İslam'ın doğasında kadın hakları ve eşitlik ilkelerinin yer aldığı, ancak geçmişte dinin ataerkil yorumlarının kadınların toplumsal rollerini olumsuz yönde etkilediğidir.

2.3.7. Postmodern Feminizm

Postmodern feminizm, feminist hareketin ana prensiplerini daha eleştirel ve çeşitli bir şekilde yeniden değerlendiren bir düşünce tarzını belirtir. Postmodern feminizm, klasik feminizmin ideolojik çerçevelerini aşarak, cinsiyetin ve toplumsal rollerin sabit ve evrensel tanımlarını sorgulamaktadır.

1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve ikinci feminist dalga olarak adlandırılan hareket, on yıl süren bir çabanın ardından birçok hedefe ulaşmayı başarmışken, belli bir umutsuzluk ve yılgınlık atmosferi oluşmuş ve bu durum hareketin parçalanmasına yol açmıştır. Postmodern feminizm ise bu ortamda doğmuştur. Postmodern feminizm, bu umutsuzluğun gereksiz olduğunu ve parçalanmanın başarısızlık değil, daha etkili politikaların temeli olduğunu öne süren bir teoridir (Erdem, 2012, s. 71). Postmodern feminizm, çeşitli

kimliklerin ve tecrübelerin kabul edilmesini teşvik ederek, feminist hareketin tekil bir anlatı yerine çok sayıda sesle şekillenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Postmodernizm ile feminizmi bir araya getiren temel unsur, kadınların deneyim ve ihtiyaçlarının çeşitliliğidir. Bu bağlamda çocuk bakımı, toplumsal güvence ve konut gibi konularda geliştirdikleri ortak bilinç büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bu pratiğin temeli; bazı kadınların ortak çıkarlar sahip olmaları ve benzer düşmanlarla yüzleşmelerine rağmen, bu ortaklıkların evrensel olmadığını, aksine, farklılıklar ve çatışmalarla dolu bir yapı sergilediğidir (Hançer, 2018, s. 194).

Postmodernizmin eleştirilerinin en belirgin noktalarından biri, evrensellik kavramı ve buna bağlı olarak gelişen tek doğru anlayışdır. Feminizm de postmodern tartışmalardan önemli ölçüde etkilenmiş olup, 1980'lerden itibaren "üçüncü dalga" olarak bilinen yeni bir döneme adım atmıştır. Üçüncü dalga içindeki yeni feminist görüşler, ikinci dalga feminizmin kadınlar için önerdiği "kız kardeşlik" anlayışını sert bir şekilde eleştirmektedir. Bu görüşe sahip olanlar, kadınları tek tip olarak değerlendiren bu anlayışın, kadınlar arasındaki farklılıkları ve maruz kaldıkları farklı baskı sebeplerini göz ardı ettiğini savunmaktadır (Altuntaş, 2013, s. 351). Bu yüzden feminizmin, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda yaşayan kadınların özgün mücadelelerine alan açması gerektiğini savunmaktadır.

Postmodern feminist görüş, modern feminist yaklaşımları eleştirerek, bu argümanların kadını ikincil bir konumdan kurtaramadığını vurgulamıştır. Bu eleştiriler çerçevesinde, kadın odaklı bir perspektife yönelen postmodern feminizm yeni bir bakış açısı oluşturmuştur. Kadın problemlerinin her birey için farklı olduğunu anlayarak, çözümler geliştirilmiştir (Nicholson, 2011, s. 276). Bu yaklaşım, tek bir kadın tipine odaklanmak yerine, farklı kadın kimliklerinin öne çıkarılmasını sağlar. Bu anlamda postmodern feminizm, çoğulcu bir teori olarak kendini gösterir. Çoğulculuğun yanı sıra, kadınlara dair yerel özellikler de dikkate alınmaktadır. Postmodern feminizm, kadınlarla ilgili olarak çeşitli renklerden oluşan bir çiçek bahçesi yaratmayı amaçlamaktadır (Güriz, 2011, s. 78-79). Postmodern söylemin feminizm üzerindeki en belirgin etkisi, çokluk ve farklılık anlayışında kendini göstermektedir (Altuntaş, 2013, s. 363).

Kadın ve erkek arasında farklılıklar bulunmaktadır. Postmodern feministler, bu farklılıkları kabul etmekle kalmayıp, kadınlar arasındaki çeşitliliği de incelemeye çalışmışlardır. Postmodern feminizmin temel kavramlarından biri olan "öteki", ilk kez Beauvoir'ın

varoluşçu felsefesinde ortaya konmuştur. Beauvoir, “kendi”nin daima “öteki”nin tehdidi altında olduğunu vurgular. Ona göre modern kültürde kadın, erkekle kıyaslandığında tanımlanmıştır; erkek özne konumundayken, kadın “öteki”dir. Bu durumda, kadının gerçek anlamda kurtuluşu için bu dinamiğin değişmesi gerekmektedir (Gökhan, 2010, s. 43). Kadınların çeşitli kimlikleri ve deneyimlerinin görünür hale getirilmesi, özgürleşme sürecinde kritik bir rol oynamaktadır.

Postmodern feminizmin birçok kökü, feminist teorinin en temel sorusunu hatırlayacağımız Simone de Beauvoir’ın eserlerinde yer alır: Kadın neden ikincil bir cins olarak tanımlanır? Alternatif bir şekilde postmodern bir çerçevede ifade edilirse, Kadın neden diğer olarak kabul edilir? Beauvoir’ın verdiği yanıtlar bazı okuyucular için tatmin edici olabilirken, bazıları için olmayabilir. Ancak bu sorular postmodern feminizmin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Tong, 1989, s. 219).

Postmodern feminist teori, kadınların toplumsal konumlarının önceki feminist yaklaşımlar tarafından yeterince ele alınmadığını öne sürer ve cinsiyetin yönetimdeki rolünü vurgular. Tarih boyunca kadınların bilim ve felsefe gibi alanlarda yer almasının engellendiğine dikkat çeker. Ayrıca, ırk, cinsiyet ve sınıf gibi faktörlerin etkileşimlerini vurgulayarak örgüt yapılarının karışıklığını ortaya koyar. Postmodern feministler, bu etkileşimleri araştırarak yönetim ve organizasyon uygulamalarına yeni bir bakış açısı kazandırmakta, çeşitlilik ve eşitlik konusundaki tartışmaları da desteklemektedir (Pekmez, 2024, 11).

Postmodern feminizme göre, feministlerin fikir farklılıklarını bir tehdit olarak değil, bir zenginlik olarak görmek gerekir. Gücün tek bir merkezde olmadığını savunan postmodern feminizm, direnişin de tek merkezli olmaması gerektiğini belirtmektedir; bu farklılıkların çok merkezli bir mücadelenin mümkün hale gelmesini sağladığı ölçüde bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir (Erdem, 2012, s. 72).

Postmodern feminizm, ikili cinsiyet kategorilerinin çok ötesine geçerek her bir cinsiyet grubunu kendi içinde incelemekte ve bu grupların farklılıklarına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, birinci ve ikinci dalga feminizmin sunmuş olduğu tek tip kadın ve erkek figürlerini sorgulayan, dar bir bakış açısına yönelik bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Postmodern feminizm, evrensellik adı altında tek tipleştirilmiş cinsiyet kalıplarını reddederek, her bir cinsiyet kategorisini kendi sosyo-kültürel ve tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Çelikkol, 2022, 74). Evrensel bir bakış açısıyla kadınları ele almak yerine, Batılı, Doğulu, lezbiyen ve siyah kadınların deneyimlerine odaklanmak

daha önemlidir (Güriz, 2011, s. 77). Bazı feministler bu yaklaşımı eleştirmektedir. Bu eleştiri yapan kişilerden biri de Seyla Benhabib'dir.

Benhabib, feministlerin postmodernizmi bir müttefik olarak benimsemesini mantıksız bulmaktadır. Postmodernizmin evrensel büyük anlatılara karşı çıkışını eleştiriyor ve toplumsal eleştirinin felsefi büyük anlatılar olmadan yapılamayacağını savunmaktadır. Ona göre, toplumsal eleştiri için büyük anlatılara dayanan bir felsefe gereklidir. Feminizmin beyaz, orta sınıf, zengin ve heteroseksüel bir bakış açısı olabileceğini belirtiyor. Ancak, postmodern temelli yeni feminist anlayışın bu unsurların yerini neyle dolduracağı belirsizdir. Benhabib'e göre, postmodern feminist yaklaşımlar, feminist kuramın orijinalliğini yok etmekle kalmaz, aynı zamanda kadın hareketinin kurtuluş ideallerini de sorgulamaya açabilir. Bu bağlamda dikkate değer eleştirilerden biri, postmodernistlerin özneye dair görüşleridir. Postmodernistleri eleştiren feministler, kadınların özne statüsüne yeni kavuşmuşken, postmodern kuramların öznenin ölümünü iddia etmesinin, kadınların bu süreçteki varoluşlarını baltaladığını savunmaktadırlar (Altuntaş, 2013, s. 364-365).

Postmodern feminizm, çağdaş feminist teorilerin eleştirilmesi ve geliştirilmesi sürecinde önemli bir aşama oluşturmuş, kadın kimliğinin çok yönlülüğünü ve çeşitliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu yaklaşım, cinsiyetin ve kimliğin sabit, evrensel tanımlarla ifade edilemeyeceğini, her bireyin deneyiminin tarihsel, kültürel ve sosyo-politik koşullara bağlı olarak değiştiğini kabullenmektedir. Kadınların farklı deneyimleri üzerinde durarak, postmodern feminizm, feminist hareketin daha kapsayıcı ve geniş bir bakış açısına sahip olmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, feminizmin tarihsel dönemleri değerlendirildiğinde, her bir dalga ve yaklaşımın kadın hakları mücadelesine özel katkılar sunduğu ve feminist hareketin çeşitliliğini güçlendirdiği anlaşılmaktadır. Birinci dalgadan günümüze kadar süregelen süreçte, feminizmin istekleri ve yöntemleri toplumun değişen yapısına uygun olarak dönüştü, daha kapsayıcı ve karmaşık bir hale geldi. Bu dönüşüm, yalnızca kadınların eşit hak ve özgürlüklerine odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden biçimlendirilmesi, ataerkil sistemlerin eleştirilmesi ve farklı kimliklerin kesişimlerinin anlaşılması gibi kapsamlı konuları da kapsamıştır. Feminist teorilerin farklılıkları, hareketin zenginliğini ve toplumsal adalet arayışındaki derinliği göstermektedir. Günümüzde feminizm, dijitalleşmenin sağladığı yeni fırsatlar sayesinde dünya genelinde daha fazla görünürlük elde etmekte, farklı seslerin ve deneyimlerin bir araya gelerek ortak bir bilinç oluşturduğu hareketli bir güç olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu çerçevede, feminizmin hem teorik hem de uygulama açısından gelişimi, toplumsal eşitliğin elde edilmesi için gerekli bir araç olarak önemini korumaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

POSTMODERNİZM VE FEMİNİZM:

SEYLA BENHABİB FİKİRLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Bu bölümde, çalışmanın temel amacı, önemi, araştırmanın çıkış noktası ve doküman analizi yapılarak elde edilen bulguların sunumu yer almaktadır. Postmodernizm ve feminizm ikileminde Seyla Benhabib'in fikirleri üzerine yapılan araştırma bulguları sunularak, fikir dünyasına farklı bir yönden sunulan yaklaşımlar ele alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, postmodernizm kavramı çerçevesinde feminist yaklaşımın gelişimini bu iki olgunun tartışmalarına akademik dünyada yer veren Seyla Benhabib'in görüşleri ve eleştirileri üzerinden incelenmesidir.

Bu temel amaç kapsamında, feminizm ve postmodernizmin kavramsal ve tarihsel incelemelerini yaparak 1990 yıllarında tartışılan postmodernizm ve feminizm eleştirisi Seyla Benhabib'in eserleri üzerinden ele alınacaktır. Postmodernizmin “öteki” olanı yüceltmesine paralel olarak “öteki” cins olan kadın da postmodern feminizm akımında yerini almıştır. Benhabib'in belirttiği feminist teoriye göre toplumda var olan “cinsiyet ve cinsiyet sistemi, toplumsal gerçekliğin örgütlenmesinin, simgesel olarak bölünmesinin ve deneysel olarak yaşanmasının olumsal değil, asli yoludur. Tarih boyunca toplumsal varlığını sürdüren cinsiyet-cinsiyet sistemleri kadınların ezilmeleri ve sömürülmelerinin dozunu daha da arttırmıştır. İşte bu nokta da feminist teorinin yapması gereken bu olguyu ortaya çıkarmak, kadınlara ezilme ve sömürülmeye karşı giriştikleri mücadelede yardım edebilecek özgürleşimci ve düşünümsel bir teori geliştirmektir” (Benhabib, 1992, s. 205).

3.2. Araştırmanın Önemi

Son yılların en popüler konularından biri olan toplumda kadın olgusunun sürekli feminizm üzerinden ele alınması ve her kadın hakkı girişiminin “feminizm” olarak algılanması ile birlikte bu yaklaşımın postmodern düşüncenin bir ürünü olduğu varsayılmasından dolayı böyle bir çalışma ile farklı bir bakış açısı getirilebileceği düşüncesi çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Böylece bu konuda birçok eser ve görüş bildiren Seyla Benhabib gibi önemli bir yazar üzerinden dikkate alınarak günümüz şartlarında bu kavramlar açısından yaşanan olumlu ve olumsuz eleştirilerin belirtilerek araştırılacak olan kavramlara yeni bir bakış açısı oluşturulacağı öngörülmektedir.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yöntem olarak ulusal ve uluslararası literatür taraması ile kavramsal ve kuramsal bilgilere yer verilmesi; bunun yanında doküman analizi yöntemi ile de belirlenen yazarın eserlerinin incelenmesi gerçekleştirilecektir. Çalışmanın yöntemi olarak belirlenen doküman analizinde, dokümanlar; bireyler ve kişiler tarafından üretilen ve kişisel amaçlarla kullanılan” kişisel dokümanlar” ile kurumlar, organizasyonlar veya resmi yapılar tarafından oluşturulan ve kurumsal işleyiş veya resmi amaçlar doğrultusunda kullanılan “kurumsal dokümanlar” olarak bir ayrıma tabi tutan Corbetto’nun sınıflandırılması esas alınmıştır (Corbetta, 2003). Bu sınıflandırmada ise çalışmanın içeriği ve amacı doğrultusunda kişisel doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir.

3.4. Seyla Benhabib’in Hayatı

Seyla Benhabib 9 Eylül 1950’de İstanbul’da dünyaya gelmiştir. İstanbul Amerikan Kız kolejinden mezun olmuştur. Daha sonra Brandeis üniversitesinde eğitim görmüştür (Benhabib, 1999, s. 1-13). Yüksek lisansını ve doktorasını Yale Üniversitesinde yapmıştır. Doktorasını “Hegel ve Doğal Hak: Modern Siyaset Felsefesi İçinden Bir Deneme” adlı çalışma üzerine tamamlamıştır. 1979 yılında Jürgen Habermas’ın daveti üzerine beraber çalışmak üzere Almanya’ya gitmiştir. Habermas’ın çalışmaları, Benhabib’in gelecekteki çalışmalarına ilham kaynağı olmuştur (Altın, 2019, s. 56). Benhabib, Mart 1989 tarihinde Amerikan vatandaşlığına geçmiştir (Benhabib, 1999, s. 1). Hegel’in doğal haklar eleştirisini ele alarak kendi kavramsal çerçevesini geliştiren Benhabib, liberal demokrasilerde kamusal alanın yeniden gözden geçirilip demokratikleştirilmesiyle mülteci,

sığınmacı ve göçmenlerin katılımıyla müzakereci bir demokrasi anlayışının mümkün olabileceğini öne sürmüştür (Altın, 2019, s. 56). ABD’de Yale Üniversitesinde siyaset Bilimler profesördür. Siyaset bilimi ve felsefesi alanında çalışmaktadır (Benhabib, 2021, s. 2). 19. ve 20. yüzyılda Kıta Avrupası toplum ve politika düşüncesine derinlemesine bir uzmanlık kazandıran Benhabib, aynı zamanda feminist teori, modern politika teorisinin tarihi temelleri, sosyal bilimlerin felsefesi gibi alanlarda da yüksek düzeyde çalışmalar yapmıştır (Benhabib, 1999, 1). Seyla Benhabib birçok alanda da kitap yazmıştır. Buhran Çağında Haysiyet Zor Zamanlarda İnsan Hakları, Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, Modernizm, Evrensellik ve Birey, Çatışan Feminizmler Felsefi Fikir Alışverişi isimli kitaplar bazı önemli eserleridir.

3.5. Benhabib’in Görüşleri

Seyla Benhabib’in insan hakları teorisine ilişkin müzakereci ve kozmopolit yaklaşımı ele alınmaktadır. Benhabib’in, insan haklarının doğal haklar temelinden çıkarılarak demokratik tartışmalar yoluyla gerekçelendirilmesi gerektiği savı, politik üyelik, konukseverlik ve evrenselcilik kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Benhabib, insan haklarının sadece doğal haklara dayandırılarak açıklanmasını yetersiz olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu haklar müzakere edilerek ve tartışılarak gerekçelendirilmelidir. Benhabib, müzakereci okulun bir temsilcisi olarak insan hakları anlayışını, müzakere sürecinin temel unsurlarından biri olan söylem etiği ve iletişim özgürlüğü aracılığıyla zenginleştirmiştir. Benhabib, insan haklarının nasıl olması gerektiğini anlamada müzakereci bir yaklaşımın önemini vurguluyor. Bu bakış açısına göre, hakların demokratik süreçler aracılığıyla tartışılması ve yeniden yorumlanması gerekmektedir (Küçükşahin, 2023, s. 2). Bu anlayış, insan haklarını mutlak ve değişmez kurallar olarak değil, toplumsal koşullara bağlı olarak zamanla dönüşebilen ve yeniden tanımlanabilen normlar şeklinde ele almaktadır.

Günümüzdeki insan hakları sorunları: Göç, toplumsal hareketler ve devletlerin güvenlik odaklı tepkileri, insan haklarının etkisini azaltmaktadır. Benhabib, çoğulcu demokrasinin güçlenmesi ve toplum dışındaki bireylerin haklarına erişiminin sağlanması için insan haklarının müzakereye dayalı yeni bir çerçevede ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Benhabib, insan haklarını geleneksel yaklaşımların ötesinde, daha katılımcı ve

müzakereye dayalı bir perspektifle yeniden düşünmeye davet etmektedir (Küçükşahin, 2023, s. 2-3).

Benhabib, müzakereci, kozmopolit bir bakış açısıyla, ötekinin konumlandırılmasına dayanarak çoğulculuk düşüncesini öne sürmektedir. Bu temel üzerinden hareket ederek, politik üyelik ve insan hakları konularına yoğunlaşmaktadır. Benhabib, insan hakları ve politik üyelik bağlamında çeşitli eleştirilerde bulunmakta ve bu sayede ötekilerin hakları ile onların topluma dahil edilmesine dair çözümler sunarak çoğulcu bir düşünce geliştirmektedir (Kiriş, 2022, s. 31). Benhabib, politik üyeliği ele alırken, yabancıları, göçmenleri, yeni gelenleri ve mültecileri mevcut politikalara dahil eden ilkeler ve uygulamalardan bahsetmektedir. Politik sınırlar, bazı bireyleri üyeler olarak tanımlarken, diğerlerini yabancı sınıfına yerleştirmektedir (Benhabib, 2021, s. 11). Benhabib'e göre, göçmenler bir ulusun kamusal alanına ve kültürüne zarar vermez, aksine bu kültüre ve ulusa yenilik katabilirler. Örneğin, İrlandalılar, Yahudiler ve Polonyalı topluluklar Amerika kültürüne önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, savaşlardan kaçarak göç eden bilim insanlarının gittikleri yerlere yenilik ve özgünlük getirmesi de bu durumu göstermektedir (Altın, 2019, s. 71). Bu çerçevede Benhabib'in kozmopolit bakışı, etik sorumluluğun ulusal sınırlarla sınırlı kalmaması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre, küresel ölçekte artan etkileşim ve hareketlilik karşısında birey haklarının korunması, sadece ulus-devletlerin değil, tüm insanlık topluluğunun ortak sorumluluğudur.

Kozmopolitizm, kelime anlamı olarak "evren vatandaşlığı" olarak tanımlanmaktadır. Antik Yunan döneminden günümüze kadar varlığını sürdüren bu anlayış, dünyayı ve evreni bir bütün olarak ele alarak, evrensel ilkelerin öne çıkmasını amaçlamıştır. Diogenes'in "Ben dünyalıyım" sözü, Kant'ın evrensel ahlak yasalarını belirlemeye yönelik çalışmaları ve günümüzde Benhabib'in herkese eşit haklar vermeyi savunan görüşü, bu kozmopolit düşüncenin örneklerini oluşturmaktadır (Elmacı, 2019, s. 3). Benhabib'in kozmopolitizm anlayışına göre bireyler, yalnızca devletlerin vatandaşları olmalarından dolayı değil, öncelikle insan olmaları nedeniyle hak sahibidirler (Benhabib, 2017, s. 33).

Benhabib, farklı demokratik toplulukların kozmopolit adalet normlarına bağlılıklarını artırması gerektiğini vurgularken, bu toplulukların kültürel, yasal ve yapısal taleplerine de saygı gösterilmesinin önemini belirtmektedir. Onun görüşü, üye olma sorunlarına odaklanmak yerine, kaynakların ve hakların dağıtımına öncelik veren uluslararası adalete dair yeni Kantçı teorilerden ayrılmaktadır. Benhabib'e göre, kozmopolit adalet teorisi, sadece küresel ölçekte adil dağıtım önerilerine dayanamaz; aynı zamanda adil üyelik

odaklı bir yaklaşım ile de ilgili olmalıdır (Benhabib, 2021, s. 13). Adalet sağlanırken bireylerin yaşam biçimleri, kültürleri ve ahlaki değerleri göz önünde bulundurulmalıdır. Evrensel adalet yasaları gereklidir, ancak bu yasaların herkes için nasıl eşit ve adil uygulanacağı konusunda eksiklikler vardır. Benhabib'in vurguladığı gibi, adalet yalnızca dağıtım odaklı değil; bireylerin toplumsal kimlikleri ve kültürel bağamları da dikkate alınarak ele alınmalıdır.

Kozmopolitanizm, bireyin önemine vurgu yaparak, insanların insan oldukları için dünya üzerinde değer kazanması gerektiğini ileri sürmektedir. Benhabib'in ileri sürdüğü kozmopolitanizm görüşü, insanların hem toplum içinde hem de dünya genelinde adil ve özgür olmasını hedeflemektedir. Öte yandan, komüniteryanizm görüşü ise bireylerin toplumda sahip oldukları hakların korunması gerektiğini dile getirmektedir (Elmacı, 2019, s. Vi).

Komüniteryanizm, bireylerin belirli bir grup veya topluluk içinde düşüncelerini ve yaşam biçimlerini sürdürme anlayışını ifade etmektedir. Bu yaklaşım, bireylerin kendi görüş ve düşüncelerine uygun topluluklara katılmalarını teşvik eder. Temel unsuru toplum olan bu anlayışta, birey, ait olduğu grubun toplumsal dinamiklerine odaklanır. Böylece, kozmopolitanizmin aksine, birey yerine toplumu ön planda tutan bir perspektif ortaya çıkmaktadır (Elmacı, 2019, s. 34).

Benhabib, bireylerin özgür ve eşit bir şekilde yaşamasını hedeflemektedir. Bu nedenle, onun görüşleri komüniteryanizm ile tam olarak örtüşmemektedir. Ancak liberal komüniteryanizm, bireyin toplum içinde var olmasının gerektiğini, fakat bunun özgürlükten yoksun olmaması gerektiğini savunur. Bu bakış açısı, Benhabib'in düşünceleriyle örtüşme potansiyeline sahiptir. Toplumda insanları çoğunluk olarak ele alırken bireyselliği koruma hedefi, evrensel-eşitlikçi komüniteryanizmin önemli bir amacıdır. Bu yaklaşımda bireyler, özgürlük düşünceleriyle toplulukta yer alabilir. Benhabib, kozmopolitanizm görüşünü desteklerken, bireyin toplumdan bağımsız bir şekilde var olamayacağını düşünmektedir. Ancak bireyin, toplum içinde adil ve özgür yaşama hakkını savunmaktadır (Elmacı, 2019, s. 48-51). Bu perspektif hem kişisel bağımsızlığı hem de toplumsal bağlılığı birlikte ele alan bir denge bulma çabasını göstermektedir.

Benhabib, konukseverlik kavramını incelerken Kant'ın koşullu konukseverlik anlayışını sorgulamaktadır. Kant'a göre konukseverlik, yöneticinin iradesine bağlıdır ve eğer misafir

düzeni bozarsa reddedilebilir. Ancak Benhabib, başkalarının yalnızca hayatı tehlike altındayken kabul edilmesini yetersiz bulmaktadır. Ona göre konukseverlik, sadece yasal bir zorunluluk değil, aynı zamanda karşılıklı bir ahlaki yükümlülük olarak da ele alınmalıdır. Kant'ın yaklaşımındaki belirsizlik, ahlaki sorumluluğun nasıl yorumlanacağını karmaşık hale getirmektedir. Benhabib, konukseverliğin daha kapsayıcı bir çerçeveye ve ahlaki bir temele oturtulması gerektiğini savunmaktadır (Benhabib, 2021, s. 39-42). Benhabib Kant'ın konukseverlik anlayışını yetersiz bulmaktadır.

Benhabib'e göre evrenselciliğin tanımı ise bireylerin birbirlerini "hakka sahip olma hakkı"na sahip varlıklar olarak tanınması, toplumsal hareketler ve çeşitli sınıfsal, cinsiyet, milliyet, etnik grup ve dini inançlar içindeki öğrenme süreçlerinden geçer. Evrenselcilik, insan doğasının bir özünden ziyade, çeşitlilik ve mücadeleler yoluyla ortak bir payda oluşturma deneyimlerine dayanır. Evrensellik, bir gerçeklik ya da mevcut durumun bir tanımı değil, bir niyet ve ulaşılması gereken ahlaki bir hedeftir (Benhabib, 2017, s. 87). Arendt'in belirttiği, insan ve yurttaş ikiliği temelinde devletlerin koruma altına aldığı hakları, insan hareketliliğinin görünür özneleri olan yabancılar için ulusal aidiyetlere bağlı olmaktan kurtarmak ve Benhabib'in vurguladığı "haklara sahip olma hakkı" ilkesini kozmopolit yurttaşlık çerçevesinde yeniden konumlandırmak, siyasal ve hukuksal sistemlerin yaratabileceği olumsuzlukları ortadan kaldırmak adına önemli bir hedef haline gelecektir (Dinçer, 2021, s. 369). Seyla Benhabib, Arendt'in tezine kozmopolitan yurttaşlık perspektifinden eleştirel bir bakış açısı sunarak, yeniden değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Hannah Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" kavramı, bireyin yalnızca kendi varlığıyla değil, aynı zamanda bir topluluğun bir parçası olmasıyla gerçek anlamda güvence altına alındığını vurgular. Arendt'e göre insan hakları, ancak bir ulus-devletin vatandaşı olduğunda etkililik kazanır. Bu hak, bireyin insanlık tarafından korunmasını ve toplumsal bağlamda eylem ve görüşlerinin dikkate alınmasını içerir (Kiriş, 2022, s. 43). Arendt'a göre, haklara sahip olma hakkı, bizi birbirimizden farklı kılan ve ayıran doğuştan gelen niteliklerimizden daha önemli bir yere sahiptir. Bu hak, doğum sırasında belirlenen özelliklerimizle değil, eylemlerimiz, ifadelerimiz ve düşüncelerimiz üzerinden değerlendirildiğimiz bir siyasi toplulukta gerçekleştirilir (Benhabib, 2021, s. 69). Benhabib, Hannah Arendt'in "haklara sahip olma hakkı" anlayışından yola çıkarak, insanların yalnızca bir devletin vatandaşı olduklarında değil, genel anlamda insan olmaları

nedeniyle hak sahibi olmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Arendt’ın “haklara sahip olma hakkı” anlayışını ulus-devlet bağlamında ele almasından dolayı eleştirmektedir.

Rawls ise uluslararası ilişkilerde bir ahlak kuramı geliştirmek için, ortak bir politik kültüre sahip toplulukların devlet anlayışını vurgulamaktadır. Adalet ve iyilik konularında çatışma yaşamayan grupların kendi devletlerini kurma hakkı üzerinde ayrım yapmayan bir model önerir. Ancak bu derin birlik anlayışı, devlet içindeki çatışmaları göz ardı eder. Ayrıca, kültürel temsil ve ses hakkı bulamayan grupların talepleri dikkate alınmaz. Sonuçta, örgütlenmemiş halkların azınlık ve kültürel vatandaşlık hakları Rawls’ın ulus tanımında kaybolmaktadır (Benhabib, 2021, s. 94). Rawls’un yöntemsel yaklaşımı, bireyler yerine dünya toplumunun eşit ahlaki saygı ve ilgiye sahip birimleri olarak gördüğü halklar ve onların temsilcileri için uluslararası adalet ilkeleri belirlemeye yönlendirmiştir. Bu nedenle, Rawls, kozmopolit bir alternatif sunmayı reddetmiştir (Benhabib, 2017, s. 28). Benhabib, rawls’ı bu görüşünden dolayı eleştirmektedir.

Seyla Benhabib’in insan hakları, politik üyelik ve kozmopolitanizm konusundaki müzakereci yaklaşımı, insan haklarının sadece doğal ve doğuştan birer hak olarak görülmesinin ötesine geçerek, bu hakların demokratik süreçler ve söylem etiği aracılığıyla sürekli olarak konuşulması ve yeniden değerlendirileceğini vurgulamaktadır. Benhabib, hakların evrensel karakterini, bireylerin birbirlerini hak sahibi varlıklar olarak kabul etme sürecine ve çok kültürlü toplumların deneyimlerine dayandırarak, evrenselcilik anlayışını durağan bir gerçeklik değil, dinamik bir ahlaki amaç olarak tanımlamaktadır.

3.6. Seyla Benhabib’in Postmodernizm ve Feminizm Yaklaşımı

Postmodern feminizm, Batı’nın Aydınlanma geleneğine dair eleştirileriyle çağdaş düşüncede önemli bir konum edinmektedir. Postmodernizm, gerçeğin kesin temellerini sorgularken, feministler bu eleştirileri temel alarak toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yeni düşünce yöntemleri geliştirmeye çaba göstermektedir.

Postmodernizm olarak tanımladığımız karmaşık kültürel, düşünsel, sanatsal, toplumsal ve politik olgular hakkında günümüzdeki tartışmalara damgasını vuran belki de tek metin, Jean-François Lyotard’ın “Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Bir Rapor” başlıklı kısa denemesidir. Quebec hükümetinin Üniversiteler Konseyi’nin isteği doğrultusunda, “en gelişmiş toplumlardaki” bilgi üzerine bir rapor niteliğinde kaleme alınan bu eser, geç kapitalizm koşulları altında bir bilgi sosyolojisi olarak da değerlendirilmektedir. Lyotard’ın

bu denemesi, kısa süre içinde postmodernizm üzerine yapılan felsefi ve edebi tartışmaların en temel metni haline gelmiştir. Lyotard'ın "Postmodern sorunsal"ını sunuş ve kavramsallaştırma biçimi, postmodernizm üzerine gerçekleştirilen feminist tartışmalar açısından da büyük bir öneme sahiptir (Benhabib, 1999, s. 267-268).

Batılı kapitalist demokrasilerin düşünsel ve akademik kültürü bağlamında incelendiğinde, feminizm ve postmodernizm, günümüzde her biri kendine özgü bir tarzla, Batılı Aydınlanma ve modernliğin ilkeleri ile anlatılarına derin bir eleştiri getiren iki önemli akım olarak öne çıkmaktadır (Benhabib, 1999, s. 268). Bu açıdan, feminizm ve postmodernizm arasındaki bağlantı, sabit ve evrensel olarak görülen kimlik ve bilgi anlayışlarının yerine, çeşitli öznel deneyimlerin ve bağlama dayalı tecrübelerin önemini vurgulayan bir bakış açısı sunmaktadır.

Postmodernistler, Dostoyevski ve Nietzsche'nin önceden dile getirdiği gibi "Tanrı öldü; artık her şey mubah" dercesine bir tutum sergilemektedir. Bu noktada postmodernistlerin savunmaları şu şekilde şekilleniyor: "Hakikatin aşkın garantileri sona erdi; dil oyunları içerisindeki tartışmalarda kıyaslama olanaksız, hakikatin yerel anlatımları aşan bir temeli yok, yalnızca birbirleriyle meşruluk uğruna mücadele eden yerel anlatıların sonsuz çatışması mevcut." "Tanrının ölümü" kavramı, insanların bir arada var olmasının normatif temellerini tamamen yok etmiyorsa, dinsel bilinemezciğe ve hoşgörüyeye dayanan toplumlar da diğerlerinden daha az istikrarlı olmayabilirler. Hatta tam tersine, bu toplumlar inançlar arası çatışmalar ve teolojik savaşlarla dolu modern öncesi toplumlardan daha istikrarlı bir yapıya sahip olabilirler. Aynı şekilde, Descartes'tan Kant ve Husserl'e kadar olan rasyonalist ve aşkın felsefelerin sona ermesi de felsefi projenin bitişi değil, yeni bir dönüşümü işaret etmektedir (Benhabib, 1999, s. 278-279).

Felsefenin sonu ya da dönüşümü ile postmodernizmin tartışmacı dili üzerine yoğunlaşan feministler, karmaşık duygular içerisinde kalabilmektedirler. Bir yandan, feministler postmodernizm tartışmalarından hareketle Batı düşünsel geleneğini toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden düşünmeyi, bu bağlamda kendilerine ait yeni bir düşünsel gelenek oluşturmayı hedeflemektedirler. Öte yandan, postmodernist yaklaşımlar ile ittifak kuran feministler, bir anlamda karmaşaya sürüklenmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet etrafında yoğunlaşan araştırma ilgi ve çabalarının çok ötesine geçerek, çağdaş felsefi düşüncenin merkezine ulaşan bir dizi varsayım ile iç içe geçmelerine yol açmaktadır (Benhabib, 1999, s. 280-281). Feminist düşünürlerin postmodernizmle ilişkisi hem eleştirel hem de yaratıcı bir yön taşımaktadır. Bu düşünürler, Batı düşüncesini toplumsal cinsiyet

bakış açısıyla yeniden biçimlendirmeyi hedeflemektedir. Önemli bir öncelikleri, felsefenin erkek egemen yapısını sorgulamak ve eril akıl kavramına eleştiriler geliştirmektir. Ayrıca, bu sorgulamalarla kendi özgün düşünsel geleneklerini oluşturmayı amaçlamaktadır. Yalnızca eleştiride bulunmakla kalmayıp, alternatif bilgi üretim biçimleri ve etik yaklaşımlar geliştirmek istemektedirler. Ancak postmodernizmle olan bu bağ, süreci karmaşık hale getirmektedir.

Benhabib'in Aydınlanma eleştirisi, pratik felsefede evrenselci geleneğin değerli içgörülerinin, Aydınlanmanın metafizik yanılsamalarına takılmaksızın günümüzde yeniden şekillendirebileceğini savunmaktadır. Bahsettiği yanılsamalar, "Kendi kendine şeffaf ve kendi kendini temellendiren akıl, yerinden çıkmış ve maddeselliği ortadan kalkmış özne, ayrıca tarihsel ve kültürel öznelliklerin ötesinde bir Arşimet noktası bulma hayaline sahip olma" gibi kavramları içermektedir (Benhabib, 1999, 20). Bu bağlamda, Benhabib'in eleştirisi aklın yüceltilmesine, öznenin soyutlanmasına ve hakikate yalnızca tek bir hareket noktasından ulaşılabileceği inancına yöneliktir. Çünkü Benhabib, evrenselci düşüncenin eksiksiz ve kusursuz bir insan doğası teorisi veya kapsamlı bir anlayışa dayanmasının gerekmediğini de ifade etmektedir (Kiriş, 2022, s. 19). Aydınlanmacı düşünce, insan aklının evrensel ve değişmez olduğunu savunmaktadır. Ancak Benhabib, bu görüşün yanıltıcı olduğunu öne sürerek, insanın bireysel, tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamlardan bağımsız olarak şekillenemeyeceğini belirtmektedir. Benhabib, evrensellik, kültür ve bağlam arasında bir denge kurma çabasıdadır.

Feministler, postmodernizm tartışmalarını referans alarak Batı'nın erkek merkezli felsefesini sorgulayıp, toplumsal cinsiyet bakış açısıyla düşünceleri yeniden biçimlendirmeye çalışmaktadırlar. Ancak postmodernizmin sunduğu çok seslilik ve belirsizlik, bu süreci zorlaştırmaktadır. Seyla Benhabib'in Aydınlanma eleştirisi, evrensel değerlerin bağlam içinde yeniden ele alınıp tartışılabilceğini ortaya koyarak, düşünsel ve toplumsal eşitlik çabalarına önemli katkılar sağlamaktadır.

3.7. Feminizm ve Postmodernizm: Huzursuz Bir İttifak

Jane Flax, "Düşünce Fragmanları: Çağdaş Batıda Psikanaliz, Feminizm ve Postmodernizm" adlı eserinde, postmodern yaklaşımı, insanın, tarihin ve metafiziğin sonunun kabul edilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Bu yaklaşım, bu temel kavramların ölümü tezlerine yönelik bir kabul biçimi olarak ortaya çıkmaktadır

3.7.1. İnsanın Ölümü Tezi

Postmodernizmde insanın ölümü ile anlatılmak istenen, insan ve doğaya dair tüm özcü bakış açılarının reddedilmesi anlamına gelmektedir. Artık insan, yüce bir varlık olarak görülmez; toplumsal ve dilsel bir yapı olduğu vurgulanır. Benhabib'e göre "insanın sona ermesi" iddiasının feminist karşılığı, "mantıkça erkek öznenin gizemden arındırılmasıdır." İnsanın sona ermesinin feminizm için taşıdığı anlam, aslında akılla bağlantılı olan erkek öznenin ölümü olarak belirtilmektedir (Meço, 2024, s. 92).

İnsanın ölümü tezi: Postmodernistler, insan ve doğaya dair her türlü özcü anlayışı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Flax bu konuya dair şöyle devam eder: İnsan, numenal ya da aşkın bir varlık değildir; aksine, toplumsal, tarihsel ve dilsel olarak inşa edilmiş bir üründür. Postmodernistler, geleneksel anlamda kurumsal ve pratik aklın öznesi olan insanı, olgusal ve tarihsel bir bağlamda değişime uğrayan, kültürel çeşitliliği yansıtan toplumsal, dilsel ve söylemsel pratiklerin içine yerleştirmektedirler (Benhabib vd., 2008, s. 26-27). Postmodernistlere göre insan, "merkezsiz" bir yapıya sahiptir ve davranışları bu kurgusal düzenler ve deneyimlere dayalı yapılar tarafından şekillendirilir. Bu yapıların arzu, dil ve bilinçaltıyla biçimlendirildiği ve sonrasında yıkıldığı vurgulanmaktadır. "İnsanın ölümü", Batı düşüncesinin odağında yer alan (erkek) öznenin merkezden çıkarılmasıyla gerçekleşir (Aloğlu, 2010, s. 38-39). İnsanın ölümü tezi, Batı düşüncesinde tarihsel olarak erkek, akılcı ve özne şeklindeki bakış açısına yöneltilen bir eleştirinin metaforudur. Bu eleştirinin temelinde, insanın evrensel ve değişmez bir özne olmadığı; aksine toplumsal, ırksal ve dilsel olarak sürekli değişen ve yeniden şekillenen bir varlık olduğu düşüncesi yatmaktadır.

Feministler ise toplumsal cinsiyetin ve bunun oluşumuna katkıda bulunan çeşitli pratiklerin, sözde nötr ve evrensel akıl öznesinin yerleştirilmesi gereken en önemli bağlamlardan biri olduğunu savunmaktadırlar. Öte yandan, Postmodern temada insanın ölümü ile ilgili feminist bir karşılığı, akılcı erkek öznenin gizemden arındırılması olarak tanımlanabilir (Benhabib vd., 2008, s. 26-27). Burada ise insanın ölümü tezi, geleneksel erkek akıl öznesinin ortadan kaldırılması gerektiğine ve toplumsal cinsiyetin daha çeşitli ve esnek bir şekilde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

3.7.2. Tarihin Ölümü Tezi

Postmodernizmde tarihin ölümü tezi, tarihin insan için var olduğu veya insanın varlığının tarih olduğu düşüncesinin, insan kurgusunun başka bir ön koşul ve gerekçesi olmanın ötesinde, insan öyküsünde oldukça önemli bir yer tutan ilerleme kavramını da

desteklediğini ve bu kavramın temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Böyle bir fikir, insan ve tarihe dair birlik, homojenlik, bütünlük, kapanma ve özdeşlik varsayımlarını öne çıkarır ve bu değerleri öncelikli kılmaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 26-28). Bu süreçte, insan “büyük anlatılar” yaratmıştır. Sonunda, insan aklı ve emeği Gerçeği inşa edecek ve her şeye hükmedecektir. O, sonsuza dek Egemen Özne olmaya devam edecektir. Tarih anlayışı, insanın varoluşu için gereklidir. “Tarihin ölümü”, bu büyük anlatıların çöküşünü simgeler. Tarih, yalnızca erkeği gerçek özne olarak kabul etmiş ve erkek egemen bir özne haline gelmesine zemin hazırlamıştır (Aloğlu, 2010, s. 39). Postmodernizm, tarihin bu tekil ve baskın anlatılarına itiraz ederek, çoğul tarih anlayışlarını ve çeşitli öznelliklerin deneyimlerini görünür hale getirmeyi hedeflemektedir.

Feminist karşılığı ise, “Tarihsel anlatılara toplumsal cinsiyet verilmesi” denebilir. Batı entelektüel geleneğinde özne, genel olarak batılı, beyaz, mülk sahibi, Hristiyan ve evin erkek reisi olarak tanımlanmıştır. Bu durumda, bugüne kadar kaydedilen ve anlatılan tarih, çoğunlukla “erkeğin öyküsü” olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok yakın bir geçmişe kadar, kadınların kendilerine ait tarihleri ya da farklı dönemseller kategorilere ve yapısal düzenlere sahip anlatıları bulunmamaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 26-28). Tarih genellikle erkeklerin hikayelerine göre yazılmıştır. Tarihin ölümü tezi, feministlerin tarihsel anlatılarda kadının yerinin göz ardı edilmesine yönelik bir eleştiridir. Tarih, tek bir anlatıya ya da özneye indirgenemez. Feministler, tarihsel anlatıların daha kapsayıcı, çeşitliliği yansıtan ve kadınların da dahil edildiği bir şekilde kaleme alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

3.7.3. Metafiziğin Ölümü Tezi

Metafiziğin ölümü tezi Postmodernistlere göre, Batı metafiziği, Platon’dan bu yana, mevcut varlık anlayışının etkisi altında kalmıştır. Onların görüşüne göre, gerçekliği arayan birçok Batılı filozofun gizli bir arzusu vardır. Bu arzu, dünyayı yanıltıcı ama mutlak bir sistemle kontrol altına almaktır; tarihin, özgüllüğün ve değişimin ötesinde, bütünsel bir varlığı temsil eden bir sisteme ulaşmayı istemektedir. Gerçek, hakikatin temeli olarak görülüyorsa, felsefenin de gerçeği temsil eden ve hakikat iddialarını sorgulayan bir rolü olmalıdır (Benhabib vd., 2008, s. 27-29). Postmodernistler, “metafiziğin varlığına” karşı bir tutum sergilemektedirler. Akıl, doğru, dil, gerçeklik ve felsefe alanındaki feminist yapıbozucu hareket, postmodernist eleştirilerle güç bulmaktadır (Aloğlu, 2010, s. 40). Akıl,

gerçeklik ve doğruluk gibi geleneksel anlayışların erkek odaklı bir perspektifle oluşturulduğunu öne sürerek, bunların tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Feminist düşünce, “Aşkın Aklın İddiaları Karşısında Feminist Kuşkuculuk” şeklinde tanımlanabilir. Eğer aklın öznesi tarih ötesi bir varlık değilse, bu özneye ait teorik ve pratik üretimler daima belirli bir bağlamdan izler taşır. Bu durumda, felsefenin öznesi, etkinliklerini etkileyen, bilgiyi yönlendiren çıkarlarla yüzleşmek zorundadır. Feminist kurama göre, Habermas’ın belirttiğine göre “bilgiye yol gösteren çıkarlar” arasında en önemlisi, Foucault’nun söylediği gibi, hakikat ile iktidar arasında gelişen disiplinlerin toplumsal cinsiyet ilişkileridir ve bu ilişkiler aracılığıyla oluşan toplumsal, ekonomik, politik ve simgesel farklılıklardır (Benhabib vd., 2008, s. 27-29).

Feminizm ile postmodernizm arasındaki seçici yakınlığa rağmen, yukarıda bahsedilen üç tez, çelişkili olmamakla birlikte, köklü bir şekilde farklı kuramsal strateji yorumlarına yol açabilir. Feministler, bu kuramsal iddia kümelerinden hangisini benimseyecekleri konusunda kayıtsız kalamazlar. Linda Alcoff’un belirttiği gibi, feminist kuram son zamanlarda ciddi bir kimlik bunalımı yaşamaktadır. Postmodernist bakış açısının uç noktalarına varılması, feminist kuramın özelliğini kaybetmesine neden olmakla kalmaz, aynı zamanda kadın hareketlerinin kurtuluş ideallerini de sorgulamaya açabilmektedir (Benhabib vd., 2008, s. 29).

Postmodern ve feminist yaklaşımlar, Batı metafiziğinin evrensel ve mutlak gerçeklik iddialarını eleştirel bir bakışla sorgulamaktadır. Bu perspektifler, bilginin yalnızca nesnel ve evrensel bir yapı olmadığını; aksine, toplumsal bağlamlar ve iktidar ilişkileri doğrultusunda şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, felsefi düşünce, geleneksel ve mutlak doğruların ötesine geçerek, daha eleştirel, çoğulcu ve bağlamsal bir anlayışa yönelim sergilemektedir.

3.8. Postmodernizme Karşı Feminist Kuşkuculuk

Benhabib, Flax’ın düşüncelerinden faydalanarak insanın ölümü, tarihin ölümü ve metafiziğin ölümü kavramlarının hem güçlü ve hem de zayıf yönlerini inceleyerek iki farklı açıdan ele almıştır. Postmodernizmin güçlü unsurlarının feminizmle uyum sağlamayacağını, fakat zayıf yorumları aracılığıyla feminizm ile bir araya getirilebileceğini öne sürmektedir. İnsanın, tarihin ve metafiziğin sona erdiği tezi üzerinden bu birleşimin sınırlarını belirlemeye gayret etmektedir.

Benhabib'e göre, insanın ölümü savının zayıf yorumu, özneyi toplumsal, dilsel ve söylemsel pratiklerin içine yerleştirir. Ancak bu yaklaşım, öznellik hakkında daha net ve yanıltıcı olmayan bir bakış açısının geliştirilmesini sorgulamaz. Bu nedenle, akılcılık ve özerklik olarak özetlenebilecek özdüşünümsellik, Batı felsefesinin öznellik nitelikleri dikkate alınarak yeniden ele alınabilir. Bu nitelikler arasında ilkelere göre davranma, bireyin eyleminden sorumlu olma ve yaşam planı geliştirme yeteneği yer almaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 29-30). Bu bağlamda, Benhabib, özneyi toplumsal bağlamlarla uyumlu, ancak bireysel sorumluluk ve özerkliği koruyan bir şekilde yeniden tanımlamayı hedeflemektedir.

İnsanın Ölümü tezinin güçlü yorumu ise Flax'ın sözleriyle kendini gösterir. Flax, insanın sürekli kurgusal anlamların içinde hapsediğini belirtir. Özne, dil içinde yalnızca bir konumdur ve bu durum, anlamlandırma zincirinde çözülmesine yol açar. Öznenin dildeki yeri yok olunca, amaç, sorumluluk ve özerklik gibi kavramlar da kaybolur. Bu şekilde, özne yalnızca bir konum olur ve anlamlandırmalarla mesafe yaratma ve bunları dönüştürme yeteneğini kaybeder (Benhabib vd., 2008, s. 30).

Öznenin Ölümü tezinin etkili yorumu, feminizmin hedefleriyle çelişmektedir. Hiç şüphesiz, dil, anlatı ve kültürde bulunan simgesel yapılar olmadan bir öznenin varlığından söz edilemez. Çünkü kim olduğumuz, anlatılar aracılığıyla ifade edilir: "Falan tarihte filanca kişinin kızı olarak dünyaya geldim. . ." gibi. Bu tür anlatılar, kültürlerimizin dayattığı biyografi ve kimlik kodları tarafından derinlemesine şekillendirilir ve yapılandırılır. Tüm bunlar kabul edilebilir; ancak, yine de içinde yaşadığımız tarihin yalnızca uzantıları olmadığımızı, kendi hikâyemiz açısından hem yazar hem de kahraman olma pozisyonunda bulunduğumuzu vurgulamamız gerekmektedir. Konumlandırılmış ve toplumsal cinsiyetle tanımlanmış özne, farklı kategorilere yerleştirilmiş olmasına rağmen, hala özerklik arayışındadır (Benhabib vd., 2008, s. 30-31). Bu çerçevede, öznenin tamamen yok sayılması, feminist mücadelelerin temel öğeleri olan tecrübe, direniş ve dönüşüm imkanlarını göz ardı edebilir. Ancak, toplumsal yapılar içinde bir yere sahip olsa da özne hâlâ anlam yaratma, karar verme ve tarihsel koşullar altında hareket etme yeteneğine sahiptir.

Benhabib, evrensel özne kavramına itiraz etmenin yerinde olduğunu savunmaktadır ve aşkın özne anlayışının reddedilmesini de kabul etmektedir. Ancak öznenin ölümü ile ilgili güçlü yorumun, öznellik düşüncesini tamamen dışladığını ve bu sebeple tarihsel dönüşüm için gereken özerklik, düşünme yetisi ve sorumluluk değerlerini de kapsamadığını öne

sürmektedir. Bu nedenle, bu tezin güçlü yorumu feminizmin hedefleriyle uyumlu olmadığını ifade etmiştir (Benhabib vd., 2008, s. 11).

Kadınların yeni yeni özne statüsünü kazanmaya başladığı bir dönemde, postmodern yaklaşımların ortaya çıkıp öznenin sona erdiğini ilan etmesi dikkat çekmektedir. Feministler, bu durumu, kendi sesini yeni yeni duyurmaya başlayan kadınlara ve henüz özgürleşmemiş diğer gruplara karşı bir komplo olarak değerlendirmektedirler (Benhabib vd., 2008, s. 60). Onlara göre, öznenin tamamen yok edilmesi, henüz sesini çıkaramayan grupların mücadelesini kısıtlayabilir.

Judith Butler, benliği cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ikiliğinin ötesinde düşünerek öznenin özdeşünümSELLİK sınırlarını genişletmeyi hedeflemektedir. Toplumsal cinsiyetin kültürle ilişkisi, cinsiyetin doğayla ilişkisiyle aynı şekilde değerlendirilemez. Toplumsal cinsiyet, bir yandan cinsiyetlendirilmiş doğanın ya da doğal bir cinsiyetin üretiminde önemli bir rol oynamakta ve bunu, söylemsellik öncesi, kültür öncesi bir olgu gibi, politik olarak tarafsız bir düzlemde tesis etmektedir. Butler'a göre, cinsiyete zaten sahip olan beden miti, aslında var olan mitin epistemolojik eşdeğeridir. Nasıl ki bu verili olan yalnızca söylemsel bir çerçeve içinde tanımlanabiliyorsa, bedeni cinselleştiren ve bu bedenin duyduğu arzusun yönelimini belirleyen unsurlar da kültürel olarak mevcut olan toplumsal cinsiyet kodlarıdır. Butler, toplumsal cinsiyet kategorilerinin ikiliklerden ve tek anlamlılıktan sıyrılabilmesi için, eylemin ötesindeki failin yaşam anlatısının öznesi olarak algılanan benliğe veda edilmesi gerektiğini savunur (Benhabib vd., 2008, s. 31).

S. Benhabib tarihin ölümü tezini ele aldığı anda ise, “postmodernizmle birlikte düşünülen bütün konular arasında, en az sorunlu olanı bence budur.” Şeklinde ifade etmiştir. İlerleme ideallerinin yansımalarından uyanmak, çağımızda teknolojik ve ekonomik gelişme adı altında uygulanan şiddetin farkına varmak, insanı ve gezegeni yok etmeye adanmış güçlerin etkisi altındaki doğa bilimlerinin politik ve ahlaki çöküşünü kavramak... Tüm bunlar, günümüzde paylaşılan ortak duyguları yansıtmaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 32). Bu farkındalık hem bireysel hem de toplumsal sorumluluğun yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Benhabib'e göre, tarihin ölümü zayıf bir tez olarak iki şekilde yorumlanmaktadır. Kuramsal anlamda incelendiğinde, özcü ve tek nedenli bir bakış açısının büyük anlatılara son verme çağrısı olarak anlaşılabilirdiği söylenebilir. Siyasal açıdan ele alındığında ise, büyük anlatılara son vermek, tarihsel güçleri temsil ettiğini iddia eden gruplara ve örgütlere

karşı bir duruş sergilemek anlamına gelecektir; bu da onların hâkimiyet iddialarına karşı bir itiraz olarak değerlendirilebilmektedir. Tarihin ölümü tezi, feministlerin dikkatini çeken bir konu olmuştur. Nancy Fraser ve Linda Nicholson, 1980’lerde feminist politikaların büyük anlatılara karşı bir dizi baskı unsuru oluşturduğunu belirtirler. Son zamanlarda, yoksul ve işçi sınıfından olan kadınlar, renkli ırklardan gelen kadınlar ve lezbiyenler, feminist teorilerin yaşamlarını aydınlatma ve karşılaştıkları sorunları ifade etme konusunda yetersiz kaldığı eleştirilerini daha geniş bir kitleye ulaştırmayı başarmışlardır. Bu kadınlar, kadın bağımlılığı ve ev yaşamındaki sınırlamalar üzerine yapılan varsayımların, ikinci dalganın başlangıcında etkili olan orta sınıf, heteroseksüel ve beyaz kadınlardan deneyimlerinden yanlış bir şekilde çıkarıldığını gösterdiler. Bu nedenle, hareketin sınıfsal, cinsel, ırksal ve etik bilinci değiştikçe, önerilen davranış biçimleri de değişmiştir. Sözde üst anlatıların kardeşlik bilincini desteklemekten çok, bu bilinci zedelediği anlaşılmıştır; çünkü bu anlatılar, kadınlar arasındaki farklılıkları ve çeşitli cinsiyetçilik şekillerine maruz kalan kadınların deneyimlerini göz ardı etmektedir (Benhabib vd., 2008, s. 32-33).

Tarihin ölümü tezinin güçlü yorumu ise, Uzun vadeli tarihi yapılarla ilgilenen ve mikro-toplumsal pratiklerden ziyade makro-toplumsal pratiklere odaklanan her türlü tarihsel anlatıyı yüzeysel bir şekilde reddeden bir yaklaşım söz konusudur. Nicholson ve Fraser, Lyotard’ın eserlerindeki bu “nominalist” eğilime dikkat çekerek eleştiride bulunmaktadır. S. Benhabib büyük anlatıların sona erdiği anlayışının, gelecek perspektifinde küresel tarih karşısında yerel öyküleri onaylamak için yorumlanmasının hata olacağı konusunda bu iki yazar ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Son yirmi yılda feminist tarihçiler, kadınların şimdiye kadar gizli kalmış yaşamlarını ve yaptıklarını keşfetmenin ötesine geçerek, geleneksel olarak kadınlara atfedilen ve sıklıkla küçümsenen dedikodu ve örgü gibi etkinlikleri yeniden değerlendirmişlerdir. Ayrıca, histeri, baş ağrısı ve adet döneminde yatak istirahati gibi genellikle kadınlara özgü rahatsızlıkları farklı bir perspektiften ele almayı ve bunlara gerçek bir değer biçmeyi öğretmiştir. Değerlerin feminist bir perspektiften yeniden ele alınması, kadınların hayatta kalmak için geliştirdikleri stratejilere ve tarihe karşı gösterdikleri direnişlere olan ilgimiz, geleneksel tarihçilerin pek ilgi duymadığı bu hareketlere yeni bir anlam ve önem vermelerine neden olmuştur. Artık tarihle ilgili büyük anlatılar oluşturma mümkün ve arzu edilmeyen bir durum olduğu açıktır; ancak tarihin ölümü tezi, mücadele içindeki tüm tarihsel aktörlerin hedeflerine eşlik eden o derin ilgiyi azaltmaktadır. Eğer tarihin mağdurlarının yaşadığı deneyim ve mücadeleleri gün yüzüne çıkarmaya yönelik ilgimizi yitirirsek, etkili bir feminist kuram

geliştirebilir miyiz? Benhabib bu soruya pragmatik ve yanılabilir bir yaklaşım sergiliyor. Gerektiğinde çoklu kategoriler kullanarak, tek bir feminist kuram ya da epistemolojinin sunduğu sınırlı metafizik teselliye veda ederek, yöntem ve kategorilerini duruma uyarlayan bir Postmodern feminist kurama yönelik çağrısının, geçmiş anlatıların kurtuluşçu bir biçimde yeniden yorumlanmasına dair bir davet olduğu konusunda kuşkuludur (Benhabib vd., 2008, s. 34-35).

Feminist yaklaşım, bu tarihlerden itibaren kadınlar arasındaki farklılıkları göz ardı etmeyen yeni bir eleştirel sorgulamayı hedeflemektedir. Kültürel ve toplumsal meselelere odaklanan feminizm, öznenin sonsuz çeşitliliğini merkezi bir öncelik olarak kabul etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, tarihin öznesi kavramından vazgeçerek Postmodern yaklaşımlarla birleşen feminist kuram, “toplumsal cinsiyet” kimliği yerine çok boyutlu ve karmaşık kategorilere açık bir toplumsal kimlik anlayışını benimsemiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet kimliği ile diğer kimlikler arasındaki hiyerarşinin ortadan kaldırılması hedeflenmekte, aynı zamanda sınıf, ırk, etnik köken veya yaş gibi kriterlerin de kimliğin inşa edilme sürecinde dikkate alınması önem kazanmaktadır (Hançer, 2018, s. 194). Bu çerçevede feminist kuram, kimliği durağan ve evrensel bir yapı olarak değil; tarihsel süreçler, kültürel bağlamlar ve toplumsal koşullar içinde biçimlenen dinamik bir oluşum olarak ele almaktadır.

Benhabib’e göre, postmodern düşünürlerin ileri sürdüğü “metafiziğin ölümü” veya “büyük anlatıların çöküşü” tezi iki ayrı biçimde değerlendirilebilir: bunlar zayıf ve güçlü yönleri şeklinde ayrılmıştır. Postmodernizm tarafından Batı metafiziğine yönelik eleştirilerin büyük bir kısmının, bir üstanlatının etkisi altında şekillendiği öncelikle vurgulanmaktadır. Bu anlatı, ilk olarak Heidegger tarafından ortaya konmuş, daha sonra Derrida tarafından geliştirilmiştir ve temel olarak şöyle özetlenebilir: Batı metafiziği, en azından Platon’dan bu yana, mevcudiyet metafiziğinin büyüğü altında kalmıştır. Felsefi geleneğin bu biçimde tanımlanması, postmodernistlerin karşıt görüşlerini en sade ve savunmasız bir şekilde sunmalarına olanak sağlayan bir retorik rahatlığı da beraberinde getirmektedir. Flax ise, “Postmodernistler için gerçek olanı aramanın arkasında pek çok filozofun gizli bir arzusu yatmaktadır. Bu arzu, dünyaya hâkim olma isteğidir” şeklinde bir ifade kullanmıştır. Metafiziğin ölümü tezine ilişkin güçlü bir yorum, yalnızca büyük bir üstanlatıyı onaylamakla kalmaz; bunun ötesinde, modern felsefe tarihi ve bu tarih içinde yer alan rekabet halindeki kavramsal şemaları tanınmayacak şekilde düzleştirir. Bu tarih tanınmaz

hale geldiğinde, metafiziğin ölümünün ilanıyla birlikte ortaya çıkan kavramsal ve felsefi sorunlar göz ardı edilebilir hale gelmektedir (Benhabib vd., 2008, 35-36).

Fraser ve Nicholson, “Sonsuz çeşitliliği ve tek düze benzerliğiyle cinsiyetçiliği çözümlmek gibi zorlu bir görevin üstesinden gelebilecek güçlü bir felsefe olmadan, herhangi bir eleştiri biçimini düşünebilir miyiz?” şeklinde bir soru yöneltmektedir. Bu soruya yanıt olarak Benhabib, bunu düşünemeyeceğimizi öne sürerek, feministler olarak postmodernizmi teorik bir müttefik olarak benimseme konusunda ciddi endişeler taşıdığını vurgulamaktadır (Benhabib vd., 2008, 37).

Benhabib, postmodernistlerin metafiziğin ölümü tezini incelerken, bu tezin zayıf yorumunun felsefe tarihini retorik bir şekilde “mevcudiyet metafiziği” olarak kuran yaklaşımın bir sonucu olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca, güçlü yorumun, yalnızca meşrulaştırıcı üst anlatılar yerine, meşrulaştırma ve eleştiri edimlerinin tamamını ortadan kaldıracığını savunmuştur. Postmodernistler bu duruma karşı çıkarak, kültürümüzde toplum eleştirisi yapmanın imkânlarının bulunduğunu, bunun için meşrulaştırma ve eleştiriye dair içsel kriterlerin mevcut olduğunu belirtmektedir. Böylece, felsefeye ihtiyaç duymadan toplumsal eleştirinin gerçekleştirilebileceğini savunurlar. Benhabib ise, içkin toplumsal eleştiri ya da konumlandırılmış toplumsal eleştiri pratiğinde iki önemli eksiklik olduğunu öne sürmektedir. İlk olarak, meşruluğun içkin ya da içsel kriterlerine yönelmenin kişiyi felsefi gerekçelendirme yükümlülüğünden muaf kılmasının tek nedeni, postmodernistlerin, yalnızca tek ve bariz bir kriter setinin varlığını kabul etmeleridir. Ancak eğer kültürler ve gelenekler, birbiriyle rekabet eden anlatı dizilerine ve tutarsız anlam yapılarının bir örneği haline geliyorsa, bu durumda toplum eleştirmeninin, tüm bu çelişkili ve tutarsız anlatılardan kendi savunduğu kriterler dizisini çıkarması gerekecektir. Benhabib, ikinci olarak toplumsal eleştirinin, toplumsal sürgünü beraberinde getireceğini öne sürmüştür. Zira bir kültüre ait içkin norm ve değerlerin yok olabileceği ya da katılaşabileceği dönemler yaşanabilir ki bu durum, o değerler adına söz söylemeyi imkânsız hale getirmektedir. (Benhabib vd., 2008, s. 40-41).

Benhabib’e göre, postmodernist düşünceler insanların ölümü, tarihin ölümü ve metafiziğin ölümü gibi konularda güçlü yorumlar sunduğunda, feminist politikanın özerklik ve özdeşünümsel öznellik gibi temel ilkelere zarar vermektedir. Bu yorumlar, kadın tarihinin yeniden inşasını ve kurtuluşçu bir geçmişe yönelimi engellemektedir (Benhabib vd., 2008, s. 70). Feminizmin bir özne ve benlik anlayışı bulunmaktadır; bu nedenle feministler, gelecekleri için kendi tarihlerini sahiplenirler (Aybakan Saliya, 2013, s. 34). Ayrıca, bu

güçlü yorumlar radikal feminist eleştirinin gelişimini de zorlaştırmaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 70). Benhabib, post-modernizmin “metafiziğin ölümü” tezinin feminizmin amacına ters düştüğünü ifade eder. Ona göre, post-modernizmin bu görüşü felsefenin ölümünü gerektirmektedir. Felsefe olmadan toplumsal eleştirinin de mümkün olmayacağını düşünen Benhabib, toplumsal eleştiriye temel ilke olarak benimseyen feminizmin, post-modernizmin “metafiziğin ölümü” tezine karşı net bir çelişki içinde olduğunu savunmaktadır (Aybakan Saliya, 2013, s. 34-35). Sonuç olarak, feministlerin, bu güçlü postmodernist tezleri reddedip daha zayıf ve felç edici olmayan yorumları benimsemeleri gerekmektedir (Benhabib vd., 2008, s. 70). Benhabib, Feminizm, postmodernizmle olan ilişkisine genellikle olumlu bir yaklaşım sergilememektedir.

Benhabib, feminizm ile post-modernizm arasında olumlu bir ilişki kurulamayacağını ileri sürmektedir. Ancak, bu iki düşüncenin belirli koşullar altında birbirlerinden yararlanabileceklerine inanır. Bunun için post-modernizmin, ütöpik ve temelci düşüncelere yaklaşımında daha ılımlı bir tutum sergilemesi gerektiğini savunur. Post-modernistlerin, anti-demokratik ve otoriter uygulamaları desteklemedikleri sürece ütöpik düşünceleri tamamen reddetmemeleri gerektiğini vurgular. Ayrıca, demokratik uygulamalara dair ilkeleri benimsemeleri gerektiğini de belirtmektedir (Aybakan Saliya, 2013, s. 35). Bu şekilde, postmodernizmin feminist kuramla çatışmak yerine destekleyen bir bakış açısı sunması mümkün olabilir.

Seyla Benhabib, Feminizm ile postmodernizmin kavramsal ve politik anlamda müttefik olduğu görüşünü savunan bazı feminist kuramcılarla aynı fikirde olmadığını belirtmiştir. Postmodernizmin belirli bir yorumu, feminizmle sadece çelişmekle kalmayıp, kadınların kurtuluş arzusunun kavramsal ifadesi olan feminizm imkanını da baltalamaktadır. Bunun arkasında yatan neden, postmodernizmin güçlü yorumu açısından şu üç temel tez üzerinde yoğunlaşmasıdır: İlk olarak, ilkelere dayanan, özerk ve özdüşünümsel bir öznenin varlığını reddederek insanın ölümünü; ikinci olarak, mücadele gruplarının kendi geçmiş anlatılarını oluşturma sürecinde tarihe duydukları epistemik ilgiden kopmalarını ifade eden tarihin ölümünü; ve son olarak, “küçük anlatılar” dışında, kurumları, pratikleri veya gelenekleri eleştirebilir ya da meşrulaştırabilir durumda olmama halini betimleyen metafiziğin ölümünü. Bu bağlamda postmodernizm, kadınların faillğine ve benlik anlayışına, kurtuluşun mümkün olduğu bir gelecek için kendi tarihlerini yeniden sahiplenmelerini ve toplumsal cinsiyeti tüm o sonsuz çeşitliliği ve benzerlikleri içinde açığa çıkaran radikal

toplumsal eleştiri edimine adanmış feminist uğraşı baltalamaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 41-42).

Postmodernistler, cinsiyet kavramının oluşturduğu ayrımı reddederek, bu farklılıkların biyolojik cinsiyette değil, düşüncelerde yattığını savunmuşlardır. Postmodern düşüncenin temelinde özcülüğün reddi yatmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet, ırk ve gibi sosyal kategorilerle belirlenmesine karşı çıkmıştır. Kadın, toplumdaki ırk, sınıf, cinsel kimlik ve kişilik gibi farklı kategorilere dâhil olabilme özgürlüğüne sahiptir. Kısaca, tek tip bir kadın modeli oluşturmak ve buna uygun çözüm önerileri geliştirmek mümkün değildir. Postmodern feministler, “nerede toplum varsa, orada toplumsal cinsiyet vardır” ilkesinden yola çıkarak, toplumsal cinsiyeti sosyal eşitsizliğin meşrulaştırıcı bir temeli olarak değerlendirmişlerdir. Kadın ve erkek arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Bu nedenle, bu ilişkiyi sadece toplumsal cinsiyete indirgeyerek açıklamanın yetersiz olduğunu savunmuşlardır (Akalin ve Baş, 2018, s. 115). Bu bağlamda postmodern feministler, kadınların maruz kaldığı eşitsizliklerin sadece toplumsal cinsiyetle değil, aynı zamanda sınıf, etnik köken, cinsel yönelim ve kültürel çevre gibi farklı unsurlarla birlikte ele alınması gerektiğini belirtmektedir.

Seyla Benhabib, postmodernizmin feminizm içindeki ütopyadan vazgeçme eğilimini yansıtan cesur bir iddia ortaya koymuştur (Benhabib vd., 2008, s. 42). Benhabib, postmodernizmin bize ütopyaların ve temelci düşüncenin hata yapma olasılıklarını ve bu süreçteki kuramsal ile politik tuzakları öğretmekteki önemine dikkat çekmektedir. Ancak bu, ütopyalardan tamamen vazgeçmemiz gerektiği anlamına gelmemektedir. Kadınlar olarak bizler, ötekine duyduğumuz ütopyacılı umudu yitirdiğimizde çok şey kaybetmiş oluruz şeklinde ifade etmiştir (Benhabib vd., 2008, s. 43).

Benhabib, postmodernizmin güçlü yorumlarının feminist politikanın temel öğeleri olan bağımsızlık, özdüşünümsellik ve tarihi sahiplenme kavramlarına zarar verdiğini belirtmektedir. Bu görüşlere göre, bu tezlerin radikal yorumları, kadınların özgürleşme ve kurtuluş mücadelesinin önünde bir engel teşkil etmekte ve feminizmin toplumsal eleştiri ile tarihsel direnç işlevini azaltmaktadır. Bununla birlikte, Benhabib, postmodernizmin ütopyalar ve temelci düşüncelere dair eleştirilerinin önemli dersler sunduğunu kabul ederken, feminist hareketin umut ve ütopya arayışını tamamen bırakmaması gerektiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda, Benhabib’in görüşü, feminizmle postmodernizmin birbirine tamamen zıt olmadığını, belirli şartlar altında birbirlerinden faydalanabilecek düşünce sistemleri olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Modernizm, Postmodernizm, Feminizm, Seyla Benhabib karşılaştırmalı bir tablo

	Modernizm	Postmodernizm	Feminizm	Seyla Benhabib
Tarihsel Dönem	17. ve 18. yüzyıl	20. yüzyıl	18. yüzyıl	1950 doğumlu günümüz düşünürü
Temel Özellikleri	Evrensellik, büyük anlatı, rasyonel düşünce, doğrusal ilerleme	Çokluk, çeşitlilik, görecelilik, büyük anlatıların reddi	Feminizm toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini eleştirerek kadınlar ve erkekler arasında eşit haklar ve fırsatlar sağlamasını savunmaktadır.	Feminist teori, modern politika teorisinin tarihi temelleri, sosyal bilimlerin felsefesi alanlarına yoğunlaşmıştır.
Birey Anlayışı	Evrensel, rasyonel birey	Çoklu kimliklere sahip özne	Cinsiyetli, tarihsel ve toplumsal özne	Bireyin tarihsel, toplumsal ve kültürel ilişkiler içinde olduğunu yani bireyin farklılıklarını tanıyarak şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır.
Anahtar Kelimeler	Akılcılık, evrensellik	Çeşitlilik, Görecelilik	Toplumsal cinsiyet, Ataerkillik	Feminist görüş, öteki/ötekilik, özne
Öne Çıkan Bazı İsimler	Jürgen Habermas, Immanuel Kant	Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard	Bell Hooks, Simone de Beauvoir,	J. Habermas'tan etkilenmiş fakat kendine özgü bir feminist bakış açısı geliştirmiştir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de modernizm, postmodernizm, feminizm ve Seyla Benhabib’in düşünsel pozisyonlarını belirli kategoriler çerçevesinde karşılaştırmalı bir şekilde analiz edilmiştir. Modernizm, evrensellik ve akılcılık açısından bir temel sağlarken, postmodernizm bu temelleri sorgulamaktadır. Feminizm hem modern hem de postmodern teorilerle etkileşim halinde ilerlemiş, zamanla kendi çeşitliliğini ve teorik derinliğini geliştirmiştir. Seyla Benhabib, bu tartışmaların merkezinde yer alan biri olarak, postmodern feminizm, özne, kamusal alan teorisi, demokrasi, kimlik politikaları ve ötekilik gibi konuları hem teorik hem de etik açılardan inceleyen çağdaş bir düşünürdür.

3.9. Bazı Düşünürlerin Perspektifinden Postmodern Feminizm ve Seyla Benhabib

Feminist teori ile postmodernizm arasındaki ilişki, günümüz sosyal ve siyasal düşünce alanında önemli bir tartışma başlığı olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Seyla Benhabib, Judith Butler ve Nancy Fraser gibi düşünürlerin yaklaşımları, feminizmin postmodernizmle olan uyumu ve çatışması üzerine farklı perspektifler sunmaktadır.

Nicholson, Benhabib’in feminizm ile postmodernizm arasındaki bağı daha geniş kültürel akımlar içinde ele aldığını ifade etmektedir. Benhabib’in, Batı kültüründe hâkim olan bazı geleneklerin altının oyulmasını kabul etmektedir. Bu geleneklerin birçoğunun sırtında taşınması gereken yüklerden kurtarılması gerektiğini düşünen Benhabib, aynı zamanda bu eleme sürecinde birçok şeyin gereksiz yere dışarıda bırakıldığına inanır. Bu nedenle, feministlerin karşı çıkmaları gereken fikirler ile savunmaları gereken değerleri ayırmayı hedeflemektedir (Benhabib vd., 2008, s. 10). Bu sayede feminist hareket, kendi temel değerlerinden ödün vermeden daha geniş bir kapsayıcılıkla ve etkinlikle değişimi gerçekleştirebilir.

Nicholson’a göre Benhabib, insan ölümü tezinin güçlü yorumuna dair düşüncelerini öznellik kavramıyla derinlemesine ele almaktadır. Bu durum, toplumsal değişim için gerekli olan özerklik, düşünsel özgürlük ve sorumluluk gibi kavramların göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Benhabib ayrıca, tarihin ölümüyle ilgili bazı görüşlerin kurtuluş fikrine karşı olduğunu ileri sürmektedir. Tek bir nedenli özcü tarih anlatıları yerine yalnızca pragmatik ve hataya açık tarih anlatılarını önermemektedir. Bu yaklaşım, değerden bağımsız sosyal bilimlerin sorunlu bakış açılarını taklit etmekten ileri gitmeyecektir. Sonuç olarak, bu durumu da önceki teoride olduğu gibi kurtuluş idealini toplumsal analizlerin dışına atmaktadır. Nihayetinde Benhabib, metafiziğin ölümü tezinin felsefeye karşıt bir görüş sunan açıklamalarına karşı çıkmaktadır. Felsefenin, bireyin

normatif ilkelerini netleştirmek ve düzenlemek için gerekli olan araçları sunduğunu savunur; bu normlar sadece kişinin kültürel öğelerinin dile getirilmesiyle elde edilmemektedir. Benhabib'in burada savunduğu bir diğer nokta da bir bireyin kültürel normlarının çelişkili olabileceğidir; bu durumda bu çelişkileri çözmek için daha yüksek ilkeler gereklidir. Ayrıca, bireyin kendi kültürünün en ihtiyaç duyulan normları yeterince sağlamadığı anlar da olabilecektir. Bu ve benzeri durumlarda, kültürün karşılayamadığı normları sağlamak için felsefeye başvurmak gerekecektir (Benhabib vd., 2008, s. 11-12).

Butler ise postmodernizm terimini eleştirel bir şekilde ele alırken, “her şey söylemden ibaretse. . .”, “her şey bir metinse. . .”, “özne öldüyse. . .” veya “gerçek bedenler aslında yoksa. . .” gibi ifadeleri kullanmaktadır. Bu anlayışın zıttın da politikanın sabit bir özneye ihtiyaç duyduğunu savunmak, aynı zamanda bu iddiaya herhangi bir siyasi itirazın getirilemeyeceği anlamına gelir. Bu durum, özne eleştirisinin, politik bilgiye dayalı bir eleştiri olmadığına ve aksine, politikanın kendisini tehlikeye atan bir hareket olduğunu ima eder. Ancak Butler, özne kavramının reddedilmemesi gerektiğini, bilakis özneyi şekillendiren süreç ve pratiklerin sonuçlarının sorgulanması gerektiğini vurgulamaktadır. Önerisi, postmodernizmin yalnızca feminizmle olan ilişkisinde değil, genel anlamda ne olduğu ve varlığının nasıl gerçekleştiğine dair derinlemesine bir değerlendirme yapılması gerektiğidir. Butler'a göre postmodernizm, açıklamayı amaçladığı unsurlara üstünlük sağlamak ve onları silmek için hizmet eden örnekleri ve paradigmayı sorgulamaktadır. Çünkü postmodernizm, varsayılan genişliğiyle bir bütünün belirteci olması için oluşturulan örnekler tarafından etkili bir şekilde şekillendirilmiştir. Postmodernizmin yeni ile karıştırılmaması gerekir. Sonuçta, yeni arayışı yüksek modernizmin bir çabasını temsil eder. Bu bağlamda postmodernizmin yaptığı en önemli şey, geçmişte bulunmayan yeni olasılıklara şüpheyile yaklaşmaktır (Benhabib vd., 2008, s. 44-49). Butler, Benhabib'in görüşlerinin tersine, postmodern feminizmin varlığını savunmaktadır.

Benhabib, eleştirel kurama dayalı bir feminizmi savunmakta ve bu çerçevede özerklik, eleştiri ve ütopya kavramlarına öncelik vermektedir. Judith Butler ise feminizmini, Benhabib'in karşı olduğu post-yapısalcı düşüncelere, yani öznellik, kimlik ve insan faillğine dayandırmaktadır. Benhabib, postmodernist ve post-yapısalcı öznellik anlayışlarının feminist politikayla uyumlu olmadığını dile getirirken, Butler ise Benhabib'in görüşlerinin feminizme karşı otoriter bir temellilik sunduğunu ileri sürmektedir (Benhabib vd., 2008, s. 68).

Her iki yazar da kendi bakış açılarının diğerini dışladığına inanmaktadır. Eleştirel kuram ile post-yapısalcılık arasında bir tercih yapıldıktan sonra bu tartışmanın çözülebileceğini düşünmektedirler. Ancak Nancy Fraser, bu iki yaklaşım arasında seçim yapmanın gereksiz olduğunu savunmaktadır. Fraser, Benhabib ve Butler'ın gereksiz bir kutuplaşma içinde olduklarını ileri sürmektedir. Fraser, eleştirel kuram ile post-yapısalcılık arasında daha ılımlı ve savunulabilir alternatif formülasyonlar önermektedir (Benhabib vd., 2008, s. 69). Fraser'e ise bu iki yaklaşımın birbiriyle çatışmak zorunda olmadığı; aksine, birbirini tamamlayıcı ve güçlendirici bir ilişki içinde ele alınabileceği ifade etmektedir.

Benhabib, feministlerin postmodernizmle ittifak kurma konusunda acele etmemeleri gerektiğini belirtmektedir. Her iki grup, insan, tarih ve metafizik gibi geleneksel felsefi kavramlar üzerinde eleştiriler yapmıştır; ama bu eleştirilerde önemli farklılıklar vardır. Özellikle, postmodernist bakış açıları, insanın, tarihin ve metafiziğin ölümü üzerine feminizmle uyumlu değildir. Bu nedenle, tartışmalarda güçlü ve zayıf yorumlar arasında bir ayırım yapmak önemlidir. Feministler zayıf yorumları kabul edebilir ve bu yönde ilerlemelidir; ancak güçlü yorumlar kesinlikle reddedilmelidir (Benhabib vd., 2008, s. 69-70).

Nancy Fraser, tarihin ve metafiziğin ölümü üzerine Benhabib'in görüşlerini eleştirirken, öznenin ölümü konusunda Butler'ın geliştirdiği bakış açılarına da karşıt olarak kendi duruşunu ortaya koymaktadır (Benhabib vd., 2008, s. 15). Nancy Fraser ve Linda Nicholson, postmodern feminizmin varlığını sorgulayan derinlemesine bir analiz gerçekleştirmiştir. Onlara göre, bu iki düşünce akımı arasındaki bağlantıyı araştırma konusunda birçok ortak neden bulunmaktadır. Hem feminizm hem de postmodernizm, felsefe ile daha geniş kültür arasındaki ilişkiye eleştirel bir bakış açısı geliştirmiş ve geleneksel felsefi temellere dayanmayan yeni toplumsal eleştiri yöntemleri üzerinde durmaya çalışmıştır. Bu iki eğilim, postmodernistlerin felsefeye verdiği önem ve feministlerin toplumsal eleştirisi bağlamında ile farklı yönlerde gelişmiştir. Fraser ve Nicholson, bu eğilimlerin birbirini tamamladığını belirtir. Postmodernistler, temelci ve özcü eleştirisi yaparken toplumsal eleştirileri zayıftır. Feministler ise güçlü toplumsal eleştiriler sunar ama temelci ve özcü yaklaşımlara kayabilir. İki eğilim birbirini destekleyerek eksiklerini tamamlayabilir. Nihai hedef, zayıf yönleri ortadan kaldırarak güçlü yönleri birleştiren bir anlayış geliştirmektir (Aloğlu, 2010, 45). Bu, postmodern feminizmin sahip olduğu potansiyel ve imkânların bir göstergesidir.

Tarihin sona erdiği görüşünde, postmodern perspektiflerden bazıları, politik kaygıları göz önünde bulunduran tarihsel düşünceden kaçınmayı arzu etmektedir, ancak bu, Fraser’a göre aşırı bir yorumdur. Benhabib, modern büyük anlatıları reddetmekle birlikte, tarihi tamamen tasfiye edecek güçlü postmodern eğilimler arasında bir duruş sergilemek istemiştir; fakat tam bu aşamada görüşü sendelemiştir. Kendi tartışmasının gerektirdiği dengeli bir konumu savunacağı yerde, feminist tarih yazımının herhangi bir biçimde postmodern olabileceği ve aynı zamanda özgürlük kaygılarını sürdürebileceği konusunda endişeler taşıyarak sonuca ulaşmaktadır. Fraser, bu noktada Benhabib’i mevcut seçeneklerin konumlarıyla ilgili eleştirir. O, Benhabib’in makul bir orta yol görmeme durumuna dikkat çeker: bu, politik bir bağlılığı olan her türlü anlatıyı mümkün kılan bir konumdur. Fraser’a göre, Benhabib’in böyle bir duruma karşı çıkmasının temel nedeni, bir büyük anlatının gerekliliğine dair inancıdır (Meço, 2024, s. 95).

Fraser, Benhabib’in postmodern feminizm anlayışını eleştirmektedir. Benhabib, büyük tarih yazıcılığının savunulmasını onaylamakla birlikte, postmodernist, pragmatik ve yanılabilirci feminist kuram modelini reddeder. Bu modelin, kurtuluşçu kaygılarla yönlendirilen tarih yazımını engellediğini ve yalnızca değerden bağımsız sosyal bilimlere izin verdiğini ileri sürmektedir ve maalesef ki, savunduğu bu görüşü destekleyecek herhangi bir argüman sunmamaktadır. Benhabib’e göre, toplumsal eleştirinin felsefe olmadan mümkün olmadığı savunulmaktadır. Fraser, aslında bu “konumlandırılmış eleştiri” ve “felsefe” terimlerinin hangi anlamlarda kullanıldığına bağlı olarak durumun değiştiğini ifade ederek itiraz etmektedir. Fraser Benhabib’in, bizlere sunduğu sahte karşısavlarla tartışmayı gereksiz yere kutuplaştırdığını ifade etmiştir. Fraser, Benhabib’in “Eleştirel Kuram” savunmasını post-yapısalcılığın tamamen reddi olarak şekillendirmesini eleştirerek, bu tutumun ne politik ne de kuramsal açıdan kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir (Benhabib vd., 2008, s. 72-77).

Fraser, Benhabib’in “insanın, tarihin ve metafiziğin yok oluşu” üzerine ortaya koyduğu görüşlerde, kendi bakış açısını tam olarak savunamadığını belirtmektedir. Fraser’e göre, Benhabib sürekli olarak postmodernizmin kolaylıkla eleştirilebilen bir yönünü hedef almıştır. “Postmodernizmi çürüttükten” sonra kendine ait eleştirel kuramsal bir alternatif ortaya koymuştur. Fakat bu tezlerin farklı yorumlarını dikkate almadığı için önerdiği alternatif de yetersiz kalmaktadır (Meço, 2024, s. 96-97). Fraser, Benhabib’in eleştirilerinin bazı önemli boyutları gözden kaçırdığına işaret etmektedir.

Butler, Benhabib'in onayladığı bir suçlamaya karşı çıkmaktadır. Bu suçlama, post-yapısalcı özne görüşünün toplumu eleştirmeyi, ona direnerek veya onu değiştirmek için harekete geçmeyi imkânsız hale getirdiğini savunarak feminizmi baltaladığını öne sürmektedir. Butler, yalnızca söylemsel bir konumda bulunan öznenin yazılı metni nasıl yeniden yazabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Fraser, bu yaklaşımı ontolojik ve normatif açıdan ele almaktadır. Fraser'ın eleştirilerinden biri, Butler'ın özneleşme sürecindeki dışlanmanın her zaman olumsuz olup olmadığını yeterince açıklayamaması ve feminist mücadelenin bu bağlamda nasıl bir yer edineceğini netleştirememesidir. Butler'ın özneyi dilsel bir bağlamda konumlandırması ve eleştirel kapasiteyi yeniden anlamlandırma çabası, onun post-yapısalcı perspektifinin temel unsurlarından biridir. Bununla birlikte, Fraser, bu yaklaşımın feminist normatif sorulara yanıt verebilmesi için ilave ve değişiklikler yapılmasını savunmaktadır. Sonuç olarak, Fraser, Butler'ın kültürel olarak inşa edilen öznenin eleştirel olabileceği görüşüne katılmakla birlikte, Benhabib'in vurguladığı eleştirel kuramsal teorilerle bir araya getirilerek alternatif bir özne teorisi geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Fraser, Butler'ın de bir dizi sahte karşısav ortaya koyduğuna dikkat çekmekte ve feministlerin eleştirel kuram ile post-yapısalcılık arasında bir çatışma yaşadığını belirterek, tartışmayı gereksiz bir şekilde kutuplaştırdığını ifade etmiştir. Fraser, eleştirel kuram ile post-yapısalcılığın bakış açılarını birleştirerek feminist kuramsallaşmaya yönelik yeni paradigmalardan geliştirilebileceğini savunmaktadır. Bu tür paradigmlar, mevcut tartışmalarımızda karşıt görüşleri ortadan kaldırmanın yanı sıra önemli entelektüel ve politik kazanımları da beraberinde getireceğin ifade etmiştir (Benhabib vd., 2008, s. 77-85).

Postmodernist düşünürler, söz merkeziliğin yanılsamalarını eleştirme ve ötekilerin hakları için ses çıkarma konularında günümüz feminizminin önemli müttefikleri haline gelmişlerdir. Bu bağlamda, özne meselesi, büyük anlatılar ve rasyonellik ile eleştirinin standartları üzerine odaklanarak, cılız ve güçlü postmodernist iddialar ile feminist perspektifler arasında bir diyalog ortamı yaratmaktadır. Postmodernizm, feminizmin bir özdeşlik kurabileceği değil, sadece kısmi ve stratejik bir dayanışma geliştirebileceği bir müttefik olarak öne çıkmaktadır. Normatif iddialar karşısında kurumsal adalet ve politik mücadelenin yanında, postmodernizmin sürprizlerle dolu kuşkucu ve yıkıcı tutumu, kesinlikle yeni bir enerji kaynağı sunmaktadır. Ancak, bu enerji aynı zamanda kötürümleştirici bir etki de yaratabilmektedir (Benhabib, 1999, s. 37).

Benhabib, Butler ve Fraser'ın tartışmaları feminizm ile postmodernizm arasındaki karmaşık bağı gözler önüne sermektedir. Benhabib, eleştirel kuramı savunurken, Butler post-yapısalcı öznellik anlayışını vurgulamaktadır; Fraser ise bu iki yaklaşım arasında bir uzlaşma yolu aramaktadır. Feminist teorinin, normatif ilkeler ile söylemsel analizleri bir araya getirerek, postmodernizmin sunduğu imkânlar ve kısıtlamaları dikkate alan dengeli bir bakış açısı geliştirmesi gerekmektedir. Böylece, bu iki düşünce akımı arasında kutuplaşmayı aşan yeni sentezlerin ortaya çıkması mümkün olabilmektedir.

Feminist teori ile postmodernizm arasındaki bağlantı, birbirini tamamlayıcı olduğu kadar zaman zaman gerginlikler de içeren bir dinamik yapıya sahiptir. Postmodernizmin çok çeşitli sesleri dikkate alması ve evrensel kesinliklerin eleştirisini yapması, feminist hareketin toplumsal cinsiyet, kimlik ve tarih anlayışlarını derinleştirmesini sağlarken, radikal yorumların bazı temel feminist değerlerin etkisini sınırlama olasılığını da beraberinde getirmektedir. Seyla Benhabib'in Aydınlanma eleştirisi, evrensel değerlerin bağlama göre yeniden değerlendirilmesine olanak tanıyarak, feministlerin hem normatif ilkeleri koruyacak hem de tarihsel ve toplumsal bağlamları ön planda tutacak esnek ve çok boyutlu bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu çerçevede, feminist teori, postmodernizmin sınırlayıcı bakış açılarını aşarak, karmaşık kimliklerin, geçmiş deneyimlerin ve özgürlük arayışının merkezde olduğu eleştirel ve kapsayıcı bir perspektif sunması gerekmektedir. Böylelikle, kadınların kendi tarihlerini sahiplenmeleri ve özgürleşme mücadelelerini sürdürmeleri mümkün olacaktır. Feminist kuramın, Benhabib, Butler ve Fraser gibi düşünürlerin katkıları doğrultusunda, normatif değerleri ve söylemsel analizleri dengeli bir şekilde bir araya getirmesi hem postmodernizmin sunduğu fırsatları kullanmayı hem de feminist politikanın amaçlarına ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

SONUÇ

Postmodernizm, farklı perspektiflerden tanımlanan ve çeşitli yorumlara açık bir kavramdır. Bazı düşünürler, postmodernizmi modernizmin bir devamı olarak görmekte iken, diğerleri bunu modernitenin bir kopuşu olarak değerlendirmektedir. Bu dönemin temel özelliği, farklılık, çeşitlilik ve çoğulculuğun ön plana çıkmasıdır. Postmodernizm, hedefleri bakımından bazen belirsizlikler taşımakla birlikte, reddettiği unsurlar konusunda belirgin bir tavır sergilemektedir. Özellikle Aydınlanma, rasyonalizm ve pozitivizm projelerinin tehlikeli bir yaklaşım olarak görülmesi ve bunlara karşı çıkılması gerektiği görüşü yaygın bir postmodern duruş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postmodernizm ile feminizmin birleşiminde temel olan unsur, kadınların yaşadığı deneyimler ve ihtiyaçlarının çeşitliliğidir. Bazı kadınlar ortak bir paydada buluşmalar ve benzer sorunlarla yüzleşmeler de bu birlikteliklerin evrensel olmadığını, bilakis farklılıklar ve çatışmalarla dolu bir yapı ortaya koyduğunu belirtmek gerekmektedir.

Feminizm, kadın ve erkekler arasında eşit haklar ve fırsatların sağlanmasını savunurken, bu cinsiyetler arasındaki biyolojik ve toplumsal farklılıkların göz önünde bulundurulması gerektiğini de ifade etmektedir. Postmodern feminizm ise, her cinsiyetin kendine özgü deneyim ve ihtiyaçlarının varlığını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, tek bir kadın veya erkek figürünün evrensel bir model olarak dayatılmasına karşı çıkarak, cinsiyet kalıplarının çeşitli kültürel ve toplumsal bağlamlarda farklılık gösterebileceğini savunur. Postmodernizm ile feminizm arasında kesişen temel nokta, kadınların deneyim ve ihtiyaçlarındaki çeşitliliktir. Çeşitli kadın gruplarının ortak mücadelelerde bir araya gelse de bu ortaklıkların evrensel olmadığını, aksine farklılıklar ve çatışmalarla şekillendiğini unutmamak gerekmektedir.

Postmodern feminizm, cinsiyet, kimlik ve güç dinamiklerini sabit ve tek tip kategoriler olarak değerlendirmek yerine, değişken ve kesişen birçok kimliğin önemine dikkat çekmesi yönüyle feminizm alanında önemli bir dönüşümü temsil eder. Bu bakış açısı, kadınların yaşadığı deneyimlerin evrensel olmadığını ve kültürel, tarihsel ile sosyal şartlardan ayrı düşünülemeyeceğini gözler önüne serer. Seyla Benhabib ise, özellikle

kültürel çeşitlilik, demokrasi ve kimlik siyaseti üzerine geliştirdiği fikirleriyle postmodern feminizm tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmaktadır. Benhabib'in çalışmaları, farklılıklar arasındaki diyalog ve karşılıklı tanınma sürecinin önemini vurgularken, aynı zamanda evrensel insan hakları ile yerel ve kültürel farklılıkların bir arada var olabileceğini belirtmektedir.

Bu çalışmada, postmodernizm bağlamında feminist düşüncenin evrimini ele almak amacıyla, bu iki olguyu tartışan Seyla Benhabib'in görüşlerine yer verilmiştir. Benhabib, postmodernizmin ve feminizmin ilişkisini analiz ederken, her iki düşüncenin de güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirerek önemli çıkarımlar yapmaktadır. Jane Flax, "Düşünce Fragmanları: Çağdaş Batıda Psikanaliz, Feminizm ve Postmodernizm" adlı eserinde postmodernizmi, insanın, tarihin ve metafiziğin "ölümü" tezini kabul etme biçimi olarak tanımlar. Bu tez, özellikle kadınların özne statüsünü kazanmaya başladığı bir dönemde, postmodernizmin öznenin sonu ilan etmesiyle feministler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Kadınlar, seslerinin yeni duyulmaya başlandığı bir dönemde, öznenin sona erdiği iddialarını bir tehdit olarak algılamaktadır.

Seyla Benhabib, bu üç kavramı farklı perspektiflerden ele alarak postmodernizmin feminizmle olan ilişkisini tartışmıştır. Benhabib, postmodern feminizmi "huzursuz bir ittifak" olarak nitelendirirken, feministlerin bu güçlü postmodernist tezleri reddedip daha zayıf, felç edici olmayan yorumları kabul etmeleri gerektiğini savunmuştur. Benhabib, feminizmin postmodernizmle olan ilişkisinde olumlu bir tutum sergilememekle birlikte, her iki düşüncenin bazı koşullarda birbirinden faydalanabileceğine inanmaktadır. Postmodernizmin, ütöpik ve temelci düşüncelere karşı daha ölçülü bir yaklaşım benimsemesi gerektiğini belirtmekte ve postmodernistlerin anti-demokratik veya otoriter uygulamaları desteklemedikleri sürece, ütöpik düşünceleri tamamen reddetmemeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, demokratik uygulamalara dair ilkelerin kabul edilmesinin önemine dikkat çekmektedir.

Benhabib, postmodernist bakış açısındaki "insanın, tarihin ve metafiziğin ölümü" tezinin feminizmle uyumsuz olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda, güçlü ve zayıf yorumlar arasında bir ayrım yapmanın önemini vurgulayan Benhabib, feministlerin zayıf yorumları kabul etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Güçlü yorumların ise feminist düşünürler tarafından reddedilmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir. Bu ayrım, postmodernizmin feminizmle uyumlu olup olamayacağı konusunda önemli bir düşünsel zemin oluşturmakta ve feminist düşüncenin postmodernizme karşı tutumunu şekillendirmektedir.

Benhabib'in görüşleri, postmodernizm ve feminizm arasındaki ilişkiyi daha dikkatli ve temkinli bir şekilde ele almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Feminizm, postmodernizmin güçlü tezlerinden değil, daha temkinli ve demokratik bir yaklaşım benimsemekten yana durmalıdır. Bu, kadınların tarihsel ve toplumsal deneyimlerinin daha doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için önemli bir zemin sunmaktadır.

Bu çerçevede, Benhabib'in teorik yaklaşımı postmodern feminizmin kimlik ve farklılık anlayışını daha da zenginleştirir. Onun felsefesinde, kimlikler sabit ve değişmez değil, ilişkisel ve dinamik yapılar olarak kabul edilir; bu durum da feminizmde kimlik politikalarının ve çok kültürlülüğün daha kapsayıcı ve eleştirel bir şekilde ele alınmasına olanak tanır. Böylece, Benhabib'in çalışmaları, postmodern feminizmin eleştirel bakış açısını evrensel normlarla birleştirerek hem yerel farklılıkların hem de evrensel hakların bir arada var olabileceği bir arayışa işaret etmektedir. Bu bakış açısıyla, Benhabib'in düşüncelerinin postmodern feminizmin temel tartışmalarına hem teorik hem de pratik düzeyde kayda değer katkılar sağlamaktadır.

Seyla Benhabib'in düşünce yapısı, postmodern feminizmin çoklu kimlik ve evrensel haklar konularında teorik bir derinlik sunmakta; feminizmin hem yerel farklılıklarını hem de evrensel standartlarını eş zamanlı olarak göz önünde bulunduran yeni bir bakış açısı geliştirmektedir. Bu açıdan Benhabib'in katkıları, feminizmin günümüz meselelerine çözüm arayışında teorik bir zenginlik ve politik pratiklik sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açık Turguter, E. (2023). Bauman ve Habermas özelinde modernite ve postmodernite: olanaklar ve sınırlılıklar. *Veche*, 2(1), 15-29.
- Akalın, T., ve Baş, R. (2018). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın sanatçılara yansması. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 112-128.
- Akay, A. (2010). *Postmodernizmin ABC'si*. Say Yayınları.
- Akbaş, A. (2024). Frederic Jameson'ın çalışmalarının yorumlanması üzerine bir deneme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 41(2), 691-707.
- Akça, G. (2005). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 232-257.
- Akıncı, M. (2005), "Frankfurt okulu: tahakkümün kaynağı olarak aydınlanma". *Düşünen Siyaset*, 20, 67-79.
- Akıncı, M. (2020). Merkezine Anadolu'yu alan teorik bir perspektif neden gereklidir?. *Turkish Studies - Economy, Finance, Politics*, 15(1), 1-8.
- Akıncı, M., Önder, Ö. (2011). Postmodernizm ve Türk bürokratik elitleri: değişimin epistemolojisi üzerine bir not. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 57-79.
- Alikılıç, İ. (2021). Pozitivizm ve postpozitivizm. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İnsanat: Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 39-62.
- Aloğlu, D. (2010). *Post-yapısalcılık ve feminizm tartışmaları* (Tez No. 288385) [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altın, P. E. (2019). *Evrensel insan hakları ve kültürel rölativizm bağlamında Seyla Benhabib* (Tez No. 558929) [Yüksek lisans tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Altınbaş, D. (2010). Feminist tartışmalarda liberal feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 21-52.
- Altıparmak, Ş., ve Budak, H. (2020). İslami feminizm ve türkiye'deki yansımaları. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (4), 21-41.
- Altundaş, N., Duman, F., Şahin, B., vd. (2013). Feminizm, Çaha, Ö. & Şahin, B. (Der.), *Dünyada ve Türkiye'de siyasal ideolojiler* (s. 343-391). Orion Kitabevi.
- Arıkan, E. (2019). Feminist düşünce ve feminist hukuk için radikal bir kılavuz: Catharine A. Mackinnon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 661-84.
- Aslan, A. (2022). Zahra Ali. İslami feminizmler (İslamic Feminisms) İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2019, 204 s. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 249-257.

- Aslan S., ve Yılmaz A. (2001). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 93-108.
- Ateş, H., ve Zavalı, Ş. (2021). Modernite ve gelenekler arasında evli ve çalışan kadının yaşamı: Türkiye örneğinde ampirik bir inceleme. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 87-99.
- Ateş, H., ve Banazılı, M. (2019). Modern, postmodern ve postbürokratik kamu yönetimi yaklaşımları. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(13), 55-64.
- Aybakan Saliya, D. (2013). *Judith Butler ve post-modern feminizm* (Tez No. 333909) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Aydemir, D., ve Özdemir, H. (2019). Dördüncü dalga feminizm üzerine. *International Social Sciences Studies Journal*, 5(32), 1706-1711.
- Bahadır, M. (2024). Aktivizmden ideolojiye ya da ideolojiden aktivizme: tarihsel süreci ve kırılmalarıyla feminizm. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 15(1), 133-151.
- Başer, M., ve Korkmaz, A. (2019). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ataerkillik ve iktidar ilişkileri. *STED*, 28(1), 71-6.
- Batu, K., ve Görmez, A. (2024). Siyah feminizm ve kesişimselliğe eleştirel bir yaklaşım. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 399-411.
- Batu, M. ve Tos, O. (2017). Tüketim kültürü odağında modernizm ve postmodernizmin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 991-1023.
- Bauman, Z. (2011). *Postmodern etik*. Ayrıntı Yayınları.
- Bayır, M. (2021). Giddens ve Habermas: modernite temelinde yapısal bir karşılaştırma. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (7), 52-65.
- Benhabib, S. (2017). *Buhran çağında haysiyet* (çev. Yıldırım, B.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D., Fraser, N. (2008). *Çatışan feminizmler felsefi fikir alışverişi* (çev. Evren Sezer, F.). Metis Yayınları.
- Benhabib, S. (1999). *Modernizm, evrensellik ve birey* (çev. Küçük, M.). Ayrıntı Yayınları.
- Benhabib, S. (2021). *Ötekilerin hakları yabancılar, yerliler, vatandaşlar* (çev. Akkıyal, B.). İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2000). Küreselleştikçe parçalanmış bir dünyanın düşünsel izdüşümü: postmodernizm. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 21-22.
- Bingöl, U. (2017). Postmodernizm ve gelenek. *Hikmet- Akademik Edebiyat Dergisi*, 20-33.
- Bıçkılı, D. (2001). Modernizm ve Postmodernizm. *İş-Güç: Endüstri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 3(1), 1-5.
- Bolat, E. (2023). Feminizm tüm kadınlar için mi? gölgede kalan kadınlar. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(1), 263-281.
- Boston, D. (2013). *Aydınlanma ve postmodernizm* (Tez No, 327505) [Yüksel lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Budgeon, S. (2011). *Third wave feminism and the politics of gender in late modernity*. Palgrave Macmillan.
- Burunsuz, M. (2020). Postmodern sanatta eser ve kavram bileşenleri üzerine bir değerlendirme. *Yıldız Journal of Art and Design*, 7(2), 100-120.
- Cameron, D. (2022). *Meraklısına feminizm* (çev. Baysal S. M.). Nova Kitap.
- Cengiz, M. (2023). *Radikal feminizm ve sosyalist feminizm perspektifinden aile kurumunun değerlendirilmesi* (Tez No. 774718) [Yüksek lisans tezi, Muş Alparslan Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Crossman, A. (2025). Anthony Giddens: İngiliz sosyoloğun biyografisi. <https://www.thoughtco.com/anthony-giddens-3026484>
- Çağlar, O.N. (2008). Postmodern anlayışta siyaset ve kimlik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 369-386.
- Çakır, M. (2013). Reform ve idari reform kavramları üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi*, (XVI), 627-640.
- Çelikkol, İ. (2022). *Modernizm ve postmodernizm tartışmaları ekseninde toplumsal cinsiyet, cinsel yönelimler ve cinsiyetsizleştirme* (Tez No. 738627) [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çelik Varol, M., ve Varol, E. (2020). Postmodern tüketime postmodern bir yanıt: paylaşım ekonomisi. *Asya Studies*, 4(12), 128-141.
- Delanty, G. (2000). *Modernity and postmodernity: knowledge, power and the self*. SAGE Publications.
- Demir, Y. (2001). *Modernizmden postmodernizme geçiş sürecinin dinamikleri* (Tez No, 109183) [Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Demirel, D. (2014). Modernizmden postmodernizme kamu yönetimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 169-178.
- Demirhan, A. (2004). *Modernlik*. İnsan Yayınları.
- Dinçer, E. H. (2021). Benhabib ve Balibar'ın eleştirel yaklaşımları ekseninde yabancının "haklara sahip olma hakkı". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 337-373.
- Doğan, S. (2024). Feminizmin iddiaları bağlamında islam'ın kadına bakışı (Tez No. 892689) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Donovan, J. (2013). *Feminist teori* (çev. Bora, A., Sayılan, F., Ağduk Gevrek, M.). İletişim Yayınları.
- Elmacı, F. (2019). *Seyla Benhabib'in kozmopolitanizm'e ve komüniteryanizm'e bakış açısı* (Tez No. 581096) [Yüksek lisans tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Eriş Yayınları
- Erdem, T. (2012). Postmodern feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (2), 67-82.
- Erdinç, B. (2021). Materyalist feminizm ve uluslararası ilişkiler. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 30-55.

- Poyraz, H. (2022). Etik (Felsefe). https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/etik_felsefe
- Fideci, B. B. (2024). *Feminizm ve uluslararası ilişkiler: İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye dış politikasına etkisi* (Tez No. 885902) [Yüksek lisans tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gaag, N. V. D. (2017). *Feminizm ve erkekler*. Aram Basım Reklam ve Yayıncılık.
- Gaggi, S. (1991). *Modern/postmodern: a study in twentieth- century arts and ideas*. University Pennsylvania Press.
- Gedik, E., ve Pehlivanlı Kadayıfçı, E. (2011). Feminist mücadelede mikro dayanışmalar. *Amargi Dergisi*, (23), 30-31.
- Gökhan, İ. (2010). *Türkiye'deki feminist akımların modernite ve postmodernite ilişkilerine eleştirel bir bakış* (Tez No. 257948) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Gömceli, N. (2023). Dördüncü dalga feminizm ve 21. yüzyıl İngiliz (feminist) tiyatrosunda görülen etkileri üzerine bir değerlendirme: MeToo örneği. *Theatre Academy*, 1(2), 135-161.
- Güneş Yüce, T. (2023). *Postmodernizm ve orta sınıf erkeklerin değişen beden imajları: kuşaklar arası bir çalışma* (Tez No. 775871) [Yüksek lisans tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güngör, A. (2021). Feminizm ve çizgi roman. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 85-101.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm postmodernizm ve hukuk*. Phoenix Yayınevi.
- Gürsoy Çuhadar, S. (2024). Ev içi emek bölüşümü: kabuller ve çatışmalar. *Çalışma ve Toplum*, 2(81), 565-589.
- Güzel, M. (2022). *Postmodernizmin Türk kamu yönetimine etkileri: siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan bir inceleme* (Tez No. 725550) [Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Hançer, A. (2021). Kentsel feminizm perspektifinden kadınların kent alanındaki görünürlüğü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 4(2), 230-243.
- Hançer, A. (2018). Toplumsal cinsiyet öznesi olarak kadının “annelik” kimliğine eleştirel bir bakış. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 177-202.
- Hatıplı, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 32-50.
- Heller, A., Feher, F. (1993). *Postmodern Politik Durum* (Çev. Arın Ş. ve Akınhay, O.). Öteki Yayınevi.
- Heywood, A. (2015). *Siyasi ideolojiler* (Çev. Akın, Ş., Tüfekçi Öz., Kalkan, B. vd.). Adres Yayınları.
- Hobson, J. M. (2019). *Batı medeniyetinin doğulu kökenleri* (Çev. Esra Ermert). Yapı Kredi Yayınları.
- Hooks, B. (2016). *Feminizm herkes içindir; tutkulu politika*. Bgst Yayınları.
- Işık, M. F. (2022). Feminizm kim(ler) içindir: Bell Hooks. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (24), 1-12.

- İngün, Ö. (2005). *Feminizm ve İslam ilişkisi: “İslami feminizm”* (Tez No. 1886649 [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Jeanniere, A. (2000). *Modernite versus postmodernite* (Der. Küçük, M.). Vadi Yayınları.
- Kanadoğlu, O. K. (2021). Feminizm ve kadın hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 141-169.
- Karabağ, İ. (2015). Aydınlanma ideolojisinin dile yansımaları J. C. Gottsched ve J. C. Adelung’un dil üzerine düşünceleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (15), 31-47.
- Kayhan, F. (1999). *Femin-izm’ler dizisi*. BDS Yayınları.
- Kırbaçoğlu Kılıç ve Bayram, B. (2014). Postmodernizm ve eğitim. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3(1), 368-376.
- Kırılmaz, H., ve Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan ve İnsan*, 3(8), 32-58.
- Kızılcıkelik, S. (1994). Postmodernizm: modernlik projesine bir başkaldırı. *Türkiye Günlüğü*, (30), 86-96.
- Kineşçi, E. (2017). Postmodern etik kavrayışı ve “müziğimiz” filmi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 123-144.
- Kiriş, Y. (2022). *Çağdaş demokratik teoride öteki ve çoğulculuk: Seyla Benhabib üzerine bir değerlendirme* (Tez No. 705017) [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Küçükaya, T. (2018). “xx. yüzyıl şüpheciligi (post-modernizm) ve etik problemler”. *Uluslararası Din ve Felsefe Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 19-28.
- Küçükşahin, M.E. (2023). Seyla Benhabib’in iletişim özgürlüğüne dayalı insan hakları anlayışı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 1-24.
- Lorber, J. (1997). *The variety of feminisms and their contribution to gender equality*. Bibliotheks -und Informationssystem der Universität Oldenburg.
- Lorraine, C. (2000). *Encyclopedia of Feminist Theories*. Routledge.
- Meço, R. (2024). Postmodern feminizm ve queer teori (Tez No, 862519) [Doktora tezi, Dicle Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Mermutlu, A., ve Taş Çetin, F. (2023). Radikal feminist kuram ve annelik söylemi. *Hafıza*, 5(2), 163-176.
- Michel, A. (1997). *Feminizm* (Çev. Tekeli, Ş.). İletişim Yayınları.
- Mies, M. (2011). *Ataerki ve birikim: uluslararası işbölümünde kadınlar* (çev. Temutürken, Y.). Dipnot Yayınları.
- Möngü B. (2013). Postmodernizm ve postmodern kimlik anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 27-36.
- Negiz, N., ve Yemen, A. (2011). Kamu örgütlerinde kadın yöneticiler: yönetici ve çalışan açısından yönetimde kadın sorunsalı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 195-214.
- Notz, G. (2018). *Feminizm* (çev. Çetinkaya S. D.). Phoenix.

- Okat Özdem, Ö., ve Geçit, E. (2013). Postmodern sanat akımları ve reklamlara yansımaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36), 137-159.
- Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, toplumsal cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 21-39.
- Özdemir, Ö. (2017). İki sistemli kuram olarak sosyalist feminizm. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.
- Özdemir, Y., Özdemir, E., Aktaş, U. (2010). Postmodernite ve etnisite. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 325-336.
- Özdikmenli Çelikoğlu, İ. (2011). Habermas'ın modernite savunusu: eleştirel bir okuma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 239-258.
- Pekmez, E. (2024). Feminizm yaklaşımları bağlamında, kadın haklarının değerlendirilmesi: İzlanda örneği. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-24.
- Sağır, H. ve Soy, H. (2021). Kalkınmanın beşeri boyutunda kadın, Negiz, N., ve Öcal A. (Ed.), *Disiplinler arası kadın* (s. 247-287). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sallan Gül, S. (2015). Türkiye’de yoksulluğun kadınsılaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 38(1), 25-45.
- Sarı, B. (2019). Modernizmden postmodernizme tüketimin evrimi ve ekonomi politiğini anlamak. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(70), 554-568.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.
- TDK Türkçe Sözlüğü (2008). “Rönesans” Maddesi. TDK Yayınları.
- Tekdoğan, Z. (2024). İran’da kadın hareketleri bağlamında İslami feminizmin dönüşümü (Tez No. 913792) [Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Tekin, F. (2020). Modern etik karşıtı bir düşünür olarak Zygmunt Bauman ve Postmodern etik anlayışı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 39-74.
- Terzi, A. R. (2005). Üniversite öğrencilerinin bilimsel epistemolojik inançları üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 298-311.
- Timur, K. (1999). Tanımı yapılamayan postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 319-323.
- Tohıdı, N., ve Toker, İ. (2004). “‘İslami feminizm’tehlikeler ve ümit vaad eden unsurları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(2), 279-289.
- Tok, N., Duman, F., Çetin, H., Ergutay, F., vd. (2017). Siyasal ideolojiler, Çetin, H. (Ed), *Siyaset bilimi* (s. 169-255). Orion Kitabevi.
- Tong, R. (1989). *Feminist thought: A comprehensive introduction*. Unwin Hyman
- Tourine, A. (2000). *Modernliğin Eleştirisi* (çev. Tufan, H.). Yapı Kredi Yayınları.
- Tunçer, S. (2008). *Postmodern etik: Don Delillo’nun romanlarında bireyin ahlaki sorunsalı* (Tez No, 262429) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

- Usta, A. (2018). Aydınlanma düşüncesine kısa bir bakış. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (1), 74-90.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Walters, M. (2005). *Feminizm* (çev. Gür, H.). Dost Kitapevi Yayınları.
- Yıldırım, M. (2010). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 703-719.
- Yıldız, H. (2015). Postmodernizm nedir. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13).
- Yılmaz, B. (2014). Postmodernizm bağlamında Fredric Jameson'da geç kapitalizmin kültürel mantığı ve video kuramı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(14), 131-144.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı: Asiye KURT		EVET
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza

Danışman Adı Soyadı: Doç. Dr. Aysun ÖCAL